

T.C
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

AFGANİSTAN'DA KADINLARA KARŞI
AYRIMCILIK (1919-2022)

Abdul Rasheed SULTANI

2501221010

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Recep SEYMEN

İSTANBUL-2024

ÖZET
AFGANISTAN'DA KADINLARA KARŞI AYRIMCILIK (1919-2022)

ABDUL RASHEED SULTANI

Bu tez, Afganistan'da 1919-2022 yılları arasındaki dönemde kadınlara yönelik ayrımcılığı detaylı bir şekilde ele alarak, kadınların karşılaştığı zorlukları ve verdikleri mücadeleyi incelemeyi amaçlamaktadır. Afganistan'ın geçmiş yüzyılında meydana gelen çeşitli siyasi değişimler ve toplumsal olaylar, kadın haklarına derin etkiler bırakmıştır. Tez, bu dönem içindeki farklı rejimlerin, savaşların ve sosyal değişimlerin Afgan kadınlarının yaşamına nasıl etki ettiğini anlamaya yönelik bir perspektif sunmaktadır.

Ayrıca, çalışma özelinde 2001-2021 yılları arasına odaklanarak, bu zaman dilimindeki kadın haklarına dair yaşanan gelişmeleri detaylı bir şekilde ele almaktadır. Politik değişimlerin, ulusal ve uluslararası müdahalelerin etkisinin yanı sıra eğitim ve istihdam olanakları gibi konular, bu dönemde Afgan kadınlarının maruz kaldığı ayrımcılığın karmaşıklığını ortaya koymaktadır. Tez, elde edilen verileri kullanarak Afgan kadınlarının bu yıllarda karşılaştığı ayrımcılığın derinliğini ve bu mücadeledeki önemli noktaları belirlemeyi hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Afganistan, Kadınlar, Ayrımcılık,

ABSTRACT
DISCRIMINATION AGAINST WOMEN IN AFGHANISTAN (1919-2022)

ABDUL RASHEED SULTANI

This thesis aims to extensively examine discrimination against women in Afghanistan between 1919 and 2022, scrutinizing the challenges faced by women and their struggles during this period. Various political transitions and societal events throughout Afghanistan's past century have deeply impacted women's rights. The thesis offers a perspective on understanding how different regimes, wars, and social changes during this period affected the lives of Afghan women.

Moreover, focusing particularly on the years between 2001 and 2021, the study delves into the developments concerning women's rights during this timeframe. Issues such as political changes, national and international interventions, as well as aspects like education and employment opportunities, highlight the complexity of discrimination faced by Afghan women during this period. The thesis aims to use the acquired data to determine the depth of discrimination experienced by Afghan women during these years and identify significant aspects in this struggle.

Keywords: Afghanistan, Women, Discrimination

ÖNSÖZ

Bu tez, Afganistan'da kadına karşı ayrımcılığı ele alarak, 1919-2022 yılları arasında bu alandaki değişimleri ve zorlukları incelemeyi amaçlamaktadır. Bu çalışma, benim için önemli bir akademik deneyim olmuş ve birçok kişinin katkılarıyla şekillenmiştir.

İlk olarak, bu tezi hazırlamamdaki en büyük rehberim olan danışmanım Prof. Recep SEYMEN'e içten teşekkürlerimi sunarım. Değerli bilgi ve rehberlikleri, bu çalışmanın kalitesini artırmama önemli ölçüde katkı sağlamıştır.

Ayrıca, tezin hazırlık sürecinde beni destekleyen Arş. Gör. Fazilet İrem GÜR YİĞİT hocama da teşekkür etmek isterim. İlgisi ve önerileri, çalışmamın gelişimine önemli katkılarda bulunmuştur.

Ailem ve sevgili eşim Nabila'ya, bu süreçteki sabır ve destekleri için minnettarlığımı ifade etmek isterim. Onların destekleri, bu zorlu çalışma sürecinde beni motive etmiş ve başarılı olmama katkıda bulunmuştur.

Bu tez, Afganistan'daki kadın hakları konusundaki bilgi birikimini artırmayı ve toplumsal cinsiyet eşitliği adına farkındalık yaratmayı amaçlamaktadır. Umuyorum ki, bu çalışma, bu alanda ileriye yönelik daha fazla araştırmanın kapılarını aralayacaktır.

Saygılarımla,

Abdul Rasheed Sultani

ISTANBUL-2024

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
ABSTRACT	III
ÖNSÖZ	IV
TABLolar LİSTESİ.....	VIII
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	IX
KISATLAMALAR LİSTESİ.....	X
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Ayrımcılık	4
1.1.1. Doğrudan Ayrımcılık.....	5
1.1.2. Dolaylı Ayrımcılık.....	6
1.1.3. Sistemik Ayrımcılık.....	7
1.1.4. Kadına Karşı Ayrımcılık.....	7
1.2. Dışlanma	8
1.3. Yoksulluk.....	9
1.3.1. Mutlak Yoksulluk	11
1.3.2. Göreli Yoksulluk	12
1.3.3. İnsani Yoksulluk	12
1.3.4. Sübjektif Yoksulluk.....	13
1.3.5. Kadın Yoksulluğu	14

İKİNCİ BÖLÜM

AFGANİSTAN'DA 1919'DAN 2001'E: KADINLARIN TOPLUMSAL HAYATA ENTEGRASYONU VE HAK MÜCADELESİ

2.1. Dönüşümün İlk Adımları - Afgan Kadınlarının Sosyal Hayata Girmesi ve Eğitim Haklarının Genişlemesi: 1919'dan 1978'e	16
2.1.1. Amanullah Han Dönemi 1919-1929.....	17
2.1.2. Habibullah Kelakani Dönemi (1929).....	20
2.1.3. Nadir Şah Dönemi (Ekim 1929-1933).....	21
2.1.4. Zahir Şah Dönemi (1933-1973)	22
2.1.5. Davut Han Dönemi (1973-1978).....	29

2.2. Sovyet İşgali Ve Taliban Dönemi (1978-2001)- Kadın Haklarının Askıya Alındığı ve Ciddi Kısıtlamaların Uygulandığı Yıllar.....	31
2.2.1. Rusların Girişi ve İç Savaşlar Dönemi (1978-1992).....	32
2.2.2. Mücahitler Dönemi (1992-1996).....	35
2.2.3. Taliban'ın ilk dönemi(1996-2001).....	36

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AMERİKA'NIN MÜDAHALESİ ARDINDAN KADIN HAKLARI: RESTORASYON, GELİŞİM VE TALİBAN DÖNEMİNDEKİ ZORLUKLAR

3.1. Afgan Kadınlara Yönelik Gelişen Olaylar: 11 Eylül Sonrası.....	41
3.2. Hamid Karzai Döneminde Kadınlar.....	43
3.2.1. Eğitim Dengesi.....	43
3.2.1.1. Genel okullarda Cinsiyete Göre öğrenciler.....	44
3.2.1.2. Genel Okullarda Cinsiyete Göre Öğretmenler.....	46
3.2.1.3. Kamu üniversitelerinde Cinsiyete Göre öğrenciler.....	48
3.2.1.4. Okuryazarlık.....	49
3.2.2. Hamid Karzai Döneminde Kamu Sektöründeki Kadın Memurlar.....	50
3.2.3. İşsizlik.....	53
3.2.4. Erken Yaşta Evlilik.....	54
3.2.5. Farklı Sektörlerde Çalışan Afgan Kadınlar.....	56
3.3. Ashraf Ghani Yönetiminde Afgan Kadınlar.....	58
3.3.1. Eğitim Dengesi.....	59
3.3.1.1. Genel okullarda Cinsiyete Göre Öğrenciler.....	60
3.3.1.2. Genel Okullarda Cinsiyete Göre Öğretmenlik.....	61
3.3.1.3. Kamu Üniversitelerinde Cinsiyete Göre Öğrenciler.....	63
3.3.1.4. Okuryazarlık.....	65
3.3.2. Kamu Sektöründe Kadın Memurlar.....	68
3.3.3. İşsizlik.....	69
3.3.4. Farklı Sektörlerde Kadın ve Erkek Payları.....	71
3.4. Yeniden İktidara Gelen Taliban ve Kadın Hakları (2021-Günümüz) - Kadın haklarındaki evrilen durumlar ve karşılaşılan zorluklar.....	74
Dönemlerin karşılaştırması.....	76
AFGHANİSTAN'DA KADINLARA KARŞI AYRIMCILIK NEDENLERİ:.....	79
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	81

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1. 1951 ile 1967 yılları arasında kadın ve erkek öğretmenlerin ofis sayılarını ve kız ve erkek öğrenci sayılarını göstermektedir.	23
Tablo 2. Okuryazarlık oranı, ikamet yeri ve cinsiyete göre (yüzdelerle); Cinsiyet eşitliği göstergeleri, ikamet yeri bazında.....	50
Tablo 3. İşsizlik Oranları: Cinsiyet ve İkamet Yeri Temelli Karşılaştırma	54
Tablo 4. Okuryazarlık oranı, ikamet yeri ve cinsiyete göre (yüzdelerle); Cinsiyet eşitliği göstergeleri, ikamet yeri bazında.....	66

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. 2002-2014 yılında kız ve erkek çocukların okullara katılım sayıları	45
Şekil 2. Afganistan'daki Genel Okullarda 2002-2014 Yılları Arasında Öğretmen Sayıları	47
Şekil 3. 2003-2014 yılları arasında kamu üniversitelerindeki kız-erkek öğrenci sayıları	48
Şekil 4. 2002 Yılı Kamu Sektöründe Kadın ve Erkek Memurların Dağılımı	51
Şekil 5. 2003-2014 Yıllar arasında Kamu Sektöründe Kadın ve Erkek Memurların Dağılımı	52
Şekil 6. 16, 18 ve 20 yaşlarından önce evlenen 20-59 yaş arasındaki kadınların yüzde oranları	55
Şekil 7. Çalışan kişiler, istihdam sektörüne göre ve cinsiyete göre (yüzdelerle)	57
Şekil 8. 2015-2021 yılında kız ve erkek çocukların okullara katılım sayıları	61
Şekil 9. 2015-2021 yılları arasındaki Genel Okullarda Kadın-Erkek Öğretmenlik Sayıları	62
Şekil 10. Ashraf Ghani Döneminde Kamu Üniversitelerindeki Kız ve Erkek Öğrenci Sayıları	64
Şekil 11. 2005-2017 Yılları Arasında Yetişkin Okuryazarlık Oranları: Kadınlar ve Erkekler	67
Şekil 12. 2015-2022 Yıllar arasında Kamu Sektöründe Kadın ve Erkek Memurların Dağılımı	68
Şekil 13. İşsizlik oranı, 5 yıllık yaş gruplarına ve cinsiyete göre	70
Şekil 14. 2020 yılında Farklı Sektörlerdeki Kadın ve Erkek Payları	72

KISATLAMALAR LİSTESİ

C : Cilt

NSIA : National Statistics and Information Authority (Ulusal İstatistik ve Bilgi Kurumu)

AICS : Afghanistan Living Condition Survey (Afganistan Yaşam Koşulları Anketi)

WHO : World Health Organization

GİRİŞ

Afganistan, tarihi boyunca çeşitli dönemlerde karmaşık politik ve sosyal değişimlere tanıklık etmiştir. Bu değişimlerin en önemli etkilenen kesimlerinden biri de kadınlar olmuştur. Afganistan'daki kadınlara yönelik ayrımcılık, uzun yıllar boyunca derin kökleri olan ve pek çok açıdan karmaşık bir yapıya sahip olan bir konudur. Bu çalışma, Afganistan'da kadınlara karşı ayrımcılığın tarihsel kökenlerini, yaşanan değişimleri, Amerika'nın müdahalesi sonrasında yaşanan gelişmeleri ve günümüzdeki durumu detaylı bir şekilde ele almaktadır.

Birinci bölümde, çalışmanın temel kavramları olan "ayrımcılık" ve "kadın hakları" gibi terimlerin tanımlarının yapılması ve bu terimlerin Afganistan bağlamında nasıl anlaşılması gerektiğinin tartışılması hedeflenmektedir. Ayrıca, Afganistan'ın tarihi, kültürel ve sosyal yapısı da göz önünde bulundurularak kadınlara karşı ayrımcılığın genel bir çerçevesi sunulacaktır.

İkinci bölüm ise, Afganistan'da 1919'dan 2001 yılına kadar olan dönemi ele almaktadır. Bu dönem, Afgan kadınlarının toplumda daha aktif bir rol üstlendiği, eğitim ve çalışma haklarına erişimin arttığı ve kadın hakları mücadelesinin başladığı bir dönemi temsil etmektedir. Afgan kadınları, bu dönemde sosyal hayata giriş yapmış, toplumun çeşitli alanlarında etkin rol oynamış ve haklarını savunmak için mücadele etmiştir. Eğitim ve iş imkanlarına erişimde yaşanan artışlar, kadınların ekonomik ve sosyal bağımsızlıklarını güçlendirmiş ve toplumdaki yerlerini güçlendirmiştir. Kadınların bu dönemde elde ettikleri kazanımlar ve verdikleri hak mücadelesi, Afganistan'ın kadınlarının tarihsel ve sosyal evriminde önemli bir dönüm noktasını temsil etmektedir. Bu bölüm, Afgan kadınlarının bu dönemdeki rollerini, hak mücadelelerini ve elde ettikleri kazanımları daha detaylı bir şekilde inceleyerek, toplumdaki yerlerinin ve etkilerinin anlaşılmasına katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Üçüncü bölüm ise , Afganistan'da Amerika'nın müdahalesinin ardından kadın haklarındaki değişimleri inceliyor. Amerika'nın müdahalesinin ardından kadın haklarına yönelik atılan adımların detaylı bir şekilde ele alındığı bu bölümde, bu adımların toplumdaki etkileri ve uygulanabilirliği üzerinde durulmaktadır. Ayrıca, Taliban dönemi boyunca yaşanan zorluklar ve bu zorlukların kadın hakları üzerindeki

etkileri de detaylı bir şekilde değerlendirilmektedir. Bu bölüm, Amerika'nın müdahalesinin kadın hakları alanındaki rolünü anlamak ve Taliban döneminde yaşanan zorlukların kadınların yaşamına etkilerini incelemek amacıyla detaylı bir analiz sunmaktadır.

Üçüncü bölümün ardından, Afganistan'da kadınlara karşı ayrımcılığın nedenleri, sonuçları ve çözüm önerileri detaylı bir şekilde ele alınacaktır. Bu bölüm, kadınlara karşı ayrımcılığın kökenlerini anlamak, yaşanan sonuçları değerlendirmek ve gelecekteki adımlar için öneriler sunmak amacıyla detaylı bir analiz sunacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Ayrımcılık, bir grup veya bireyin diğerine karşı haksız ve adil olmayan muamele göstermesi veya onları dışlamasıdır. Bu tür muamele, bir kişinin cinsiyeti, ırkı, dini inancı, etnik kökeni, cinsel yönelimi veya diğer birçok özelliği nedeniyle gerçekleşebilir. Ayrımcılık, bireylerin veya toplumların temel insan haklarına ve eşitlik ilkesine aykırıdır¹.

Afganistan'da kadınlara karşı ayrımcılık, uzun yıllardır devam eden bir sorundur² ve kadınların sosyal, ekonomik ve politik yaşamda eşit haklara sahip olmalarını engelleyen birçok faktörden kaynaklanmaktadır. Kadınlar, eğitim, iş hayatı ve siyasi katılım gibi alanlarda erkeklerle eşit fırsatlara sahip olamamakta ve toplumda ikinci sınıf vatandaşlar olarak görülmektedirler.

Ayrımcılığın en temel nedenlerinden biri, cinsiyet eşitsizliğinin ve ataerkillik kültürünün yaygın olmasıdır. Toplumdaki geleneksel normlar ve kültürel değerler, kadınların erkeklerden daha az değerli olduğunu ve belirli rollerle sınırlı olduğunu kabul eder. Bunun yanı sıra, yasalara ve politikalara da yansıyan cinsiyet ayrımcılığı, kadınların haklarını korumak ve desteklemek için yetersiz veya etkisiz olduğudurumlar yaratır.

Bu bölümde, Afganistan'da kadınlara karşı ayrımcılığı anlamak için ayrımcılık kavramını ele alıyoruz. Ayrımcılık, bir grup veya bireyin diğerine karşı haksız ve adil olmayan muamele göstermesi³ veya onları dışlamasıdır. Kadınlara karşı ayrımcılığı anlamak ve bu sorunla mücadele etmek için, ayrımcılık kavramsal çerçevesini detaylı bir şekilde ele alıyoruz. Bu çerçeve içinde, ayrımcılığın ne olduğunu, nasıl ortaya çıktığını ve nasıl işlediğini inceliyoruz. Bu analiz, Afganistan'daki kadınlara karşı

¹Mahmut Demir, “İş Yaşamında Ayrımcılık: Turizm Sektörü Örneği”, **Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi**, Cilt 8, Sayı 1, 2011, s. 761-762.

² Mehboob AHMED, **Women in Changing Afghan Society 1979-2010**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kashmir Üniversitesi, Centre Of Central Asian Studies, Srinagar, 2013, S. 4.

³ Mahmut Demir, a.g.e, s. 761-762.

ayrımcılığın temel dinamiklerini anlamamıza ve bu sorunu ele almamıza yardımcı olacaktır.

Ek olarak, bu ayrımcılıkla mücadele ederken, kadınların dışlanma ve yoksulluk gibi diğer önemli sorunlarla da karşı karşıya olduğunu anlamak önemlidir. Dışlanma, bir bireyin veya bir grubun sosyal, ekonomik veya siyasi olarak toplumun dışına itilmesi anlamına gelir⁴. Kadınlar, toplumsal cinsiyet rollerine dayalı olarak dışlanabilir ve bu durum, eğitim, istihdam ve karar alma süreçlerine katılım gibi alanlarda fırsat eşitliğinin olmamasına yol açabilir.

Ayrıca, yoksulluk da kadınlar için önemli bir sorundur ve genellikle ayrımcılıkla ilişkilidir. Kadınlar, gelir eşitsizliği, düşük ücretler ve sınırlı ekonomik fırsatlar gibi faktörler nedeniyle yoksulluğa daha fazla yatkın olabilirler. Yoksulluk, kadınların sağlık hizmetlerine erişimini, beslenmelerini ve çocuklarını beslemelerini zorlaştırabilir, bu da kadınların ekonomik ve sosyal açıdan güçsüzleşmesine ve dışlanmasına yol açabilir.

Dolayısıyla, Afganistan'daki kadınlara karşı ayrımcılığın yanı sıra dışlanma ve yoksulluğun da ele alınması önemlidir. Bu sorunların anlaşılması, kadınların yaşamlarını iyileştirmek ve toplumun daha adil ve eşitlikçi bir yapıya sahip olmasını sağlamak için önemli bir adımdır.

1.1.Ayrımcılık

Ayrımcılık, insanların belirli özelliklerine veya kimliklerine dayalı olarak haksız veya adil olmayan bir şekilde farklı muamele görmesi durumudur. Bu özellikler arasında cinsiyet, ırk, etnik köken, din, milliyet, cinsel yönelim, engellilik durumu, yaş gibi birçok farklılık bulunabilir. Ayrımcılık genellikle, bir grup veya bireyin diğerlerine karşı üstünlük sağlama veya ayrıcalıklı davranma amacı taşır. Ayrımcılık, bireylerin veya grupların duygusal ve psikolojik olarak incinmesine, toplum içinde

⁴ Y.Cemalettin Çopuroğlu ve Abdurrahman Mengi, "Toplumsal Dışlanma ve Ötizm", **İnernational Periodical For The Languagues, Litratue And History Of Turkish Or Turkic**, Cilt:9, Sayı: 5, 2014, s. 609.

dışlanmasına ve haklarının ihlal edilmesine neden olabilir. Örneğin, bir kişinin cinsiyeti, etnik kökeni veya dini inancı nedeniyle işe alınmaması veya terfi ettirilmemesi gibi durumlar, ayrımcılığın somut örnekleridir. Ayrımcılığın sonuçları, bireylerin özsaygısını ve özgüvenini azaltabilir, toplumsal bütünleşmeyi engelleyebilir ve eşitsizlik duygusunu artırabilir. Bu durum, toplumda birlik ve dayanışmayı zayıflatabilir ve adalet duygusunu zedeleme riski taşır⁵.

Ayrımcılık, insanların eşit fırsatlardan yararlanmasını engeller ve haksız bir şekilde dezavantajlı grupların aleyhine ayrımcı uygulamalara neden olabilir. Bu olguya maruz kalan bireyler, cinsiyet, ırk, etnik köken, din, cinsel yönelim, engellilik durumu gibi özelliklerine dayalı olarak hedef alınarak⁶, adil olmayan muamelelere tabi tutulabilir. Ayrımcılık, toplumsal eşitsizlikleri derinleştirir, bireylerin insan haklarına yönelik ihlalleri artırır ve toplumda ayrılık ve hoşgörüsüzlük duygularını yayabilir. Bu durum, bir toplumun sağlıklı ve adil bir yapıya sahip olmasını engeller, çeşitliliğin önündeki engelleri artırır ve toplumun genel refahını olumsuz yönde etkiler. Bu nedenle, ayrımcılığa karşı mücadele, eşitlik ilkesini benimseyen ve çeşitliliği destekleyen politikaların uygulanmasıyla sağlanabilir⁷.

Ayrımcılık farklı şekillerde ortaya çıkabilir ve bunlar şunları içerebilir:

1.1.1. Doğrudan Ayrımcılık

Bir birey veya grup, açıkça ve belirgin bir biçimde bir kişiyi veya bir grup içindeki bireyleri hedef alarak onlara eşit olmayan muamelede bulunur. Bu tür ayrımcılık, doğrudan ayrımcılık olarak adlandırılır ve çeşitli biçimlerde ortaya çıkabilir. Örneğin, bir işverenin belirli bir cinsiyete veya etnik kökene sahip bireyleri işe almaktan kaçınması veya eşit ücret sağlamaması gibi durumlar, bu tür doğrudan ayrımcılığa örnek teşkil eder⁸. Doğrudan ayrımcılık, belirli bir özellik veya kimlik

⁵ Onur Emre, **İş Alanlarında Ayrımcılık Kocaeli İli Örneği**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Y.T.Üniversitesi, İstanbul 2010, s. 3.

⁶ Elif Acar, **Kadın İşgücüne Yönelik Ayrımcılık Sorunu**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale, 2017, s. 4.

⁷ Onur Emre, a.g.e, s. 3.

⁸ Elif Acar, a.g.e, s. 6.

nedeniyle bireylere adaletsiz davranılması durumunda ortaya çıkar. Bu, iş dünyasında, eğitim sisteminde, kamu hizmetlerinde ve diğer birçok alanda görülebilir. Örneğin, bir işverenin belirli bir cinsiyete veya etnik kökene sahip kişilere terfi fırsatları vermemesi veya belirli bir yaş grubuna mensup bireylerin iş başvurularını reddetmesi gibi durumlar, doğrudan ayrımcılığın örnekleridir⁹.

Doğrudan ayrımcılık, hedeflenen bireylerin veya grupların doğrudan maruz kaldığı açık ve belirgin bir muamele biçimidir. Bu tür ayrımcılık, bireylerin haklarını ve eşitliklerini zedeleyerek onları toplumda dışlayıcı bir konuma getirebilir. Bu nedenle, doğrudan ayrımcılığa karşı mücadele etmek ve eşitlik ilkesini sağlamak önemlidir. Bu, yasal düzenlemelerin yapılması, farkındalık ve eğitim çalışmalarının yürütülmesi ve toplumsal değerlerin ve normların değiştirilmesi gibi çeşitli önlemleri gerektirir.

1.1.2. Dolaylı Ayrımcılık

Belirli bir özellik veya kuralı içeren genel bir uygulama, aslında belirli bir gruba karşı ayrımcı sonuçlara neden olabilir. Bu duruma dolaylı ayrımcılık denir. Örneğin, bir iş pozisyonunda belirli bir yükseklik gereksinimi aranması, bu gereksinimi karşılamayan belirli bir cinsiyetten veya etnik kökenden bireyleri iş başvurusu sürecinden dışlayabilir¹⁰. Dolaylı ayrımcılık, bazen açıkça görülmeyebilir, ancak hala belirli bir grup için dezavantajlı sonuçlara yol açabilir. Örneğin, bir işe alım sürecinde gereksiz olarak belirlenmiş yükseklik veya kilo gibi kriterler, aslında belirli bir cinsiyet veya etnik kökene sahip kişileri dışlayabilir. Bu, doğrudan ayrımcılık kadar açık olmayabilir, ancak hala haksız muamele anlamına gelir¹¹.

Dolaylı ayrımcılıkla mücadele etmek için, genel uygulamaların ve politikaların gözden geçirilmesi ve gerekirse revize edilmesi önemlidir. Özellikle, işe alım süreçlerinde veya kamu hizmetlerinde kullanılan kriterlerin ve standartların, gerçekten

9 Gizem Tanay Aksaç ve Arzu Şenyurt Akdağ, "Ayrımcılık ve Engelli Hakları", **Engelli Kadın Derneği ve Sabancı Vakfı**, 1.Baskı, Ankara 2015, S. 8.

¹⁰ Elif Acar, a.g.e, s. 7-8.

¹¹ Gizem Tanay Aksaç Ve Arzu Şenyurt Akdağ, a.g.e, s. 9.

iş gerekliliklerini yansıttığından emin olunmalıdır. Ayrıca, toplumda farkındalık ve eğitim çalışmalarıyla bu tür ayrımcılığın tanınması ve önlenmesi sağlanabilir. Bu şekilde, herkesin eşit ve adil bir şekilde muamele görmesi ve toplumsal eşitsizliklerin azaltılması amaçlanır.

1.1.3. Sistemik Ayrımcılık

Toplumun kurumsal yapıları, politikaları ve uygulamaları, belirli bir grup veya grupları sistemli bir şekilde ayrıcalıklı veya dezavantajlı konuma getirebilir. Bu duruma kurumsal ayrımcılık denir. Kurumsal ayrımcılık, eğitim, istihdam, sağlık hizmetleri, konut gibi temel yaşam alanlarında belirgin eşitsizliklere yol açabilir. Örneğin, belirli bir etnik kökene sahip bireylerin işe alım süreçlerinde karşılaştığı zorluklar, kurumsal ayrımcılığın bir örneği olabilir. Belirli bir etnik kökene mensup olmanın, iş başvurusu sürecinde işverenler tarafından olumsuz bir şekilde değerlendirilmesi veya fırsat eşitliğine zarar verilmesi gibi durumlar, bu tür ayrımcılığın belirtileridir¹².

Bu tür sistemik eşitsizlikler, sosyal adaletsizlikle mücadelede önemli bir sorun oluşturabilir ve toplumsal dengesizlikleri derinleştirebilir. Kurumsal ayrımcılığın önlenmesi ve bu tür eşitsizliklerin azaltılması için toplumda farkındalık ve eğitim çalışmaları yapılması, mevcut politika ve uygulamaların gözden geçirilmesi ve gerektiğinde değiştirilmesi önemlidir. Bu şekilde, herkesin eşit fırsatlara ve adil muameleye erişimi sağlanabilir ve toplumsal dengesizliklerin azaltılmasına katkıda bulunulabilir.

1.1.4. Kadına Karşı Ayrımcılık

Kadına karşı ayrımcılık, bir kadının cinsiyeti sebebiyle haksız ve adil olmayan bir şekilde farklı muamele görmesi durumunu ifade eder. Bu tür ayrımcılık, kadınların

¹² Rana Özen Kutunis ve Seher UIU, "İşgücü Piyasalarında Ayrımcılığın Kaynakları", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2016, s. 361.

eşit fırsatlardan yararlanmasını engelleyen, onları marjinalleştiren ve dezavantajlı bir konuma düşüren bir dizi uygulama ve inanç sistemini içerir. Kadına karşı ayrımcılık, toplumsal cinsiyet rolleri, geleneksel ve kültürel normlar, yasal düzenlemeler veya kurumsal yapılar aracılığıyla ortaya çıkabilir. Örneğin, bazı toplumlarda kadınlar, erkeklerle eşit fırsatlara erişim sağlayamazlar veya belirli pozisyonlara yükselemezler çünkü toplumsal cinsiyet rolleri ve geleneksel normlar tarafından sınırlanırlar. Bu tür ayrımcılık, kadınların sosyal, ekonomik ve politik alanlarda karşılaştığı engelleri ve zorlukları derinlemesine anlamak için çeşitli faktörleri içerir. Örneğin, kadınların iş yaşamında erkeklerle eşit ücret alamaması veya yönetim pozisyonlarına yükselememesi gibi durumlar, kadına karşı ayrımcılığın belirtileridir¹³.

Kadına karşı ayrımcılığın ortadan kaldırılması için toplumda farkındalık ve eğitim çalışmaları yapılması, mevcut yasal düzenlemelerin gözden geçirilmesi ve kadınların eşit fırsatlara erişimini sağlamak için politika ve programların uygulanması önemlidir. Bu şekilde, kadınların güçlendirilmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması amaçlanır.

1.2. Dışlanma

Dışlanma, bir kişinin veya bir grup insanın toplum içinde kabul görmemesi veya diğer bireyler tarafından dışlanmasıdır. Bu durum, çeşitli nedenlerle ortaya çıkabilir ve bireyin toplumun normal sosyal etkinliklerine katılmasını veya bu etkinliklerde yer almasını engelleyebilir.

Sosyal dışlanma genellikle kişinin farklılıkları veya belirli özellikleri nedeniyle yaşanır. Örneğin, kişinin etnik kökeni, cinsiyeti, cinsel yönelimi, dini inançları veya engellilik durumu gibi özelliklerinden dolayı dışlanabilir. Ayrıca, ekonomik durum, eğitim seviyesi veya yaşam tarzı gibi faktörler de dışlanmaya neden olabilir. Dışlanmış bireyler, toplum içindeki normal sosyal etkileşimlere katılamazlar veya bu

¹³Flavia Bustreo ve Arkakaşlar , WHO, Global And Regional Estimates Of Violence Against Women, 2013, s. 2-4. (erişim 23.05.2023) https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/85239/9789241564625_eng.pdf;jsessionid=0F7F16758039E06B87D0E8C9D82A0F8C?sequence=1

etkileşimlerden yoksun kalırlar¹⁴. Bu durum, kişinin kendini yalnız veya izole hissetmesine, sosyal destekten yoksun olmasına ve duygusal olarak zorlanmasına yol açabilir. Ayrıca, dışlanmış bireyler genellikle dezavantajlı konumlara düşer ve toplumsal fırsatlardan eşit şekilde yararlanamazlar. Toplumda dışlanma, genellikle hoşgörüsüzlük, ayrımcılık veya dışlayıcı davranışlar gibi negatif tutumların bir sonucudur. Bu tür tutumlar, toplumun çeşitliliği kabul etmediği veya bireyler arasında eşitlik ve adaletin sağlanmadığı durumlarda ortaya çıkabilir. Dışlanmayla mücadele etmek, toplumun daha kapsayıcı ve eşitlikçi olmasını sağlamak için önemli bir adımdır.

1.3. Yoksulluk

Yoksulluk, genellikle temel ihtiyaçların karşılanamadığı bir durumu ifade eder. Bir kişi veya bir grup, gerekli mal ve hizmetlere erişimde zorluk çeker ve temel yaşam gereksinimlerini karşılayamaz durumdaysa, bu duruma yoksulluk denir. Temel ihtiyaçlar arasında yiyecek, barınma, giyim ve sağlık hizmetleri gibi unsurlar bulunur. Yoksulluk genellikle gelir eksikliğine veya yetersizliğine bağlı olarak ortaya çıkar, yani kişinin veya ailenin elde ettiği gelir, temel yaşam maliyetlerini karşılamak için yeterli değildir. Bu durumda, kişilerin veya ailelerin asgari yaşam düzeyini sürdürmekte zorlandığı görülür. Yoksulluk, ekonomik ve sosyal faktörlerin birleşimiyle şekillenir ve genellikle eğitim, istihdam fırsatları, sağlık hizmetleri ve sosyal destek sistemleri gibi alanlardaki eksikliklerle ilişkilendirilir. Yoksullukla mücadele, toplumun daha adil ve kapsayıcı olması için önemli bir hedeftir ve sosyal politika, ekonomik gelişme ve eğitim gibi alanlarda yapılacak çalışmalarla desteklenir¹⁵.

Yoksulluk, uluslararası alanda net bir tanım bulunmayan bir kavramdır. Ülkeler arasındaki farklılık, kültürel çeşitlilik ve farklı ekonomik sistemler nedeniyle, yoksullukla ilgili birçok farklı tanım mevcuttur. Bu çeşitlilik, yoksulluğun ölçümü, nedenleri ve etkileri konusundaki farklı bakış açılarından kaynaklanmaktadır.

14 Y.Cemalettin Çopuroğlu ve Abdurrahman Mengi, a.g.e, s. 609.

15 Seda Topgül, Türkiye'de Yoksulluk ve Yoksulluğun Kadınlaşması, 2013, s. 279.

Yoksullukla ilgili tanımlar genellikle ekonomik yetersizlik, temel ihtiyaçların karşılanamaması, gelir eşitsizliği ve sosyal dışlanma gibi kavramları içermektedir. Ancak, bu tanımların her biri, belirli bir toplumun veya kuruluşun perspektifine ve önceliklerine bağlı olarak farklılık gösterebilir. Bu nedenle, yoksullukla mücadelede etkili politikalar geliştirmek için çoklu perspektiflerin ve çeşitli tanımların dikkate alınması önemlidir. Bu, yoksulluğun karmaşıklığını ve çok boyutluluğunu anlamak ve ele almak için gereklidir. Yoksulluk ilk kez 1870 yılında İngiltere’de okul masraflarını ödeyemeyen aileler için, il eğitim müdürlükleri tarafından yapılan araştırmalarda kullanılmıştır¹⁶.

Yoksulluk terimi, İngiltere’de 1870 yılında ortaya çıkmıştır. Bu yıllarda, okul masraflarını ödeyemeyen ailelerin durumuyla ilgili olarak, il eğitim müdürlükleri tarafından yapılan araştırmalarda bu terim sıklıkla kullanılmıştır. Bu dönemdeki araştırmalar, ekonomik sıkıntı içindeki ailelerin yaşam koşullarını incelemiş ve bu ailelerin çocuklarının eğitim olanaklarına erişimini sınırlayan faktörleri belirlemiştir. Bu bağlamda, yoksulluk terimi, gelir yetersizliği ve temel ihtiyaçların karşılanamaması gibi ekonomik zorlukları ifade etmek için kullanılmıştır. Bu araştırmalar, yoksulluğun eğitim, sağlık ve diğer yaşam alanlarında nasıl bir etkiye sahip olduğunu anlamak ve bu sorunla başa çıkmak için politika önerileri geliştirmek amacıyla yapılmıştır. Bu nedenle, yoksulluk terimi, sosyal politika ve toplumsal refah alanlarında önemli bir kavram haline gelmiştir¹⁷.

Uluslararası literatürde, yoksulluğun ilk kez 1901 yılında Seebohm Rowntree tarafından yapılan tanımı öne çıkmaktadır. Rowntree’un tanımına göre, yoksulluk, bir bireyin toplam gelirinin kendi biyolojik varlığını devam ettirebilmesi için gerekli olan en temel yiyecek, giyim gibi maddeleri dahi karşılayamama durumunu ifade eder. Bu tanım, yoksulluğu sadece gelir eksikliğiyle değil, temel insan ihtiyaçlarının karşılanamamasıyla ilişkilendirir. Rowntree’un yaklaşımı, yoksulluğun sadece maddi

16 Asst. Prof. Dr. H. Yunus Taş ve Asst. Prof. Dr. Selami Özcan, “Türkiye’de ve Dünya’da Yoksulluk Üzerine Bir Araştırma”, **International Conference On Eurasian Economies**, 2012, s. 423.

17 Sema Yaşar ve Mehmet Okan Taşar, “Kavramsal Olarak Yoksulluk ve Türkiyede Yoksullukla İlgili Mücadele Politikalarının Etkileri”, **Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 19, Sayı: 38, 2019, s. 121.

boyutunu değil, aynı zamanda insan onuruna yaklaşımı da içerir. Bu tanım, yoksulluğun sadece ekonomik boyutta değil, aynı zamanda sosyal ve insani boyutlarda da ele alınması gerektiğini vurgular. Rowntree'un çalışması, yoksulluğun multidisipliner bir sorun olduğunu ve etkili çözümler için kapsamlı bir yaklaşımın gerekliliğini ortaya koyar¹⁸.

Yoksulluk, farklı Şekillerde ortaya çıkabilir ve bunlar Şunları içerebilir:

1.3.1. Mutlak Yoksulluk

Mutlak yoksulluk, bir bireyin veya bir topluluğun, insanca yaşamak için gerekli olan en temel ihtiyaçlarını karşılayamaması durumudur. Bu ihtiyaçlar, sağlıklı bir yaşam sürdürebilmek için zorunlu olan gıda, barınma ve giyim gibi temel gereksinimleri içerir. Ayrıca, modern yaşam standartlarında ihtiyaç olarak kabul edilen temel ev eşyaları ve temel sağlık hizmetlerine erişim de bu kapsamda deęerlendirilir¹⁹.

Örneğin, temel gıda ihtiyaı, bir bireyin günlük enerji ihtiyaını karşılayacak kadar besleyici gıdalara erişimini içerir. Giyim ihtiyaı, kişinin mevsim koşullarına uygun Şekilde giyinmesini ve korunmasını sağlar. Barınma ihtiyaı, kişinin güvenli ve sağlıklı bir konutta yaşamasını, doğal afetlere karşı korunmasını ve kişisel mahremiyetini sağlar. Bunların yanı sıra, temel ev eşyaları da yoksullukla mücadelede önemlidir. Örneğin, bir buzdolabı gıda saklamak ve bozulmasını önlemek için gereklidir. Temel sağlık hizmetlerine erişim ise hastalıkların tedavisi ve önlenmesi açısından hayati önem taşır.

Yoksulluk genellikle gelir düzeyiyle ilişkilendirilir. Bir bireyin veya bir ailenin geliri, temel ihtiyaçlarını karşılamak için yeterli değilse, bu durumda mutlak yoksulluk söz konusu olabilir. Ancak, yoksulluk sadece gelir yetersizliğiyle değil, aynı zamanda sosyal, ekonomik ve kültürel faktörlerle de ilişkilidir. Bu faktörler arasında eğitim, işsizlik, sağlık hizmetlerine erişim ve sosyal destek ağlarının güçlölüğü gibi unsurlar

18 Sema Yaşaar ve Mehmet Okan Taşar, a.g.e, s. 121.

19 Asst. Prof. Dr. H. Yunus Taş ve Asst. Prof. Dr. Selami Özcan, a.g.e, s. 424.

bulunur. Bu nedenle, yoksulluğun anlaşılması ve etkili bir şekilde mücadele edilmesi için çok yönlü bir yaklaşım gereklidir.

1.3.2. Göreli Yoksulluk

Adam Smith'e göre, temel ihtiyaçlarını mutlak olarak karşılayabilen ancak kişisel kaynakların yetersizliği nedeniyle toplumun genel refah düzeyinin altında kalan ve topluma sosyal açıdan tam katılımları engellenenler göreli yoksullardır. Göreli yoksulluk, toplumun genel refah düzeyine göre değerlendirilir ve bu yoksulluğun hesaplanması için bir ülkenin ortalama gelir düzeyi belirlenir ve bu ortalamanın altında kalan kişilere göreli yoksul denir. Göreli yoksulluk, sadece temel ihtiyaçların karşılanmasıyla değil, genel refah düzeyiyle ilişkilendirilir. Bu nedenle, bir kişi veya bir grup, toplumun genel refah seviyesine kıyasla düşük bir gelir seviyesine sahip olduğunda göreli yoksulluk içinde yer alır. Göreli yoksulluk, sadece maddi yoksullukla değil, aynı zamanda toplumsal katılım eksikliğiyle de ilişkilendirilir²⁰.

Göreli yoksulluk içinde bulunan bireyler, toplumsal etkinliklerden uzak durma eğilimindedirler çünkü sınırlı ekonomik kaynakları, sosyal etkinliklere katılımı sınırlar. Bu durum, göreli yoksulların sosyal hayatta ve ekonomik kalkınmada tam anlamıyla yer alamamalarına ve toplumsal fırsatlardan tam olarak yararlanamamalarına yol açabilir. Bu nedenle, göreli yoksulluk, sadece maddi yoksullukla ilgili değil, aynı zamanda sosyal ve ekonomik katılımın sağlanmasındaki engelleri de içerir.

1.3.3. İnsani Yoksulluk

UNDP'nin 1997 İnsani Gelişme Raporu, ilk defa "İnsani Yoksulluk" (Human Poverty) kavramını tanımlamıştır. İnsani yoksulluk, gelir yoksulluğuyla ilişkilidir ancak bazı önemli farklılıkları vardır. Gelir yoksulluğu ölçümleri genellikle mutlak gelir üzerinde odaklanırken, insani yoksulluk kavramı, okuryazarlık, yetersiz

20 Coşkun Can Aktan, **Sosyal Devlet, Gelir Dağılımı ve Yoksulluk**, Ankara, BER Ajans ,2019, s. 208.

beslenme, kısa yaşam süresi, anne-çocuk sağlığı eksikliği, önlenebilir hastalıklara yakalanma gibi temel insani gereksinimlerden yoksun olma durumunu tanımlar²¹.

İnsani yoksulluk, sadece gelir seviyesine değil, aynı zamanda bir bireyin veya bir topluluğun insanca yaşamını sürdürebilmesi için gerekli olan diğer faktörlere de odaklanır. Bu faktörler arasında eğitim düzeyi, sağlık hizmetlerine erişim, beslenme durumu, çocuk ölüm oranları gibi sosyal ve sağlık göstergeleri yer alır²².

Örneğin, bir kişi düşük bir gelir seviyesine sahip olabilir ancak iyi bir eğitim almış, sağlıklı beslenen ve iyi bir sağlık hizmetlerine erişimi olan biri olarak kabul edilebilir. Bu durumda, kişinin gelir yoksulluğu yaşadığı söylenebilir ancak insani yoksulluk yaşadığı söylenemez. Çünkü temel insani ihtiyaçları karşılayabilme kapasitesine sahiptir.

İnsani yoksulluk, sadece maddi yoksunlukla ilgili değildir; aynı zamanda insanların yaşamlarını iyileştirmek ve insanca bir yaşam sürmelerini sağlamak için gerekli olan diğer faktörleri de içerir. Bu nedenle, insani yoksulluğun ölçümü ve azaltılması, sadece gelir seviyesinin artırılmasından daha fazlasını gerektirir. Eğitim, sağlık hizmetlerine erişim, beslenme, su temini gibi alanlarda yapılacak iyileştirmeler de önemlidir.

1.3.4. Sübjektif Yoksulluk

"Sübjektif yaklaşım", yoksulluğun tanımlanmasında bireylerin kendi algılarına ve tercihlerine önem veren bir yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre, herkes kendi yaşam koşullarını ve ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak kendini ne kadar yoksul hissettiğini belirler. Dolayısıyla, yoksulluğun ölçülmesi ve tanımlanması kişisel bir değerlendirme sürecine dayanır ve nesnel kriterlerden ziyade bireyin sübjektif algısına dayanır²³.

²¹ Asst. Prof. Dr. H. Yunus Taş ve Asst. Prof. Dr. Selami Özcan, a.g.e, s. 4-6.

²² E. Muhsin Doğan ve Halim Tatlı, "İnsani Gelişme Ve İnsani Yoksulluk Bağlamında Türkiye'nin Dünyadaki Yeri", Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 28, Sayı: 1, 2014, S. 118.

²³ Coşkun Can Aktan, a.g.e, s. 209.

Sübjektif yaklaşımın temel özelliği, yoksulluğu sadece maddi yetersizliklerle değil, aynı zamanda bireyin yaşam kalitesi, refahı ve memnuniyetiyle ilişkilendirilmesidir. Bireyler, kendi yaşam standartlarına ve sosyal çevrelerine göre yoksulluk durumlarını değerlendirirler. Bu nedenle, aynı gelir seviyesine sahip iki farklı birey, yaşam standartlarına ve ihtiyaçlarına göre farklı derecelerde yoksulluk hissedebilirler²⁴.

Sübjektif yaklaşım, bireylerin ihtiyaçlarını ve tercihlerini dikkate alarak daha kapsamlı bir yoksulluk analizi yapılmasına olanak tanır. Ancak, bu yaklaşımın nesnel olmaması ve farklı bireylerin farklı algılarına dayanması, yoksulluğun ölçülmesi ve karşılaştırılmasını zorlaştırır. Bu nedenle, subjectif yaklaşım genellikle iktisadi bilimlerde değil, sosyoloji ve psikoloji gibi disiplinlerde kullanılır.

1.3.5. Kadın Yoksulluğu

Yoksulluk, toplumun farklı kesimlerini etkileyen karmaşık bir sorundur. Özellikle kadınlar, yoksulluğun etkilerini yoğun olarak hisseden gruplardan biridir. 1995'te gerçekleştirilen Dördüncü Dünya Kadın Konferansı'nda, kadın yoksulluğu konusunda önemli bir adım atılmıştır. Konferansın eylem planında "yoksulluğun kadımlaşması" ifadesi kullanılarak, yoksulluğun özellikle kadınları nasıl etkilediği vurgulanmıştır. Bu ifade, yalnız yaşayan kadınlar, tek ebeveynli aileler (kadın ve çocuk), veya aile dışında çocuklarına kadın tarafından bakılması durumunu ifade etmek için kullanılmıştır²⁵.

Kadın yoksulluğu, genellikle kadınların işgücü piyasasındaki durumu ve eğitimden yeterince faydalanamamalarıyla ilişkilendirilir. Bu iki belirleyici faktör, kadınların ekonomik ve sosyal açıdan dezavantajlı konuma düşmelerine yol açar²⁶.

Kadınların işgücü piyasasındaki durumu, yoksulluğun en önemli belirleyicilerinden biridir. Kadınlar genellikle erkeklerden daha düşük ücretle

²⁴ Coşkun Can Aktan, a.g.e, s. 209.

²⁵ Ülker Şener, Kadın Yoksulluğu, TEPAV Değerlendirme Notu, Eylül 2019, s. 2.

²⁶ Ülker Şener, "Kadın Yoksulluğu", **Mülkiye Dergisi**, Cilt: 36, Sayı: 4, 2012, s. 55.

çalıştırılır ve daha az istihdam güvencesine sahiptirler. Ayrıca, kadınlar işgücüne katılmak istediklerinde karşılaştıkları cinsiyet ayrımcılığı ve toplumsal cinsiyet normları, kariyer ilerlemelerini ve iş bulma olanaklarını kısıtlar. Bunun sonucunda, kadınlar sık sık düşük gelir seviyelerinde ve geçici işlerde çalışmak zorunda kalırlar, bu da yoksulluğa neden olabilir²⁷.

Eğitim, kadınların yoksulluktan kurtulmalarında kritik bir rol oynar. Ancak, düşük gelir seviyeleri ve aile içi baskılar nedeniyle, birçok kadın eğitimden yoksun kalır veya eğitimlerini tamamlayamazlar. Eğitim eksikliği, kadınların iş bulma ve kariyer yapma olanaklarını kısıtlar ve ekonomik bağımsızlıklarını zayıflatır. Ayrıca, eğitim fırsatlarından yoksun kalan kadınlar, bilgi ve becerilerini geliştirme imkanına sahip olmadıkları için işgücü piyasasında rekabet edemezler ve düşük ücretli işlerde çalışmak zorunda kalabilirler²⁸.

Kadınların işgücü piyasasındaki durumu ve eğitimden yeterince faydalanamamaları, kadın yoksulluğunu derinleştiren önemli faktörlerdir. Bu nedenle, kadınların ekonomik ve sosyal açıdan güçlenmelerini sağlayacak politikaların uygulanması, kadınların işgücüne katılımını artırmak ve eğitimlerine erişimlerini iyileştirmek önemlidir. Bu şekilde, kadınların ekonomik bağımsızlığı ve toplumsal refahları artırılabilir ve kadın yoksulluğunun azaltılmasına katkı sağlanabilir²⁹.

²⁷ A.e, s. 55.

²⁸ A.e, s. 56.

²⁹ A.e, s. 57.

İKİNCİ BÖLÜM

2. AFGANİSTAN'DA 1919'DAN 2001'E: KADINLARIN TOPLUMSAL HAYATA ENTEGRASYONU VE HAK MÜCADELESİ

Bu bölümde, Afganistan'da kadınların yaşadığı önemli olaylardan bahsetmeye odaklanacağım. İlk olarak, 1919'dan 1978'lere kadar olan dönemde Afgan kadınlarının sosyal hayata girişi ve eğitim haklarının genişlemesi üzerinde duracağım. Bu dönemde, Afganistan toplumunda kadınların rollerinde ve eğitim olanaklarında belirgin değişiklikler yaşandı. Kadınlar, toplumda daha fazla yer almaya başladı ve eğitim hakları genişledi³⁰. Ancak, bu süreçte yaşanan zorluklar ve mücadeleler de göz ardı edilmemelidir.

İkinci olarak, Sovyet İşgali ve Taliban Dönemi (1978-2001) boyunca, kadın haklarının ciddi şekilde kısıtlandığı ve Afgan kadınlarının yaşadığı zorlukların arttığı bir döneme odaklanacağım. Soviet işgali altında kadınlar, eğitim ve iş hayatına aktif olarak katılmıştır. Taliban yönetimi altında ise, kadınların hakları neredeyse tamamen askıya alınmış ve birçok alanda ağır kısıtlamalara maruz kalmıştır. Bu dönemde, Afgan kadınları büyük ölçüde mağdur edilmiş ve hak mücadeleleri zorlu bir şekilde sürdürülmüştür.

2.1. Dönüşümün İlk Adımları - Afgan Kadınlarının Sosyal Hayata Girmesi ve Eğitim Haklarının Genişlemesi: 1919'dan 1978'e

Bu dönem, Afgan kadınlarının toplum içinde daha aktif bir şekilde yer almaya başladığı ve eğitim hakları konusunda önemli gelişmeler yaşandığı bir dönemi temsil eder. 1919 yılı, Afganistan'ın bağımsızlığını kazandığı yıl olarak önemlidir ve bu

³⁰ Priyanka Singh, "Challenges Faced by Women Under the Taliban Regime in Afghanistan", **Polity ve Society dergisi**, cilt:15, sayı:1, 2015, s. 28.

tarihten itibaren Afgan kadınlarının toplumsal ve siyasi katılımı için bazı ilk adımlar atılmıştır.

Kadınların Sosyal Hayata Katılımı: 20. yüzyılın başlarında, Afgan kadınları geleneksel toplumsal yapıdan daha fazla bağımsızlık kazanmaya başladılar³¹. Bu dönemde, bazı kadınlar eğitim almış, meslek sahibi olmuş ve kamusal alanlarda daha görünür hale gelmişlerdir. Bazıları, özellikle büyük şehirlerde, dini ve sosyal organizasyonlarda aktif rol oynamış ve kadınların haklarına daha fazla dikkat çekmiştir³².

Eğitim Haklarının Genişlemesi: 20. yüzyılın ortalarına doğru, Afganistan'da eğitim fırsatları artmış ve bu, kadınlar için de geçerli olmuştur³³. 1960'ların sonlarına doğru, kadınlar için eğitim fırsatlarının genişletilmesi, kadınların daha fazla bilgi ve beceri kazanmalarına olanak tanımıştır. Kadınlar, özellikle büyük şehirlerde, öğretmen, sağlık çalışanı, hükümet memuru ve diğer profesyonel pozisyonlarda yer almaya başlamıştır.

Bu dönem, Afgan kadınlarının toplumsal ve eğitimsel bağlamda daha fazla bağımsızlık kazandığı ve aktif bir şekilde toplumun bir parçası haline geldiği bir dönemi simgeler. Ancak, bu dönemdeki gelişmeler sonraki yıllarda Sovyet işgali ve diğer tarihsel olaylar nedeniyle kesintiye uğrayacak ve zorluklarla karşılaşacaktır.

2.1.1. Amanullah Han Dönemi 1919-1929

Şah Amanullah, ülkesinin modern devletler arasına katılmasını hayal etti ve kapsamlı bir modernleşme programına başladı³⁴. On yıl boyunca Amanullah'ın reformları başarılı olsaydı, Afganistan'ı modern ve batılı bir ulus devlete

³¹ Hamidullah Bamik, *Women in Afghanistan: From Queen Soraya Tarzi to Rola Ghani*, Missouri-Columbia üniversitesi, Columbia 2018, s. 4-5.

³² Sultan Barakat ve Gareth Wardell, "Exploited by Whom? An Alternative Perspective on Humanitarian Assistance to Afghan Women", *Journal of Third World Quarterly*, Cilt: 23, Sayı: 5, 2002, s. 911.

³³ Hamidullah Bamik, a.g.e, s. 3.

³⁴ Huma Ahmed-Ghosh, "A History of Women in Afghanistan: Lessons learnt for the future or Yesterdays and tomorrow: Women in Afghanistan", *Journal of International Women's Studies*, Sayı: 4, Cilt: 3, 2003, s. 4.

dönüştürecekti; toplumun hiçbir alanı bu reformlardan etkilenmeden kalmamıştı³⁵. Bu reformlar sadece ekonomi, eğitim ve yönetim gibi alanları değil, aynı zamanda kadınların sosyal ve siyasi haklarını da kapsıyordu. Amanullah döneminde kadınlara, eğitim ve istihdam fırsatlarına daha fazla erişim sağlanması ve toplumda daha aktif bir rol almaları teşvik edilmekteydi. Bu da, Afganistan'daki modernleşme sürecinde kadınların statüsünde önemli bir değişimi öngörüyordu³⁶.

Şah Amanullah* Han döneminde 1919, kadınların siyasi ve toplumsal katılımı ciddi bir şekilde başladı. Kralın eşi ve kadınların destekçisi olan Kraliçe Soraya'nın varlığıyla tarih kaydedildi. Kraliçe Soraya, önceki ve sonraki kraliçelerin aksine sadece bir kralın eşi değildi, aynı zamanda hükümet kararlarında, özellikle kadınlarla ilgili konularda da yer alıyor ve önemli bir rol oynuyordu³⁷.

Afganistan anayasasında kadınlara evlilik yaşının altındaki evliliklere karşı koruma, eğitim, çok eşliliğin yasaklanması gibi bir dizi ayrıcalık tanındı³⁸. Bunun yanı sıra, Kabil'in çoğu yerinde peçe giyilmesi yasaklandı ve kralın eşi ilk olarak "isteğe bağlı örtünme" konusunu gündeme getirdi ve "çarşafı kaldırdı"³⁹.

³⁵ Prachi Sinha, "Socio-Political Conditions in Afghanistan", **Cape Comorin Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 1, Bihar, 2020, s. 43.

³⁶ Andrew Chua, **The Promise and Failure of King Amanullah's Modernisation Program in Afghanistan**, **The ANU Undergraduate Research Journal**, cilt 5, Yayın yeri: Australia, Yayın evi: ANU eView, 2013, s. 35.

* Shah Amanullah Han, Afganistan'ın 20. yüzyılın başındaki döneminde hüküm süren bir liderdir. Tam adı, Amanullah Khan veya Amanullah Khan Ghazi'dir. Amanullah Han, 1919-1929 yılları arasında Afganistan'ın kralı olarak iktidarda kalmıştır.

Amanullah Han, 1919'da babası Habibullah Han'ın ölümü üzerine tahta çıktı. Tahta geçmesinin ardından, Afganistan'da modernleşme ve reformlar gerçekleştirme amacıyla kapsamlı bir dönüşüm hareketi başlattı. Bu hareket, ülkenin sosyal, siyasi ve ekonomik alanlarda değişim geçirmesini amaçlamaktaydı.

Amanullah Han, Batı tarzında bir hükümet sistemi kurmaya çalıştı, eğitim sistemini geliştirdi, kadınların haklarını genişletti, ülkenin altyapısını güçlendirdi ve modern orduyu oluşturdu. Ayrıca, Afganistan'ın bağımsızlığını korumak ve uluslararası ilişkilerini güçlendirmek için çaba harcadı.

Ancak, Amanullah Han'ın reformları ve modernleşme çabaları, toplumun bazı kesimleri ve geleneksel güç yapıları tarafından kabul görmedi. Afganistan'da direnişler baş gösterdi ve 1929'da ciddi bir isyan patlak verdi. Bu isyan, Amanullah Han'ın iktidarını zayıflattı ve sonunda tahttan feragat etmesine yol açtı.

³⁷ Yazar yok, Nimrokh Media, (erişim 14.07.2023) <https://nimrokhmedia.com/2023/03/07/the-first-women-appearance/>

³⁸ Priyanka Singh, a.g.e, s. 28.

³⁹ Hamidullah Bamik, a.g.e, s. 3-5.

İlk kez, Afganistan anayasasınının 68. maddesi kadınlar için ilkökul eğitimini zorunlu kıldı. Bu dönemde açılan ilk kız okulu "Mesturat" olarak adlandırıldı ve daha sonra "Lis-1 Melaley" olarak adını değiştirdi. Bu dönemde faaliyete geçen okullar 6-10 yaş arasındaki kız çocuklarına hizmet verirken, kadınlar için mesleki okullar da açılarak kadınların aşçılık, terzilik ve el sanatları gibi alanlarda eğitim almaları sağlandı. Emanullah Han döneminde faaliyet gösteren tüm okulların toplam sayısı 322 ve öğrenci sayısı yaklaşık 51.000 olarak belirtilebilir⁴⁰.

Amanullah Han döneminde, Afganistan'daki modernleşme çabaları kapsamında öğrenciler yurt dışına eğitim almak amacıyla şah tarafından gönderilmiştir. Bu dönemde, Afganistan'da eğitim reformları ve modernleşme çabalarıyla birlikte, gençlerin yurt dışında daha ileri eğitim alması teşvik edilmiştir. Amanullah Han'ın liderliğindeki hükümet, gençlerin Avrupa ve diğer ölkelerdeki üniversitelerde modern bilim ve teknolojiye erişimini sağlamak amacıyla burs programları ve diğer destekler sunmuştur. Bu şekilde, Afgan gençlerinin uluslararası alanda daha donanımlı ve bilgili bireyler olmaları hedeflenmiştir. Bu eğitim politikası, Afganistan'ın modernleşme ve uluslararası alanda daha etkin bir oyuncu olma çabalarının bir parçası olarak önemli bir rol oynamıştır⁴¹.

Afganistan'ın bu dönemdeki reformları, kadınların sosyal, kültürel ve siyasi alanda varlık göstermesinin önünü açtı. Eğitim ve düşünsel faaliyetlerle birlikte kadınlar, siyasi faaliyetlere katılabildi⁴². Amanullah Han geniş çaplı reformlara öncülük etti ve bu dönemde kadınların hareketi de dahil olmak üzere birçok değişikliğe tanık oldu. Kraliçe Soraya, bu dönemde farklı alanlarda kadınların ilerlemesi ve gelişmesi için temel bir rol oynadı⁴³.

Amanullah Han döneminde kadınlar için okullar açılması, gerçekten de bazı dini alimler ve muhafazakar kesimler arasında hoş karşılanmayan bir adım olarak değerlendirildi. Geleneksel toplum yapısında kadınların daha sınırlı bir rolü olduğu ve eğitim imkanlarının kısıtlı olduğu bir dönemde, Amanullah Han'ın kadınlar için

⁴⁰ Sayed Mobin HASHİMİ, **Afganistan'da Kadınların Sosyo-Kültürel ve Dini Durumu**, (Basılmamış yüksek lisans Tezi), Necmettin Erbakan ÜNİ, 2013, Konya, S. 13.

⁴¹ İraj Bashiri, *Afghanistan: An Overview*, 2002, s. 17.

⁴² Huma Ahmad Ghosh, a.g.e, s. 4.

⁴³Yazar Yok, Nimrokh Media, a.g.e.

okullar açma çabası, geleneksel normları ve dini öğretileri sorgulayan bir adım olarak algılandı. Bu durum, dini liderlerin ve muhafazakar kesimlerin tepkisine neden oldu⁴⁴. Kadınların eğitime erişim sağlaması ve toplumda daha aktif bir rol oynaması fikri, bazıları tarafından dini değerlere aykırı olduğu düşünüldü. Bu nedenle, dini liderler ve muhafazakar kesimler, Amanullah Han'ın reformlarını ve modernleşme çabalarını eleştirdi ve karşı çıktı⁴⁵. Bu tepkiler, Amanullah Han'ın iktidarı sırasında karşılaştığı zorlukların bir parçasıydı ve isyanların da arkasındaki etkenlerden biri olarak görülebilir. Kadınların eğitim ve toplumsal katılımını teşvik eden bu politika, Amanullah Han'ı bazı kesimler açısından tehdit olarak algılandı ve ona karşı muhalefeti artırdı⁴⁶.

2.1.2. Habibullah Kelakani Dönemi (1929)

Habibullah Han Kalakani* 1929 yılında iktidara geldi ve yaklaşık bir yıl boyunca hüküm sürdü⁴⁷.

Habibullah Han Kalakani'nin iktidarı döneminde yaptığı bazı önemli değişiklikler şunlardır:

- Qanun-i Esasi'nin (Anayasa) iptali: İktidara geldiği ilk aksiyonlardan biri, Afganistan'da yürürlükte olan Qanun-i Esasi'nin iptal edilmesiydi. Bu, monarşinin gücünü artırmayı ve merkeziyetçi bir yönetim şeklini benimsemeyi amaçlayan bir adamdı⁴⁸.

⁴⁴ Huma Ahmad Ghosh, a.g.e, s. 5.

⁴⁵ Hamidullah Bamik, a.g.e, s. 2-3.

⁴⁶ Basir Ahmad Hasan Zada, BBC NEWS, 2009, (erişim 17.07.2023)

https://www.bbc.com/persian/afghanistan/2009/01/090113_dn_habibullah_kalakani

* Habibullah Han Kalakani, yoksul bir ailenin çocuğu olarak, Kabil'in kuzeyindeki Tacik nüfuslu Kalakani köyünde dünyaya geldi. Babası Abdulrahman, evlere su temin etme işiyle uğraşıyordu ve bu nedenle "Saqaq" (Su Dağıtan) olarak bilinirdi. Bazıları, Afganistan ve İngiliz savaşlarında su temin işini Afgan savaşçılara devrettiği için ona "Saqaq" lakabının verildiğini söyler. Habibullah Han Kalakani, köylü bir adamdı ve köy yaşamının tüm özelliklerini üzerinde taşıyordu. Bazı tarihçiler, onun çalışkan, mütevazı ve tutumlu biri olduğunu, gençliğini bahçıvanlık ve askerlikle geçirdiğini belirtmiştir.

⁴⁷ Huma Ahmad Ghosh, a.g.e, s. 5.

⁴⁸ Sayed Mobin HASHİMİ, a.g.e, s. 17.

- Devlet okullarının kapatılması: Habibullah Han, devlet okullarının kapatılmasını emretti. Bu, genellikle dinî kurumlar tarafından yönetilen okulların teşvik edilmesi anlamına geliyordu⁴⁹.
- Takvim değişikliği: Habibullah Han, Güneş takviminin yerine Ay takviminin kullanılmasını teşvik etti. Bu, geleneksel İslam takvimine uyumu artırmayı amaçlayan bir adımdı.
- Zorunlu tesettür: Habibullah Han, kadınlar için tesettürü zorunlu hale getirdi. Bu, kadınların bedenlerini örten giysiler giymelerini ve örtülü olarak dışarı çıkmalarını gerektiren bir düzenlemeydi⁵⁰.

Bu değişiklikler, Habibullah Han'ın iktidarı döneminde gerçekleşen bazı önemli politika ve toplumsal dönüşümleri yansıtmaktadır. Ancak Habibullah Han'ın iktidarı kısa sürmüş ve diğer isyanlar nedeniyle sona ermiştir. Bu nedenle, yaptığı değişikliklerin etkisi uzun süreli ve kalıcı olmamıştır.

2.1.3. Nadir Şah Dönemi (Ekim 1929-1933)

Habibullah Kelakani'nin ardından, Nadir* Şah tahta geçti. Nadir Şah'ın 1929 yılında tahta geçtiğinde, kadınlarla ilgili ilk işi kız okullarını kapatmak⁵¹, Emanullah Han döneminde faaliyet gösteren "Himayet'un Nisa" adlı kadınlar birliğini ve "İrşad'un Nisa" adlı haftalığın yayını yasaklamaktı. Ayrıca, Türkiye'ye eğitim için gönderilen kız öğrencileri geri çağırarak başörtü takmalarını zorladı⁵². Nadir Şah döneminde eğitim neredeyse felç durumundaydı, çünkü kız okulları toptan kapatıldı ve sadece Kabil'de erkek okulları bulunuyordu. Kralın politikaları söz ve eyleminde uyumsuz

⁴⁹ Hafiza Yazdani, "History of Formal Education and Influence of Politics in Afghanistan", **Journal of Peace Education and social Justice**, Cilt: 14, Sayı: 2, 2020, s. 124.

⁵⁰ Sayed Mobin HASHİMİ, a.g.e, s. 17.

* Nadir Şah, dört yıl süren hükümdarlığın ardından Abdul Khaliq isimli bir genç tarafından suikaste uğradı. Nadir Han'ın öldürülmesi, çağdaş Afganistan tarihinde önemli bir dönüm noktasıdır. O dönemde suikastlar, Nadir Han ve yakınlarından gelen tehditlere karşı ve muhalifler tarafından, politik mücadelede yaygın bir şekilde gerçekleşen bir türdü. Nadir Şah'ın ölümünün intikamını almak amacıyla, krallık hanedanı, birçok genç, öğrenci ve muhalifi idam etmiştir.

⁵¹ Ghulam Shams-ur-Rehman, "The Educational and Socio-Constitutional Reforms and Emergence of Religious Authority Under The Pashtun Monarchy in Modern Afghanistan", **Zia-e-Tahqeeq dergisi**, Cilt: 13, sayı: 25, 2023, s. 9.

⁵² Mehboob AHMED, a.g.e, s. 20-21.

görünüyordu. Dönemin Anayasası, Afgan vatandaşlarının yeteneklerine ve zarurete göre işe alınacağını belirten 14. madde ve bütün Afgan çocuklarının eğitime mecbur olduğunu söyleyen 20. madde içeriyordu. Ancak, kadınlar ve kızlar Nadir Şah döneminde eğitime erişemiyor ve dışarıda çalışmıyordu. Nadir Şah döneminde kadınlar için tesettür yine burka olarak belirlenmişti ve kadınlar evden çıkmadan önce burka takmak zorundaydılar⁵³.

Kısacası, Nadir Şah dönemi, kadınlar için gerileme dönemi olarak nitelendirilebilir⁵⁴. Kralın eğitim ve kadınlarla ilgili bu sert tutumunun sebebi, Emanullah Han dönemindeki durumuna düşmek istememesi olarak değerlendirilebilir⁵⁵. Çünkü Nadir Şah eğitimini Hindistan'da tamamlamış ve devlette çeşitli görevlerde bulunmuştu.

2.1.4. Zahir Şah* Dönemi (1933-1973)

1933 yılında babası Nadir Şah'ın suikaste uğramasıyla, henüz 19 yaşında olan Zahir Şah tahta çıktı ve ülkenin yönetimini devraldı⁵⁶. Genç yaşına rağmen, amcaları tarafından desteklenerek yönetimi ele aldı. Hemen tahtı devraldıktan sonra, babasının izinden gitmeyi ve dönemin Anayasasının değişikliğe uğramadan geçerli olduğunu vurguladı.

Bu dönemde kadınların eğitim durumuna baktığımızda, 1938-1946 yılları arasında kızlara özel okulların açıldığını söyleyebiliriz⁵⁷. Zahir Şah'ın krallığının başlangıcında, Afganistan'da toplam 346 okul ve 100,000'den fazla öğrenci bulunmaktaydı, bunların altısı kızlardan oluşmaktaydı. Yüzdeler olarak ifade edecek

⁵³ Sayed Mobin HASHİMİ, a.g.e, s. 18-19.

⁵⁴ Hafiza Yazdani, a.g.e, s. 125.

⁵⁵ Huma Ahmad Ghosh, a.g.e, s. 6.

* Zahir Şah, Afganistan'ın son kralıydı. Doğum adıyla "Muhammad Zahir Shah" olarak bilinir. Zahir Şah, 16 Ekim 1914 tarihinde Afganistan'ın başkenti Kabil'de doğdu. Zahir Şah, Afganistan'da 1973 yılında tahttan indirildi ve ülkesini terk etmek zorunda kaldı. Önce Roma, İtalya'ya sığındı ve orada uzun yıllar sürgünde yaşadı. 2002 yılında Afganistan'a dönmesine izin verildi ve ülkesine geri döndü ve orada vefat etti. Ancak, Zahir Şah Afganistan'da tekrar aktif bir siyasi rol üstlenmedi. Ülkesinde sadece sembolik bir rolü vardı ve gerçek siyasi güç Afganistan'daki diğer liderlerdeydi.

⁵⁶ Hafiza Yazdani, a.g.e, s. 126.

⁵⁷ Priyanka Singh, a.g.e, s. 28.

olursak, o dönemde okullardaki öğrencilerin %6'sını kızlar oluşturuyordu. Okulların yönetimine göre, erkek ve kız öğrenciler ayrı sınıflarda ders alıyorlardı; ancak daha sonra ilkokulda karışık sınıflar uygulamasına geçildi. Kur'an-ı Kerim, Din Eğitimi ve Peştuca derslerine yaşlı erkek öğretmenler atanırken, diğer dersler için bayan öğretmenler görevlendirilmekteydi. Ayrıca, bu okullarda yabancı öğretmenler de bulunmaktaydı. Örneğin, Lis-1 İstiklal'in müdürü bir Fransız bayandı⁵⁸.

Afganistan'ın ilk bayan lisesi olan Melaley, ilk mezunlarını 1947 yılında topluma sundu ve aynı zamanda ilk bayan öğretmen yetiştirme amacını taşıyordu. Aynı dönemde Lis-1 Zergune de faaliyete başladı ve 1953 yılında 2500 kız öğrenci ve 56 öğretmenle eğitim veriyordu. Kabil'de iki kız lisesi (Lis-1 Melaley ve Lis-1 Zergune) arasındaki önemli fark, Lis-1 Melaley'de Fransızca, Lis-1 Zergune'de ise Almanca ve daha sonra İngilizce'nin yabancı dil olarak öğretilmesiydi. Bunun nedeni olarak Lis-1 Melaley'in Fransızlar tarafından kurulmuş olması gösterilebilir. Fransızlar tarafından kurulan okullarda yabancı dil olarak Fransızca'nın öğretildiği gözlemlenmiştir, bunun örneklerinden biri de İstiklal liseleridir⁵⁹.

Tablo 1 1951 ile 1967 yılları arasında kadın ve erkek öğretmenlerin ofis sayılarını ve kız ve erkek öğrenci sayılarını göstermektedir.

Yıl	Erkek Öğretmenler	Kadın Öğretmenler	Erkek Okulları	Kız Okulları	Erkek Öğrencisi	Kız Öğrencisi
1951	2,867	250	397	11	93,367	5,371
1952	3,064	287	528	17	99,622	6,263
1953	3,152	289	643	20	103,907	7,343
1954	3,475	268	770	21	106,270	8,678
1955	3,584	329	750	23	111,121	9,969
1956	3,590	374	748	26	114,967	11,125
1957	3,765	431	850	40	128,958	12,578
1958	3,897	461	863	64	140,978	14,036
1959	4,156	521	1,028	65	148,295	17,301

⁵⁸ Ahmad Bahsh İkhlası, Barrasi Tarihi Moarif Zanan Az Dawre Zahir Şah Ta Dawre Taliban(Tarihi Dönemde Zahir Şah'dan Taliban Hükümetine Kadınların Statüsü Üzerine Bir İnceleme), Kabil, 2019, s. 119-121.

⁵⁹ Sayed Mobin HASHİMİ, a.g.e, s. 20.

1960	4,354	700	1,112	126	170,933	22,641
1961	4,828	870	1,248	178	203,612	31,689
1962	5,019	992	1,331	249	227,802	37,342
1963	5,689	1,100	1,438	251	262,643	45,050
1964	6,501	1,299	1,608	260	294,484	50,292
1965	4,256	1,550	1,798	288	342,097	61,188
1966	8,351	1,551	1,976	303	388,485	64,231
1967	10,199	1,697	2,464	357	439,713	72,437

Kaynak: Son elli yılda Afganistan, 1968, den aktaran Ahmad Bahsh İkhlası, s.123

Tablo 1. 1951 ile 1967 yılları arasında kadın ve erkek öğretmenlerin ofis sayılarını, kız ve erkek öğrenci sayılarını göstermektedir. Tablonun incelenmesiyle, belirli bir dönemdeki eğitim sisteminin cinsiyet temelli dağılımına dair önemli bilgiler elde edilebilir. Verilere göre, 1951'den 1967'ye kadar olan süreçte kadın öğretmen sayısında artış gözlemlenirken, erkek öğretmen sayıları da paralel bir şekilde yükselmiştir. Bu dönemde öğretmenlik mesleğine olan kadın katılımındaki artış, cinsiyet eşitliği açısından olumlu bir gelişmeyi yansıtmaktadır. Ayrıca, kız ve erkek öğrenci sayılarına bakıldığında, belirli yıllarda farklılıklar görülmektedir. Örneğin, 1951'de kız öğrenci sayısı 5,371 iken, 1967'de bu sayı 72,437'ye yükselmiştir. Bu durum, kız öğrencilerin eğitim sistemine daha fazla katılım gösterdiği ve zaman içinde bu katılımın arttığı şeklinde yorumlanabilir. Tablo, eğitimde cinsiyet temelli değişimleri anlamak ve eğilimleri değerlendirmek adına önemli bir kaynak olarak karşımıza çıkmaktadır.

Zahir Şah döneminde kadınların eğitim durumu giderek daha iyi hale gelmeye başladı ve 1946 yılında Kabil Üniversitesi açıldı⁶⁰. Yeni kurulan üniversitenin toplam dört fakültesi vardı, ancak tıp fakültesi dışındaki diğer fakültelerin çalışma salonu ve yurdu yoktu. Üniversitedeki öğrenci sayısı dört yüzü geçmiyordu. Üniversitedeki tüm bölümlerde, ilahiyat fakülteleri dâhil, kız ve erkek öğrenciler aynı sınıflarda oturup ders alıyorlardı. Halk, bu duruma itiraz edince devlet, maddi imkânsızlıklar ve sınıf yetersizliği nedeniyle böyle olduğunu açıkladı⁶¹.

⁶⁰ Hafiza Yazdani, a.g.e, s. 126.

⁶¹ Necmettin, Faryad Afghan, **Nigareş Ber Tarih Maaser Afganistan**(Afganistan'ın Çağdaş Tarihine Yazı), Kabil, Daniş Yayınları, 2006, s. 260-262.

Afganistan'da kızlar ilk kez 1952 yılında Eğitim Fakültesinden lisans diplomasını aldılar ve bu dönemde 20 kadar kız öğrenci mezun oldu. Zamanla bu sayı arttı ve 12 yıl içinde 200'den fazla kız öğrenci mezun oldu. Anlaşıldığı gibi, Afganistan'da kadınlar 1948 yılından sonra yüksek eğitim almaya başladılar. İlk yıllarda, yüksek eğitim alan kızlarla erkeklerin sınıfları ayrıydı. Ancak 1959 yılında başörtüsünün kaldırılmasıyla karışık eğitim sistemi devreye girdi ve 1960 yılından itibaren Kabil Üniversitesinde kız öğrencilerle erkek öğrenciler aynı sınıfta resmi olarak ders almaya başladılar⁶².

Kadınların sosyal hayata katılımı, 1946 yılında "Müessesey-ı Hayriyey-ı Nisvan" adı altında bir kadınlar birliğinin kurulmasıyla başladı; ayrıca "Mirmen" isimli bir dergi de yayınlamaya başladılar. Bu dergiyle birlikte kadınlar farklı konularla ilgili yazılar yazmaya başladılar. Örneğin, "Mirmen" dergisinde küçük yaşta evliliklerin zararları ve kadınların eğitim almasının önemi hakkında yazılar yazan ilk kadın hanım Rahmani idi. Bu kurum ilk başta Maliye Bakanlığı tarafından denetlenirken daha sonra Milli Eğitim Bakanlığına geçti. Bu kurum kısa sürede kadınların toplanabileceği büyük bir merkez haline geldi ve eğitim, dikiş, dokuma, ev işleri ve daha sonra aşçılık ve kuaförlük gibi mesleklerle ilgili faaliyetlerde bulunmaya başladı. Bu kurum sayesinde Afganistan tarihinde ilk kez 1970 yılında "Anneler Günü" kutlandı ve her yıl "Yılın Annesi" seçilecek bir kadın belirlendi. 1967 yılında "Sazman-ı Demokratik-ı Zenan-ı Afganistan" adında yeni bir siyasi örgüt kuruldu ve Anahita RATİB, örgütün başkanı olarak seçildi⁶³.

Zahir Şah döneminde kadınların başörtüsü konusunda bazı değişiklikler yapıldı⁶⁴. 1958 yılında "Nehzet-ı Nisvan" adlı bir programla kadınların başörtüleri kaldırıldı. Bu dönemde, ilk kez başörtüsüz olarak Bağımsızlık Günü törenine katılan biri de dönemin Başbakanının yengesiydi. Başbakanın yeğeni, törene başörtüsüz olarak katıldığında, insanlar şaşkınlık yaşadı ve halk arasında konuşuldu. Bu tarihten

⁶² Sayed Mobin HASHİMİ, a.g.e, s. 20-21.

⁶³ Priyanka Singh, a.g.e, s. 28.

⁶⁴ Sultan Barakat ve Gareth Wardell, a.g.e, s. 911.

itibaren, bakanların eşleri ve halk, kadın ve erkekler birlikte parklara ve sinemalara gitmeye başladı⁶⁵.

Başörtünün kaldırılması konusunda insanlar genellikle olumsuz tepki göstermedi. Örgütte çalışan kadınlar başörtüsüz olarak şehre çıkınca kimse bir sorun çıkarmadı. Yönetim, halkın tepkisini dikkate alarak temkinli adımlar attı ve halkın kabul edebileceği değişiklikleri uyguladı. Eğer yönetim, Emanullah Han gibi hızlı adımlar atsaydı, halkın tepkisine maruz kalabilirdi. Başörtüsünün kaldırılmasına yönelik daha önce yapılan adımlar sayesinde halk da bu değişikliğe az da olsa alışmıştı.

Bu dönemde kadınların toplumsal hayata daha fazla katılmasına izin verildi ve başörtüsünün kaldırılması, kadınların eğitim ve sosyal alanlardaki rollerini güçlendirmeye yönelik bir adım olarak görüldü⁶⁶.

1950'li yıllarda, Zahir Şah döneminde, kadınların sosyal hayata girmesi için önemli adımlar atıldı. Başörtüsü kaldırılmasıyla birlikte kadınlar evden dışarı çıkma ve sosyal faaliyetlere katılma imkanı buldular. Kadınlar artık çarşıya çıkabiliyor, devlette memur olarak çalışabiliyor ve farklı alanlarda aktif olarak faaliyet gösterebiliyorlardı⁶⁷. Ancak Afgan toplumu, kadınların bu yeni durumlarına pek hazır değildi ve bazı olumsuz tepkiler görülebiliyordu.

Hükümet, toplumun tepkisini dikkate alarak bazı önlemler aldı. Örneğin, devlette çalışan bayan memurların geliş ve gidiş saatleri erkeklere göre yarım saat ertelendi ve otobüslerde kadınlar için ayrı bir bölüm oluşturuldu. Toplumun tepkisini en aza indirmek ve huzurunu sağlamak için hükümet, dikkatli ve temkinli davrandı⁶⁸.

Kadınların sosyal hayata girişi sadece çalışma ve eğitimle sınırlı değildi; aynı zamanda medya alanında da etkin rol almaya başladılar⁶⁹. Afganistan tarihinde ilk kez, radyoda bir kadın sesi duyuldu. Radyo sunucusu olarak görev yapan Latife Kabir SİRAC, kadınların medya alanındaki temsilini sağladı. Skeç yazarı ve oyuncusu olarak

⁶⁵ Sayed Mobin HASHİMİ, a.g.e, s. 21-22.

⁶⁶ Sultan Barakat ve Gareth Wardell, a.g.e, s. 911.

⁶⁷ Sahar Saba ve Farooq Sulehria, *Afghan Women: Beyond Binaries*, **South Asian Survey Dergisi**, Cilt: 24, Sayı: 1, 2018, s. 24.

⁶⁸ Sayed Mobin HASHİMİ, a.g.e, s. 22.

⁶⁹ Mehboob AHMED, a.g.e, s. 22.

çalışan Samiye MİRZAD da kadınların sanatsal alanda öne çıkan isimlerinden biriydi⁷⁰.

1950'li yıllarda, kadınların sosyal hayata katılması, toplumda önemli bir değişiklik ve ilerleme olarak görüldü. Ancak bu değişikliklerle birlikte bazı olumsuz tepkiler ve zorluklar da yaşandı. Hükümet, toplumun tepkisini yönetmeye çalışarak kadınların daha fazla sosyal hayata katılmasını sağlamaya özen gösterdi⁷¹.

1951 yılında ilk kez radyoda şarkı söyleyen kadın sanatçı Hanım Pervin idi ve "Gül Furoş" adlı şarkıyı seslendirmişti. Aynı dönemde Azade, Cilve ve Firişte gibi takma isimlerle üç kadın daha şarkı söylemeye başladı. Devlet, "Müessesey-ı Nisvan"ın talebi üzerine Kabil'deki sinemalardan birini haftada iki gün kadınlara ayırdı ve bu günlerde çoğunlukla Hint filmleri olmak üzere günde üç film gösterimi yapıldı. Kadınlar, bu özgürlüğü ilk kez tadınca bazıları bütün günlerini sinemada geçiriyordu. Ancak filmleri izleyen kadınların hiçbiri Hintçeyi bilmiyordu ve filmin konusunu anlamak için mimiklerden faydalanıyorlardı⁷².

Afganistan sineması ve tiyatrosunda o dönemde kadın oyuncu yoktu, bu nedenle kadın rolleri erkekler tarafından canlandırılırdı. Erkekler, kadın kıyafetleri giyer ve seslerini kadınlar gibi yaparak kadın rollerini oynarlardı. Kadınlardan okula gidemeyenler, devlette memur olarak çalışamayanlar ve sinemaya gidemeyenler "Bağ-ı Umumi Zenane" adı verilen kadınlara özel alanlarda vakit geçirirlerdi⁷³.

Zamanla, kadınların özgürlüğü konusunda önemli adımlar atılmaya başlandı. Örneğin, 1959 yılında okullardaki kızlar için burkalarını atmaları için bir karar alındı⁷⁴ ve her gün on kız öğrenci burka takmadan çarşıya çıkacaktı. Bu uygulama sonucunda üç gün içinde iki yüzden fazla genç kız, yüzleri açık bir şekilde çarşı ve pazarlarda görünmeye başladı. Ancak, Bu tarihten önce, ergenlik çağına giren kızlar hala burka takmak zorundaydı.

⁷⁰ Sayed Mobin HASHİMİ, a.g.e, s. 23.

⁷¹ A.e, s. 22.

⁷² A.e, s. 23.

⁷³ A.e, s. 23-24.

⁷⁴ Sahar Saba ve Farooq Sulehria, a.g.e, s. 24-25.

Kadınların sosyal hayata girmesinin ardından siyasete girmeleri de başladı. 1960'lı yıllarda kadınlar yavaş yavaş siyasete katılmaya başladılar⁷⁵. Örneğin, ilçeler meclisi seçimlerinde Kandahar'dan Ma'sume Ismeti WERDEK, Kabil'den Dr. Enahita RATİBZADE ve Rukiye EBU BEKİR, ve Herat'ten EHRARİ; kral tarafından seçilecek olan Sena Meclisi'nde Azize GERDİZİ ve Hümeyra SELCUKİ yer alıyordu⁷⁶.

Afganistan'ın ilk kadın diplomatı Dr. Mahbube Sirac'tır. Kendisi Dış İşleri Bakanlığı'nda üst düzey görevlerde bulunmuş ve İran ve Türkiye gibi ülkelerde de görev yapmıştır. Ayrıca, Adalet Bakanlığı'nda da kadınlar çalışmıştır. Afganistan'ın ilk kadın savcılarını Hakime Müstemandi Nuristani ve Enise İmam'dır. Ayrıca, 1968 yılında polis akademisini bitiren ve polislik görevine başlayan ilk kadın Cemile Naim'dir⁷⁷.

Afganistan tarihinde ilk kez 1964 yılında Rukiye Habib, Hatice Ahrari, Ma'sume Werdek ve Enahita isimli dört kadın milletvekili olarak parlamentoya girmişlerdir⁷⁸. 1965 yılında Kübra Nurzayi de Sağlık Bakanı olarak atanan ilk kadın olmuştur. Afganistan'da ikinci kadın bakan ise 1969 yılında göreve başlayan Şefike Ziyai'dir. Kadınlar aynı zamanda 1965 yılında ilk kez protestolara katılmışlardır ve bu protesto sonucunda Başbakan Mehmet Yusuf görevini bırakmıştır. 1968 yılında kadınlar yine protestolara katılmış ve devletin genç kızların yurt dışında eğitim almasını yasaklama teşebbüsüne karşı çıkmışlardır⁷⁹.

Zahir Şah döneminde kadınlara özel kulüpler, sinemalar ve parklar açılmıştır. Kadınların nüfus oranına göre işe alınmalarına bakıldığında, 1973 yılında Afganistan'ın nüfusu 16 milyona ulaşmıştır ve bu nüfusun yaklaşık yarısını kadınlar oluşturmuştur. Bu kadınların dört milyondan fazlası işe alınmıştır⁸⁰.

⁷⁵ Mehboob AHMED, a.g.e, s. 22.

⁷⁶ Sayed Mobin HASHİMİ, a.g.e, s. 26.

⁷⁷ A.e, s. 24.

⁷⁸ Sahar Saba ve Farooq Sulehria, a.g.e, s. 24.

⁷⁹ Dawod Naji, Qissaya-Yi Sad Sallayi Zanan-I- Afghan (Afgan Kadınlarının Yüz Yıllık Hikayesi), Aasoo, 2021, <https://www.aasoo.org/fa/notes/3634> (Erişim 27.07.2023)

⁸⁰ Sayed Mobin Hashemi, a.g.e, s. 25.

Zahir Şah döneminde, ülkedeki okulların yalnızca %12'si kız okullarından oluşuyordu. Köylerde bulunan 1926 okulun sadece 221'i kız okulu olarak faaliyet göstermekteydi. Benzer şekilde, mevcut 1343 ilkokulun sadece 157'si, 512 ortaokulun 51'i ve 200 lisenin 30'u kız okullarıydı. Ayrıca, 36 meslek okulundan sadece bir tanesi kızlara yönelikti. Bu dönemde, okullardaki öğrencilerin %14'ü kız öğrencilerden oluşuyordu ve toplam 801.000 öğrenciden 109.000'i kız öğrencilerdi⁸¹.

Kadınlar, eğitim alanında atılan önemli adımların yanı sıra medya, tiyatro ve şarkıcılık gibi alanlarda da aktif rol oynuyorlardı. Radyoda ve sahnede şarkı söyleyen bayanların sayısı artmış ve tiyatro ile skeçlerde de kadınlar yer almaya başlamıştı. Zahir Şah dönemi, kadınların sosyal hayata katılımı, siyasette yer almaları ve kültürel etkinliklere katılmaları açısından önemli bir dönemdi. Kadınların bu alanlarda başarıları ve etkinlikleri, Zahir Şah'ın Paris'te eğitim alması ve kadın haklarına önem veren Davut Han gibi etkili bir başbakanın görev yapması gibi faktörlere dayanıyordu. Davut Han'ın liderliğinde kadın haklarına yönelik pek çok önemli adım atılmıştı ve Zahir Şah dönemi kadınların toplumsal alanda daha fazla görünürlük kazandığı bir dönem olarak nitelendirilebilir⁸².

2.1.5. Davut Han Dönemi (1973-1978)

Davut Han*, 1973 yılında gerçekleştirdiği bir darbe ile hükümeti ele geçirdi ve ilk iş olarak krallık sistemini cumhuriyete çevirmeye yönelik bir adım attı⁸³. Kadınlarla ilgili olarak da, okula giden kızlar ve devlette çalışan kadınlar için hicap ve burkalarını

⁸¹ A.e, s. 25-26.

⁸² A.e, s. 25-26.

* Sardar Mohammad Davud Han, Afganistan'ın başkenti Kabil'de doğmuştur. Doğum tarihi olarak verilen bilgi 27 Saratan 1288'dir (Hicri takvim). Bu, miladi takvime göre yaklaşık olarak 18 Temmuz 1909 tarihine denk gelir.

Davud Han, 17 Temmuz 1973 tarihinde gerçekleşen bir darbe sonucu Afganistan'da monarşiyi sona erdiren ve cumhuriyeti ilan eden lider olmuştur. Ancak kendi rejimine karşı girişilen bir darbe sonucunda 28 Nisan 1978 tarihinde öldürülmüştür. Davud Han ve ailesi, Afganistan Cumhurbaşkanlığı Sarayı'nda gerçekleştirilen bu darbe sırasında hayatını kaybetmiştir. Cesetleri gizemli bir şekilde toplu halde gömülmüş ve uzun yıllar sonra, 2008 yılında, cesetleri tanınarak tespit edilmiş ve Afganistan hükümeti tarafından resmi bir törenle Kabil'in doğusunda bir tepeye gömülmüştür.

⁸³ Qari feriaghun BATOOR, "Afganistan'da Cumhuriyetin Kuruluşu", ANASAY, **Sürelî Dergi**, 2018, sayı 5, s. 20-21.

kaldırmalarını öngören bir yasa çıkardı ve uygulamaya geçirdi. Ancak bu uygulama, Kandahar Halkı tarafından hoş karşılanmadı ve devlete karşı büyük bir isyan başladı. Bu isyanın sonucunda binlerce insan hayatını kaybetti. Buna rağmen Davut Han, kadınların ekonomik özgürlüklerini elde etmeleri ve erkekler gibi dışarı çıkıp çalışabilmeleri için kararlı bir şekilde ilerlemeye devam etti. Kadınlara iş imkanı verilmesi sayesinde, 1975 yılında Kabil'de kadınlara özel üç hastanede 150 kadın doktor, 572 hemşire, 402 ebe, 83 yardımcı hemşire, 48 aşı memuru ve 30 laboratuvar teknisyeni çalışmaktaydı⁸⁴.

Davut Han döneminde kadınlar sadece devlet memuru olarak değil, aynı zamanda radyo sunucusu ve teknisyen olarak da çalışmaktaydılar. Örneğin, 1974 yılında Mehriye RAFİK MÜSTEMENDİ isimli bir kadın, radyo eğitimi almak üzere yurt dışına gönderildi ve pratik eğitimini radyo BBC'de tamamladı. Medya alanında çalışan kadınlar sadece radyoda değil, gazete ve dergilerde yazı işleri müdürü ve gazeteci olarak da görev yapıyorlardı. Mari, Fahime EYYÜBİ, Feride, Nadiye, Nefise ABBAS ve Melihe ZAFER gibi pek çok kadın, farklı yayın organlarında aktif olarak görev yapıyorlardı⁸⁵.

Kadınların siyasete girişi, 1976 yılında yeni bir Anayasa çıkartmak amacıyla oluşturulan 42 kişilik komisyona Fatma KEYFİ ve Aliye HAFİZ'in katılımıyla başladı. Bir yıl sonra, yani 1977 yılında, Mina tarafından "Sazman-ı İnkilabi Zenan-ı Afgansitan" adı altında Kabil'de ilk kadın siyasi örgütü kuruldu. Ancak, Rusların Afganistan'a saldırması nedeniyle örgüt Pakistan'ın Kuite şehrine taşındı ve hem Kabil'deki komünist yönetimle hem de Pakistan'daki Mücahitlerle mücadele etti⁸⁶.

Bu örgütün amacı Afganistan'da laik bir devlet kurmak, İslami partiler ve Taliban ile mücadele etmek, özgürlük, barış ve kadın haklarını savunmak; ayrıca Filistin, Kürdistan, Keşmir, İran ve diğer Asya ve Afrika ülkelerinin özgürlüğünü savunmaktı. Bu amaçları gerçekleştirmek için farklı gruplarla mücadele etmekteydiler

⁸⁴ Sayed Mobin HASHİMİ, a.g.e, s. 27.

⁸⁵ A.e, s. 27.

⁸⁶ A.e, s. 27-28.

ve "Peyam-ı Zen" adlı dergi aracılığıyla düşünce ve siyasetlerini tanıtmak ve açıklamakta idiler.

Ayrıca, kadınların hak ve özgürlüğünü savunan "Mirmen" adlı bir dergi ve 1976 yılında yayımlanmaya başlayan "Kehul" adlı başka bir dergi de bulunuyordu. Anayasa çıkartmak için toplanan 347 vekilden 10 tanesi kadınlardan oluşmaktaydı. Bu durum, Davut Han dönemi öncesine göre kadınların daha fazla faaliyet gösterdiği ve özgürlüklerine kavuştukları anlamına gelmekteydi. Önceki dönemlerde Anayasa komisyonlarında kadınların katkısı görülmemiştir. Ancak Davut Han dönemi ile birlikte kadınların Anayasa komisyonlarına katılımı başlamıştı⁸⁷.

2.2. Sovyet İşgali Ve Taliban Dönemi (1978-2001)- Kadın Haklarının Askıya Alındığı ve Ciddi Kısıtlamaların Uygulandığı Yıllar.

Bu dönem, Afganistan'da kadın haklarının büyük ölçüde askıya alındığı ve ciddi kısıtlamaların uygulandığı yılları içerir⁸⁸. İki ana dönemi kapsar: Sovyet işgali (1978-1989) ve Taliban dönemi (1996-2001).

Sovyet İşgali: Sovyetler Birliği'nin 1979'da Afganistan'ı işgal etmesi⁸⁹, ülkede bir dizi siyasi, sosyal ve ekonomik sorunun patlak vermesine neden oldu. Kadınlar bu dönemde özellikle etkilendi. Sovyet işgali ardında kadınlar, cinsel şiddet, zorla evlilikler ve diğer insan hakları ihlallerine maruz kaldı. Birçok kadın savaşın kurbanı oldu ve ailelerini koruma sorumluluğu altında daha fazla zorlukla karşılaştı⁹⁰.

Taliban Dönemi: Sovyetler Birliği'nin Afganistan'dan çekilmesinin ardından, ülkede siyasi istikrarsızlık sürdü. 1996'da Taliban, Afganistan'ın kontrolünü ele geçirdi ve kadın haklarına yönelik ciddi kısıtlamaları uygulamaya başladı. Taliban'ın hükümeti, kadınlara eğitim ve iş fırsatlarına erişim vermedi, halka dini yasaklamaları

⁸⁷ A.e, s. 28.

⁸⁸ Priyanka Singh, a.g.e, s. 28.

⁸⁹ James D. J. Brown, "Oil Fueled? The Soviet Invasion of Afghanistan", **Post-Soviet Affairs**, Cilt 29, sayı 1, 56-94, 2013, s. 56.

⁹⁰ Hamidullah Bamik, a.g.e, s. 4-5.

dayattı ve kadınların kamusal alanlarda görünürlüğünü büyük ölçüde sınırladı⁹¹. Kadınlar, örtünmeye ve evlerinin dışına çıkmamaya zorlandı⁹². Bu dönem, Afgan kadınlarının ciddi kısıtlamalar ve insan hakları ihlalleri altında yaşadığı bir dönemi temsil eder. Kadınlar, eğitim, iş ve temel insan haklarına erişim konusunda büyük zorluklarla karşı karşıya kaldılar ve yaşam koşulları zorlaştı. Sovyet işgali ve Taliban hükümeti altında kadın hakları ciddi şekilde ihlal edildi.

2.2.1. Rusların Girişi ve İç Savaşlar Dönemi (1978-1992)

Afganistan'da modern fikirlerin giderek yayılmasıyla, kadınlar ve kızlar için eğitim ve öğretim alanına giriş imkânları sağlanmıştır. Zamanla, kadınların eğitim seviyeleri erkeklerle eşitlenmeye başlamış ve Marksist düşüncenin Afganistan'da etkisiyle, kadınlarla ilgili fikirler daha da güçlenmiştir. Ancak bu düşüncelerin bazıları sadece sloganlardan ibarettir ve en fazla şehirlerde geçerlidir; çünkü Afganistan'daki asıl zorluk, kadınların eğitim almasından ziyade daha derin ve başka sorunlardan kaynaklanmaktadır⁹³.

Bir süre geçmeden, Davut Han döneminde, kadınların siyasi arenaya katılımını teşvik etmek amacıyla kurulan "Sazman-ı Demokratik-ı Zenan" (Afgan Kadınların Demokratik Örgütü) daha sonra "Sazman-ı Halk-ı Zenan-ı Afgan" (Afgan Kadınların Halk Örgütü) adını aldı. Noor Muhammed TEREKİ*'nin yönetimi ele geçirdiği Bebrek

⁹¹ Mehtarkhan Khwajamir, "History and Problems of Education in Afghanistan", **SHS Web of conferences**, Cilt: 26, sayı: 01124, 2016, s. 2.

⁹² Laura Grenfell, "The Participation of Afghan Women in the Reconstruction Process", **Human Rights Brief**, Cilt 12, sayı 1, 2004, s. 22.

⁹³ Sayyid Abdullah Kazim, **Yek Barrassi Tahlili, Tarikhi Zanan-Afghan Zer Fishar Anana ve Tajaddüt**(Afgan Kadınlarının Geleneksel Baskılar Altında Moderniteyle Mücadelesi: Tarihi ve Analitik Bir İnceleme), Californiai, 2005 s. 346-347.

* Noor Mohammad Taraki (14 Temmuz 1917 - 8 Ekim 1979), Afganistanlı siyasetçi, gazeteci ve devrimci yazar olarak bilinir. O, Demokratik Halk Partisi'nin kurucu üyelerinden biriydi ve 1965-1989 yılları arasında genel sekreter olarak görev aldı. Taraki, Saur İhtilali'nin ardından Demokratik Afganistan Cumhuriyeti'nin kuruluşu sırasında Devrim Konseyi Başkanlığı ve Bakanlar Kurulu Başkanlığı pozisyonlarını üstlendi; 1978-1979 yılları arasında Afganistan'ın fiili devlet başkanıydı. Taraki, Ghazni Vilayeti'ne bağlı Nawur ilçesinde, Ghaljai kabilesine mensup bir ailede doğdu. Kabil Üniversitesi'nden mezun olduktan sonra siyasi faaliyetlere gazetecilikle başladı. 1940'lı yıllarda sosyalist realizm tarzında birçok roman ve kısa hikaye yazdı. Kabul'de Babrak Karmal ile birlikte Demokratik Halk Partisi'ni kurdu ve ilk kongrede genel sekreter seçildi. 1956 Afganistan parlamento seçimlerine katıldı, ancak seçimi kazanamadı. 1966'da parti için resmi yayın organı olan

KARMEL döneminden sonra, kızların erken ve kendi rızaları dışında evlendirilmelerini yasaklayan bir yasa yürürlüğe girdi. Bu da kadınların ev dışında çalışma fırsatlarına rahatça sahip olmalarını sağladı. Özellikle Kabil'de, 1360 yıllarında öğretmenlerin %70'ini, devlet memurlarının %50'sini ve doktorların %40'ını kadınlar oluşturuyordu. Noor Muhammed TEREKİ, daha özgürlükçü bir yaklaşımla kadınlara daha fazla hak ve özgürlük tanıdı⁹⁴.

TEREKİ konuşmalarında, erkeği ve kadını bir kuşun iki kanadına benzetir ve onları birbirlerini tamamlayan varlıklar olarak görürdü. Bu benzetmeden anlaşıldığı gibi, TEREKİ kadınlar ve erkekler arasında eşitliği savunuyor ve her iki grubun da eşit haklara ve özgürlüklere sahip olması gerektiğini vurguluyordu⁹⁵. Kuşun iki kanadı başka bir şekilde yorumlanamazdı. TEREKİ döneminde hükümet, kadınları sosyal hayata dahil etmek için farklı yöntemler denedi ve bunlardan biri "Toplu Çalışma"ydı. Devlet memurları ve okullardaki tüm öğrenciler (hem kız hem erkek), resmi ve resmi olmayan saatlerde sokakları ve caddeleri temizlemek üzere görevlendiriliyordu. Bu uygulamanın amacı, erkeklerle kadınların aynı ortamda çalışmalarını sağlamak ve böylece birbirlerine yakın olma fırsatı sunmaktı. Ancak bu uygulama, bazı kesimler tarafından hükümetin gençlerin ahlakını bozduğu ve komünist bir yaklaşım sergilediği şeklinde yorumlandı. KARMEL ve TEREKİ dönemleri, bazı insanlar için ahlaksızlık ve çürüme dönemleri olarak görüldü. Bu dönemlerde genç kızlar ve genç erkekler arasında gayrimeşru ilişkiler, eğlence ve içki tüketimi arttı. Yukarıda adı geçen KARMEL ve TEREKİ'nin özgürlüğü savunmalarının ve kadın haklarına destek vermelerinin temel nedeni, her ikisinin de Rus etkisine maruz kalmasıydı⁹⁶.

Devlet, kadınların eğitimi konusunda önemli adımlar attıktan sonra, daha sonraki dönemlerde kadınları sosyal hayata dahil etmek için çeşitli faaliyetlerde bulunmaya başladı. Bu amaçla ilk adım 1980 yılında atıldı ve "Demokrat Kadınların

"Khalq" gazetesini kurdu, ancak hükümet tarafından kısa süre sonra yasaklandı. 1978'de Hafızullah amin ve Babrak Karmal ile birlikte Saur İhtilali'ni öncülük etti ve Demokratik Afganistan Cumhuriyeti'ni kurdu. 1979'da Hafızullah Amin tarafından öldürüldü; aynı yıl Demokratik Afganistan Cumhuriyeti'nin kurucusu olarak anıldı.

⁹⁴ Mehboob AHMED, a.g.e, s. 25-26

⁹⁵ Aisha Ahmad, "Afghan Women: The State Of Legal Rights and Security", *Pluto Dergisi*, Cilt: 3, Vol: 1, 2006, s. 28.

⁹⁶ Sayyid Abdullah Kazim, a.g.e, s. 349-351.

Uluslararası Birliği ve Dünya Güçlerinin Hareketindeki Rolü" adı altında bir konferans düzenlendi. Bu tür konferanslar, kadınların vizyonlarını genişletmeyi ve gelişmelerini desteklemeyi amaçlıyordu⁹⁷.

Kadınların erkeklerle eşitliği konusu da zamanla daha fazla yaygınlaşmaya ve fark edilmeye başladı. Öyle ki, 1980 yılında kadınlar ilk kez erkeklerle aynı ücretle iş yerlerinde çalışmaya başladılar. Bu dönemde eğitimle ilgilenen ve devlet kurumlarında çalışan kadınların sayısı ve oranı da arttı. Örneğin, 1980'lerde öğrencilerin %50'sinden fazlasını, öğretmenlerin %70-80'ini, doktorların %50'sini ve tıbbi personelin %50'sinden fazlasını kadınlar oluşturuyordu⁹⁸.

Okula giden genç kızlar arasında, Rusya'nın Afganistan'a müdahalesine karşı çıkan ve rejimi eleştirenler de vardı⁹⁹. Rusların saldırısını kabullenemeyen kadınlar, fırsat buldukça tepkilerini göstermeye başladılar. Örneğin, 1980 yılında bir olayda, kız öğrenciler resmi geçitte Rus askerlerini görünce, öğrencilerden Nahit adlı bir kız Ruslara karşı slogan atmaya başladı ve diğer arkadaşları da bu eyleme katılarak çatışma yaşandı. Bu çatışma sonucunda, 13 kız öğrenci de dahil olmak üzere 70 genç öğrenci hayatını kaybetti¹⁰⁰.

1986 yılında Hizb-ı Demokratik-ı Halk yönetimi ele aldığında, kadınlar daha fazla özgürlük kazandılar. Hatta zaman zaman resmi olmayan kıyafetlerle devlet kurumlarında çalışıp çarşı ve pazarlarda dolaşmaya başladılar. Bu dönemde, eğitim açısından geride kalmış olan Afgan kadınları için zorunlu okuma-yazma programları başlatıldı. Ancak halk, bunu komünist bir yaklaşım olarak görerek kızlarının okula gitmesine karşı çıktı. Hizb-ı Demokratik-ı Halk döneminde, okullarda öğrencilerin dans etme ve şarkı söyleme gibi etkinliklere katılmaları teşvik ediliyordu. Bu durum, televizyonlarda şarkı söyleyen ve dans eden birçok kadının görünmesine yol açtı. Yukarıdaki ifadelerden anlaşıldığı gibi, bu dönemde kadınlar eski dönemlere göre daha fazla özgürlüğe sahipti. Ticaret, siyaset, sosyal etkinlikler ve kültürel faaliyetler gibi birçok alanda faaliyet gösterebiliyorlardı. Kadınların siyasete katılmasını teşvik

⁹⁷ Mehboob AHMED, a.g.e, s. 25.

⁹⁸ A.e, s. 25-26.

⁹⁹ A.e, s. 25-26.

¹⁰⁰ Sayyid Abdullah Kazim, a.g.e, s. 359-361.

etmek amacıyla kurulan "Sazman-ı Demokratik-ı Zenan-ı Afganistan" da 1986 yılında adını "Şuray-ı Seraseri Zenan-ı Afganistan" olarak değiştirip daha geniş kapsamlı faaliyetlere başladı.

2.2.2. Mücahitler* Dönemi (1992-1996)

Afganistan'daki çatışmaların ve çatışmaların yayılmasıyla birlikte, Mücahitlerin hızla ilerlemesi ve Hizb-i İslami'nin güç kazanması, aynı zamanda Dostları Güçleri'nin zayıflığı ve istikrarsızlığıyla birleşerek, Kabil şehri de dahil olmak üzere birçok şehir Cihatçı gruplar tarafından ele geçirildi. Ayrıca, Hotak güçleri anlaşmalar ve daha önceki anlaşmazlıklarla bölünmüş ve zayıflamış olan Pakistan'ın desteğiyle Peştunistan bölgesine ilerlediler¹⁰¹.

Şii partilerin Tahran'da konuşlanmış olmasına rağmen, Cihatçı gruplar 1 Eylül 1992'de Afganistan'ın başkenti Kabil'i ele geçirdiler.¹⁰² Ancak, Majadeddi* hükümeti döneminde ve sonraki dönemde durum genel olarak dini ve ahlaki çöküşle yüzleşti, özellikle başkent Kabil'de kadınlar ve kızlar için güvenlik tehlikede oldu. Bu şehirde savaşların ve çatışmaların şiddetlenmesi nedeniyle, eğitim ve öğretim faaliyetleri kesintiye uğradı, birçok kız okulu kapatıldı ve birçok kız öğrenci üniversitelerden ve eğitim merkezlerinden uzaklaştırıldı. Kabil şehri dışındaki diğer vilayetlerde de kadınların eğitimine ve öğretimine gereken önem ve ilgi gösterilmedi. Kabil'de olduğu gibi, diğer vilayetlerde de kadınlar için eğitimde kalite ve kapsam yetersiz kaldı, bilgi ve becerilerin çoğalmasına rağmen. Toplum, Cihatçı gruplardan özellikle kadınların ve kızların eğitimi konusundaki beklentilere karşılık vermediklerini gördü; aksine, Cihatçı gruplar cihat değerlerini altüst ettiler ve destek vermediler¹⁰³.

Mücahitler, Kabil'e girdiğinde üniversite, kütüphane ve okulları yakıp yıktılar. Kadınlar burka giymeye zorlandı ve televizyonda ve profesyonel işlerde daha az

* Özgürlük savaşçıları olarak çevrilen Mücahitler, ABD, İran ve Pakistan'ın desteğiyle, Sovyetler Birliği'nin Afganistan işgaline karşı savaştılar.

¹⁰¹ Ahmad Bahsh İkhlası, A.g.e, s. 130.

¹⁰²A.e, s. 131.

* Sibqatullah Mojadeddi, 7 Nisan İhtilali'nden sonra, Demokratik Halk Partisi'nin hükümeti Sovyetler Birliği'nin çöküşü sonucu düşünce Pakistan'a gitti ve Kabil hükümetine karşı mücadelesine devam etti. Sovyet işgali sona erdikten sonra, 1992 yılında İslam Devleti'nin ilk başbakanı olarak atandı.

¹⁰³ Priyanka Singh, a.g.e, s. 28-29.

görünür oldular. 1992-1996 dönemi, Mücahitler tarafından işlenen eşi benzeri görülmemiş barbarlıkların yaşandığı bir dönemdi; cinayetler, tecavüzler, uzuv kesmeler ve diğer şiddet biçimleri hikayeleri günlük olarak anlatılıyordu¹⁰⁴. Tecavüz ve zorla evliliklerden kaçmak için genç kadınlar intihar etmeye başlamışlardı¹⁰⁵.

2.2.3. Taliban'ın ilk dönemi(1996-2001)

Taliban'ın iktidara gelmesiyle birlikte Afganistan'da kadınların yaşamları kökten değişti. Taliban, anlayışlarına uygun bir toplum modeli oluşturmak istedi ve bu modelde kadınların rolü oldukça kısıtlandı¹⁰⁶. Özellikle İslam yasalarına dayanarak hareket eden Taliban, kadın haklarını sınırlayan ve kadınların toplumsal hayatın dışına itildiği bir düzen oluşturdu¹⁰⁷.

Eğitim ve İstihdam Kısıtlamaları

Taliban, kadınların eğitim almasını yasakladı ve bu durum kadınların geleceği için büyük bir engel oldu. Kadınlar okullara ve üniversitelere gitmeleri yasaklandığı için eğitim hakkından mahrum kaldılar¹⁰⁸. Aynı şekilde kamu sektöründe çalışmaları da yasaklandı ve pek çok kadın işsiz kaldı. Sağlık sektöründe çalışan kadınlar da işlerinden atıldı¹⁰⁹.

Kamu Alanlarına Erişim Kısıtlamaları

Kadınların kamusal alanlara erişimi sınırlıydı. Parklar, caddeler ve diğer kamusal alanlar erkeklerin hakim olduğu alanlar olarak kabul edildi. Kadınlar evden dışarı çıkmak istediklerinde erkek bir akraba refakati olmadan dışarı çıkamıyorlardı. Bu durum, kadınların hareket özgürlüğünü büyük ölçüde engelledi¹¹⁰.

¹⁰⁴ Huma Ahmed-Ghosh, a.g.e, s. 7.

¹⁰⁵ Elaheh Rostami-Povey, **Afghan Women: İndentity and İnvation**, Yayın Yeri: London/New York, Yayın evi: Zed books, 2007, s. 2-5.

¹⁰⁶ Dr. Kalsoom Hanif ve Diğerleri, "Women's Rights in Afghanistan Under Taliban Rule 1996-2001 And 2021-2022: A Comparative Study", **Journal of Namibian Studies**, 2020, s. 319.

¹⁰⁷ Sayyid Abdullah Kazim, a.g.e, s. 444.

¹⁰⁸ Mehboob AHMED, a.g.e, s. 32.

¹⁰⁹ Dr. Kalsoom Hanif ve Diğerleri, a.g.e, s. 319.

¹¹⁰ Hamidullah Bamik, a.g.e, s. 3-7.

Sağlık Hizmetlerinde Zorluklar

Taliban döneminde kadınlar için sağlık hizmetlerine erişim oldukça zorlaştı. Erkek doktorlardan muayene olmak kadınlar için büyük bir engeldi ve bu durum ciddi sağlık sorunlarına yol açtı. Kadınların sağlık hizmetlerinden yoksun kalmaları, hamilelik ve doğum gibi temel sağlık ihtiyaçlarına erişimlerini zorlaştırdı¹¹¹.

Toplumsal Katılımın Kısıtlanması

Taliban'ın ilk döneminde kadınların toplumsal katılımı neredeyse imkânsız hale geldi. Kadınlar siyasi, ekonomik ve kültürel alanlarda aktif olarak yer alamıyorlardı. Kadınların yüzleri örtülü olduğu için kamusal alanda görünmeleri neredeyse imkânsızdı ve bu da toplumsal katılımlarını engelledi¹¹².

İnsan Hakları İhlalleri ve Zorbalık

Taliban'ın ilk döneminde pek çok kadın ciddi insan hakları ihlallerine maruz kaldı. Halka açık alanlarda cezalandırmalar, dövme ve kamusal linç olayları kadınları hedef aldı. Kadınlar üzerindeki bu zorbalık ve insan hakları ihlalleri uluslararası düzeyde büyük tepkilere yol açtı¹¹³.

Taliban'ın ilk dönemi, özellikle kadınlar için büyük bir felaket ve insan hakları travması olarak tarih kitaplarında yer alıyor¹¹⁴. Kadınlar, temel haklarından mahrum bırakıldılar ve hayatları büyük ölçüde zorlaştı. Taliban'ın bu dönemde uyguladığı politikalar ve sınırlamalar, Afgan kadınlarının yaşamlarında geri dönüşü olmayan izler bıraktı¹¹⁵.

¹¹¹ Zohra Rasekh ve diğerleri, "Women's Health and Human Rights in Afghanistan", **JAMA Dergisi**, cilt: 280, sayı: 5, 1998, s. 455.

¹¹² A.e, s. 455.

¹¹³ A.e, s. 455.

¹¹⁴ Dr. Anne Brodsky, "Education, Community, and Feminism in Afghanistan", **Community ve Psychology Dergisi**, cilt: 4, sayı: 1, 2012, s. 160.

¹¹⁵ Prianka Singh, a.g.e, s. 29.

Taliban rejimi, İslam'ın kadın ve erkek arasında eşitliği ve kadınların toplumsal hayata katılımını teşvik eden temel öğretilerine dayandırılan kısıtlamaların aksine, kadınların toplumsal ve kamusal hayattan büyük ölçüde dışlanmasına neden oldu. İslam'ın öğretilerine göre, kadın ve erkek arasında eşitlik vurgulanırken, eğitim hakkı da her iki cinsiyet için de teşvik edilmiştir. Öğrenme ve öğretme, İslam dininde önemli bir yer tutar ve kadınlar da bu haktan faydalanmak zorundadırlar¹¹⁶. Ancak, Taliban döneminde kadınların eğitim hakları büyük ölçüde kısıtlandı¹¹⁷. Kız çocuklarına okulda eğitim verilmesine izin verilmedi ve kadınlar üniversiteye gitmek, mesleki eğitim almak veya çalışmak gibi temel haklarından mahrum bırakıldı¹¹⁸. Bu uygulamalar, İslam'ın öğretileriyle uyumsuzdur, çünkü İslam dininde öğrenme ve öğretme hakkının cinsiyet ayrımı gözetmeksizin herkese verilmesi gerektiği öğretilir. Ayrıca, İslam dininde kadınların kapanma ve örtünme önerileri olsa da, kadınların toplumsal yaşamdan tamamen izole edilmesi gibi aşırı kısıtlamalar kabul edilemez. Taliban rejimi altında kadınların çalışma hakları da büyük ölçüde kısıtlandı. Kadınlar kamusal alanlardan neredeyse tamamen çekildi ve iş hayatına katılma hakları ellerinden alındı. Bu, İslam dininin öğretilerine aykırıdır, çünkü İslam'da kadınların çalışma hakkı korunurken, erkeklerle eşit fırsatlar sağlanması teşvik edilir. Taliban döneminde kadınlarla ilgili getirilen kısıtlamalar, İslam'ın öğretilerine uygun olmayan ve kadınların temel haklarını ciddi şekilde ihlal eden uygulamalardır. İslam dininde kadın ve erkek arasında eşitlik ve öğrenme hakkı vurgulanırken, Taliban rejimi bu öğretilere aykırı olarak kadınların toplumsal yaşamdan büyük ölçüde dışlanmasına neden olmuştur.

Taliban rejimi altında kadınlar için getirilen giyim kısıtlamaları oldukça ağırdı. Kadınlar artık yalnızca burka adı verilen tüm bedeni örten kıyafetleri giyebilirdi. Bu kıyafetin amacı, kadınların vücut hatlarını ve yüzlerini gizlemektir. Bu kısıtlama, kadınların özgürlüğünü ve hareket kabiliyetini ciddi şekilde sınırladı. Bir kadın

116 Caner Taslaman ve Feryal Taslaman, **İslam ve Kadın**, 1. Baskı, İstanbul, İstanbul Yayınevi, 2019, s. 56.

117 Rosemarie Skaine, **Women of Afghanistan in the Post-Taliban Era**, Amerika Birleşik Devletleri, Basım Evi: McFarland, 2008, s. 7.

118 Kim Berry, "The Symbolic Use Of Afghan Women In The War On Terror", **Humboldt Journal of Social Relations**, Cilt: 27, Sayı:2, 2003, s. 137.

yalnızca burka giyerek dışarı çıkabiliyordu ve bu da onların kamusal alanlarda görünürlüğünü büyük ölçüde azalttı¹¹⁹.

Taliban liderleriyle yapılan röportajlarda, kadınlara eğitim hakkının olduğu vurgulandı. Ancak Taliban, "şimdilik uygun bir eğitim ortamı olmadığı" gerekçesiyle bu hakkı kullanılmaz hale getirdi. Bu durum, kadınların eğitim haklarının yok sayılmasına ve geleceğe dair umutlarının zedelenmesine yol açtı. Bu duruma ilave olarak, Taliban liderleri kısıtlamaları "kültürümüzün bir parçası" olarak nitelendirmekteydi¹²⁰. Bu tür bir yaklaşım, hem kısıtlamaları meşrulaştırmak hem de toplum içinde destek bulmak amacı taşıyordu. Taliban rejimi altında kadınlar, bir yanda İslam'ın yorumuna dayandırılan kısıtlamalara maruz kalırken diğer yanda bu kısıtlamaların İslami olmadığını iddia eden bir retorikle karşılaşıyorlardı. Bu durum, rejimin kadın hakları konusundaki tutarsızlığını ve örtük amaçlarını açıkça gösteriyordu. Taliban dönemi, kadınların hak ve özgürlüklerinin ciddi şekilde sınırlandığı, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin derinleştiği ve kadınların kamusal yaşamdan dışlandığı bir dönem olarak hatırlanmaktadır¹²¹.

119 Priyanka Singh, a.g.e, s. 29.

120 Sayyid Abdullah Kazim, a.g.e, s. 447-448.

121 Mehboob AHMED, a.g.e, s. 31-35.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. AMERİKA'NIN MÜDAHALESİ ARDINDAN KADIN HAKLARI: RESTORASYON, GELİŞİM VE TALİBAN DÖNEMİNDEKİ ZORLUKLAR

Bu dönem, 11 Eylül 2001 saldırılarından sonra Amerika Birleşik Devletleri'nin Afganistan'a müdahalesi ile başlar¹²². Bu müdahale Taliban'ı devirdi ve Afganistan'da yeni bir dönemin başlangıcını temsil etti. Kadın hakları bu dönemde restorasyon ve geliştirme sürecine girdi.

Kadın Haklarının Restorasyonu: Amerika'nın müdahalesi, Afgan kadınları için bir umut ışığı olarak ortaya çıktı¹²³. Taliban'ın yasakladığı birçok şey artık serbest hale geldi. Kadınlar, eğitim, sağlık hizmetleri ve iş olanaklarına erişimlerini yeniden kazandılar. Okulların ve üniversitelerin açılması, kadınların iş gücüne geri dönmesine ve toplumsal katılımlarına olanak tanıdı.

Kadın Haklarının Geliştirilmesi: Bu dönem, kadın haklarının geliştirilmesine yönelik önemli adımların atıldığı bir dönemdi. Afganistan'da kadınların siyasi katılımları arttı, kadınlar hükümette daha fazla temsil edilmeye başladılar. 2004 Anayasası, kadınların siyasi katılımını ve toplumsal haklarını güvence altına aldı¹²⁴. Ayrıca, kadınların sivil toplum kuruluşları aracılığıyla seslerini duyurmasını teşvik eden çalışmalar yapıldı.

Uluslararası Yardım ve İşbirliği: Afganistan'daki kadın haklarının restorasyonu ve geliştirilmesinde uluslararası toplumun rolü büyük oldu. Birçok ülke ve uluslararası kuruluş, kadınların eğitimi, sağlık hizmetleri ve ekonomik katılımlarını desteklemek

¹²² Jennifer Heath ve Ashraf Zahedi, **Land Of Unconquerable: The Lives Of Contemporary Afghan Women**, Basım yeri: Berkely/Los Angeles/London, Basım evi: University of California Press, 2011, s. 2.

¹²³ Hirshking, C., & Mahmood, Feminism, the Taliban and Politics of counter insurgency' den aktaran, Hilda Gregorian, The Notion Of And Afghan Woman In Society: Moving Beyond Foreign Aid, College of social and Behavioral Sciences, Walden University, 2016, S. 121.

¹²⁴ Laura Grenfell, a.g.e, s. 23.

için çeşitli projelere yatırım yaptı¹²⁵. Bu dönemde Afgan kadınlarına yönelik yardımlar ve işbirliği arttı.

Ancak bu dönemde bile, Afganistan'daki kadınlar hala birçok zorlukla karşı karşıya kaldılar. Güvenlik sorunları, cinsiyet eşitsizliği ve diğer sosyal, ekonomik ve kültürel faktörler kadın haklarının tam anlamıyla restorasyonunu zorlaştırdı. Ayrıca, 2021'de Amerika'nın Afganistan'dan çekilmesiyle durum daha da karmaşık hale geldi ve kadınların haklarının korunması zorlaştı.

3.1. Afgan Kadınlara Yönelik Gelişen Olaylar: 11 Eylül Sonrası

11 Eylül saldırılarından sonra Afganistan'da yaşanan değişimler, özellikle kadınların siyasi katılımı konusunda önemli etkiler yarattı. Taliban rejiminin çöküşü ve uluslararası toplumun Afganistan'a müdahalesi, kadınların siyasi ve toplumsal hayatta daha fazla yer almasının önünü açtı. Bu süreçte, Kadınlar Bon Meclisi* gibi yapılar, kadınların katılımını artırmak ve onların sesini duyurmak için önemli bir rol oynadı¹²⁶. Kadınlar Bon Meclisi, Afganistan'da kadınların toplumsal ve siyasi katılımını teşvik etmek amacıyla oluşturulan bir platformdur. Bu meclis, Afgan kadınlarının talep ve ihtiyaçlarını dile getirmek, kadın haklarına dair çözümler üretmek ve kadınların siyasi süreçlere daha aktif katılmasını sağlamak gibi amaçlar taşır. 11 Eylül sonrası dönemde, uluslararası toplumun Afganistan'a müdahalesi ve Taliban rejiminin çöküşüyle birlikte Kadınlar Bon Meclisi gibi kadın örgütleri daha fazla görünürlük kazandı. Afgan kadınları, uzun yıllar boyunca yaşadıkları sınırlamaların

¹²⁵ Hayat Alvi-Aziz, "A Progress Report On Women's Education in post-Taliban Afghanistan", *Int. J. Of Lifelong Education*, Cilt: 27, Sayı: 2, Amerika Birleşik Devletleri, 2008, s. 177.

* 2001 yılında Almanya'nın Bonn şehrinde düzenlenen Bonn Konferansı, Afganistan'da Taliban rejiminin devrilmesinin ardından ülkede siyasi bir geçiş süreci başlatma amacı taşıyan uluslararası bir toplantıydı. Katılımcılar arasında Afgan grupların temsilcileri, Birleşmiş Milletler, Amerika Birleşik Devletleri, Rusya, İran ve diğer ülkelerin temsilcileri bulunuyordu. Konferans sonunda, Afgan Geçiş Hükümeti'nin oluşturulması ve bu hükümetin altında genel seçimlerin düzenlenmesi kararı alındı. Cinsiyet eşitliği ve kadın haklarının teşvik edilmesi de Bonn Konferansı'nın önemli gündem maddelerindendi. Hamid Karzai, bu geçiş hükümetinin başkanı olarak atandı. Bu konferans, Afganistan'da siyasi istikrarın yeniden sağlanmasında kritik bir rol oynadı ve uluslararası işbirliği ile gerçekleşti.

¹²⁶ Anushree Banerjee, *Violence And Female Inclusion: Elections And Female Political Participation In Afghanistan*, (Basılmış Yüksek Lisans Tezi), Georgetown Üniversitesi, Basım Evi: ProQuest, Washington D.C., 2017, s. 6-9.

ardından bu tür platformlarda seslerini duyurabilme fırsatı buldular. Meclis, kadın hakları savunucuları ve siyasetçileri bir araya getirerek kadınların yaşadığı sorunları ele almak ve çözüm önerileri geliştirmek için çalışmalar yürüttü. Kadınlar Bon Meclisi'nin faaliyetleri arasında kadınların siyasi liderlik pozisyonlarına yükselmesini teşvik etme, kadın haklarına dair yasal düzenlemelerin yapılmasını destekleme, kadınların eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimini artırma gibi konular yer aldı. Meclis ayrıca uluslararası toplumun ve Afgan hükümetinin dikkatini kadın hakları meselelerine çekmek amacıyla çeşitli etkinlikler düzenledi¹²⁷.

Kadınlar Bon Meclisi, Afganistan'da kadınların toplumsal ve siyasi katılımını desteklemeye yönelik bir adım olarak öne çıktı. Ancak, meclisin etkisi ve başarısı, Afganistan'ın içinde bulunduğu karmaşık siyasi ve güvenlik durumu, kültürel faktörler ve diğer zorluklar nedeniyle zaman içinde değişebilir.

2003 yılında Afganistan'da düzenlenen Loya Jirga, ülkenin siyasi geleceği ve anayasasının şekillendirilmesi için çok önemli bir siyasi toplantıydı¹²⁸. "Loya Jirga" terimi, Afganistan'daki farklı etnik grupların ve toplulukların temsilcilerini bir araya getiren geleneksel bir Afgan toplumsal kurumunu temsil eder.

2003 yılındaki Loya Jirga'nın ana amacı, ülkenin yeni bir anayasasını kabul etmek ve yeni bir hükümet oluşturmak için toplumsal bir uzlaşa sağlamaktı. Bu toplantıda, farklı etnik grupların liderleri, dini liderler, sivil toplum temsilcileri ve diğer paydaşlar bir araya geldi. Afganistan'ın siyasi geleceği ve yönetim biçimi gibi temel konular ele alındı¹²⁹.

Kadınlar, bu Loya Jirga'da da aktif bir şekilde yer aldılar¹³⁰. Toplantının bir parçası olarak kadın temsilcileri, kadın hakları, eğitim, sağlık ve toplumsal cinsiyet

127 Freshta Bahar Abbasy, **Women's Political Representation in Afghanistan Between 2001 And 2021**, (Basılmamış Yüksek lisans tezi), İstanbul Aydın Üniversitesi, Yüksek Lisans Enstitüsü, İstanbul, 2023, s. 43-45.

128 Scott S. Smith, *Loya Jirgas and Political Crisis Management in Afghanistan Drawing on the Bank of Tradition*, US Institute of Peace, Special Report 457, Washington DC, 2019, s. 3-4.

129 A.e, s. 4.

130 Hamidullah Bamik, a.g.e, s. 7.

eşitliği gibi önemli konuları gündeme getirdi. Ayrıca, yeni anayasanın kadın haklarını güvence altına almasını sağlamak için çaba harcadılar¹³¹.

Bu Loya Jirga'nın sonucunda Afganistan, yeni bir anayasa kabul etti ve ardından ilk demokratik seçimler yapıldı. Bu süreç, ülkede siyasi istikrarın ve demokratikleşmenin ilk adımlarından birini oluşturdu¹³².

3.2. Hamid Karzai Döneminde Kadınlar

Taliban dönemi, Afganistan'da kadın haklarına yönelik ciddi kısıtlamalar ve zorluklarla geçmiştir. Bu dönemde kadınların eğitim hakları neredeyse tamamen ortadan kaldırılmış, kamu alanında çalışma hakları sınırlanmış ve genel olarak toplumsal yaşama katılımları büyük ölçüde kısıtlanmıştır. Ancak, 2001 yılından sonra Taliban'ın devrilmesiyle birlikte, yeni bir dönem başlamıştır¹³³.

Yeni dönemde, özellikle devletin yeniden yapılandırılması sürecinde kadınların daha etkin bir rol oynaması hedeflenmiştir. Kadınların eğitim ve devlet memurluğu gibi alanlardaki haklarına daha fazla vurgu yapılarak, toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik adımlar atılmıştır. Ancak, bu süreçte hala çeşitli zorluklar ve engeller bulunmaktadır.

Afganistan'da 2002 yılından itibaren kadınların durumu üzerine yapılan analizde, hem olumlu gelişmeler hem de karşılaşılan zorluklar dikkate alınmalıdır. Şimdi, bu gelişmelere aşağıdaki grafikler ve rakamlar üzerinden bir göz atalım.

3.2.1. Eğitim Dengesi

¹³¹ D.R. Muhtaba Maqsoodi ve Sahera Ghaladar, **Afganistan'da 11 Eylül olayının ardından Kadınların Yeni Güç Yapısındaki Siyasi Katılımı**, 4.baskı, no 17, 2011, s. 193-194.

¹³² Ali Mohammad Rezaee, **11 Eylül Sonrası Afganistan'daki Savaş Ve Savaş Mağdurları**, (Basılmamış yüksek lisans Tezi), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahraman Maraş, 2020, s. 12-13.

¹³³ Anushree Banerjee, a.g.e, s. 6-8.

Afganistan'daki genel okullarda, Hamid Karzai dönemindeki kız ve erkek öğrenci sayıları ile kadın ve erkek öğretmenlerin sayısal dağılımı önemli bir konudur. Bu dönemde genel okullardaki kız ve erkek öğrenci sayılarındaki değişimleri gözlemleyerek, cinsiyet temelli eğitimdeki potansiyel eşitsizlikleri değerlendireceğim. Aynı zamanda, kadın öğretmenlerin erkek meslektaşlarına göre sayısal durumunu analiz ederek, genel okullardaki öğretmenlik pozisyonlarındaki cinsiyet temelli farklılıkları inceleyeceğim.

Bu bağlamda, sadece kamu üniversitelerindeki kız ve erkek öğrenci sayılarını da inceleyerek geniş bir perspektif sunmayı hedefliyorum. Kamu üniversitelerindeki cinsiyet temelli öğrenci dağılımını ele alarak, eğitim sistemindeki cinsiyet dengesini daha kapsamlı bir şekilde değerlendireceğim. Bu iki temel konu, Afganistan'daki genel eğitim sistemindeki cinsiyet dinamiklerini daha ayrıntılı bir şekilde anlamamıza katkı sağlayacaktır.

3.2.1.1. Genel okullarda Cinsiyete Göre öğrenciler

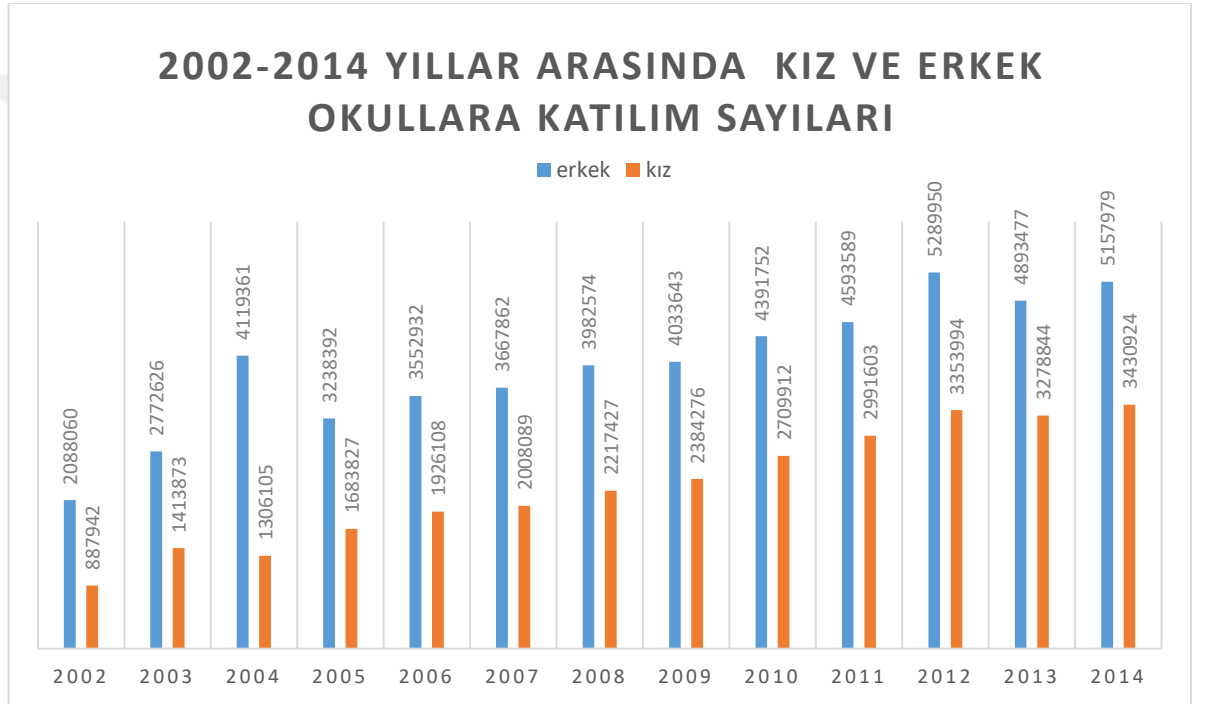
Hamid Karzai dönemi, Afganistan'ın tarihsel seyrinde kritik bir dönemdir. 2001 yılında Taliban'ın devrilmesi ve ardından Afganistan'ın yeniden yapılandırılması sürecinde Hamid Karzai, ülkenin geçici devlet başkanı olarak görev yaptı ve daha sonra devlet başkanlığına seçildi¹³⁴. Karzai'nin liderliği, ülkede siyasi istikrarın ve kalkınmanın sağlanması açısından kritik bir dönemi temsil eder. Eğitim alanında, Hamid Karzai dönemi, özellikle kız ve erkek öğrencilere daha fazla fırsat sunma çabalarını içeriyordu. Uluslararası toplumun yardımıyla, okulların açılması ve eğitim altyapısının geliştirilmesi hedefleniyordu. Ancak, bu dönemde güvenlik sorunları, kısıtlı kaynaklar ve diğer zorluklar, eğitimde eşitlik ve erişim konularında bazı engelleri de beraberinde getiriyordu¹³⁵. Özellikle kız çocukları için eğitim imkanlarının genişletilmesi, Hamid Karzai yönetimi tarafından vurgulanmış ancak uygulamada çeşitli zorluklarla karşılaşmıştır. Afganistan'da kadınların toplumsal

¹³⁴ A.e, s. 7.

¹³⁵ Hazrat Usman Mashwani, "Female Education in Afghanistan: Opportunities and Challenges", **International Journal For Innovative Research In Multidisciplinary Field**, Cilt: 11, Sayı: 3, Kunar, 2017, s. 48.

rolleri ve eğitime erişimleri, tarihsel ve kültürel faktörlerle birlikte değerlendirilmelidir. Hamid Karzai dönemi, ülkedeki istikrarın sağlanması, demokratik kurumların oluşturulması ve sosyal hizmetlerin iyileştirilmesi için önemli adımlar atılan bir süreci simgeliyor. Ancak, bu dönemdeki zorluklar ve çelişkiler, Afganistan'ın genel durumunu anlamak için dikkate alınmalıdır.

Şekil 1. 2002-2014 yılında kız ve erkek çocukların okullara katılım sayıları

Kaynak: NSİA, 2002-2014 eğitim istatistikleri, erişim 21.11.2023 <http://nsia.gov.af/services>

Yukarıdaki veriler, Afganistan'da kız ve erkek öğrenci sayılarının yıllara göre değişimini gösteriyor. İşte detaylı bir analiz:

2002-2003: Hem erkek hem de kız öğrenci sayılarında belirgin bir artış var. Erkeklerde yaklaşık 685,000, kızlarda ise 526,000 artış gözlemlenmiş.

2003-2004: Erkek öğrenci sayısında hızlı bir artış devam ederken, kız öğrenci sayısındaki artış daha yavaşlamış. Erkek öğrenci sayısındaki artış, kız öğrenci sayısındaki artıştan daha fazla.

2004-2005: Erkek öğrenci sayısında hafif bir düşüş gözlemlenirken, kız öğrenci sayısı artmaya devam ediyor. Erkek öğrenci sayısındaki düşüş, kız öğrenci sayısındaki artışla karşılaştırıldığında belirgin değil.

2005-2006: Her iki cinsiyette de öğrenci sayılarında artış devam ediyor. Ancak bu dönemde erkek öğrenci sayısındaki artış, kız öğrenci sayısındaki artıştan daha fazla.

2006-2010: Her iki cinsiyette de sürekli bir artış var. Erkek öğrenci sayısı genellikle kız öğrenci sayısından daha yüksek olsa da, her iki cinsiyette de artış devam ediyor.

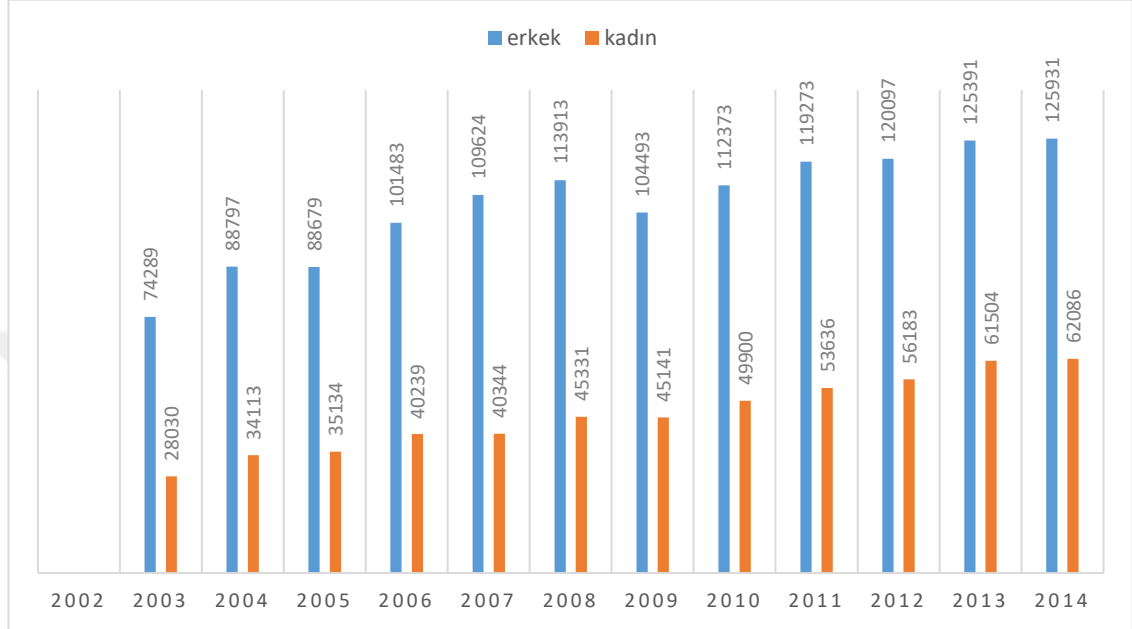
2010 Sonrası: Her iki cinsiyette de öğrenci sayıları artmaya devam ediyor. Erkek öğrenci sayısındaki artış, kız öğrenci sayısındaki artışla benzer düzeyde seyrediyor. Bu dönemde cinsiyet arasındaki farklar azalmış gibi görünüyor.

Genel olarak, verilerde belirgin bir eğilim var: Afganistan'da öğrenci sayıları her iki cinsiyette de artmış olsa da, erkek öğrenci sayıları genellikle kız öğrenci sayılarından daha yüksek. Bu durum, cinsiyet eşitliği konusunda dengesizlik olduğunu ve belirli yıllarda bu dengesizliğin daha fazla olduğunu gösteriyor.

3.2.1.2. Genel Okullarda Cinsiyete Göre Öğretmenler

Hamid Karzai döneminde Afganistan'daki genel okullarda kadın ve erkek öğretmenler arasındaki sayısal dengenin incelenmesi oldukça önemli bir konudur. Bu dönemdeki eğitim sisteminin cinsiyet temelli yapılanması, hem öğrencilerin hem de eğitim kadrosunun yapısını etkileyebilir. Karzai döneminde genel okullardaki öğretmenlik pozisyonlarına baktığımızda, kadın ve erkek öğretmen sayıları arasında dengenin nasıl bir tablo çizdiğini anlamak oldukça değerlidir. Kadınların eğitim sürecindeki rolü ve kadın öğretmenlerin sayısındaki değişimler, genel eğitim kalitesi ve cinsiyet eşitliği açısından önemli ipuçları sunabilir. Öğretmenlik pozisyonlarındaki bu cinsiyet dengesini değerlendirmek için grafikler oldukça açıklayıcı olabilir. Örneğin, karşılaştırmalı grafikler aracılığıyla farklı zaman dilimlerinde kadın ve erkek öğretmenlerin sayılarındaki değişimi gösterebilir, böylece Karzai dönemindeki eğitim sisteminin cinsiyet temelli yapılanmasını daha iyi anlayabiliriz.

Şekil 2. Afganistan'daki Genel Okullarda 2002-2014 Yılları Arasında Öğretmen Sayıları

Kaynak: NSIA, 2002-2014 eğitim istatistikleri, erişim 28.11.2023 <http://nsia.gov.af/services>

Bu şekil, 2002 ile 2014 yılları arasında Afganistan'daki öğretmen sayılarını erkek ve kadın olarak göstermektedir. Rakamların incelenmesiyle, öğretmen sayılarının bu dönem boyunca arttığı ve hem erkek hem de kadın öğretmen sayılarının artış gösterdiği görülmektedir.

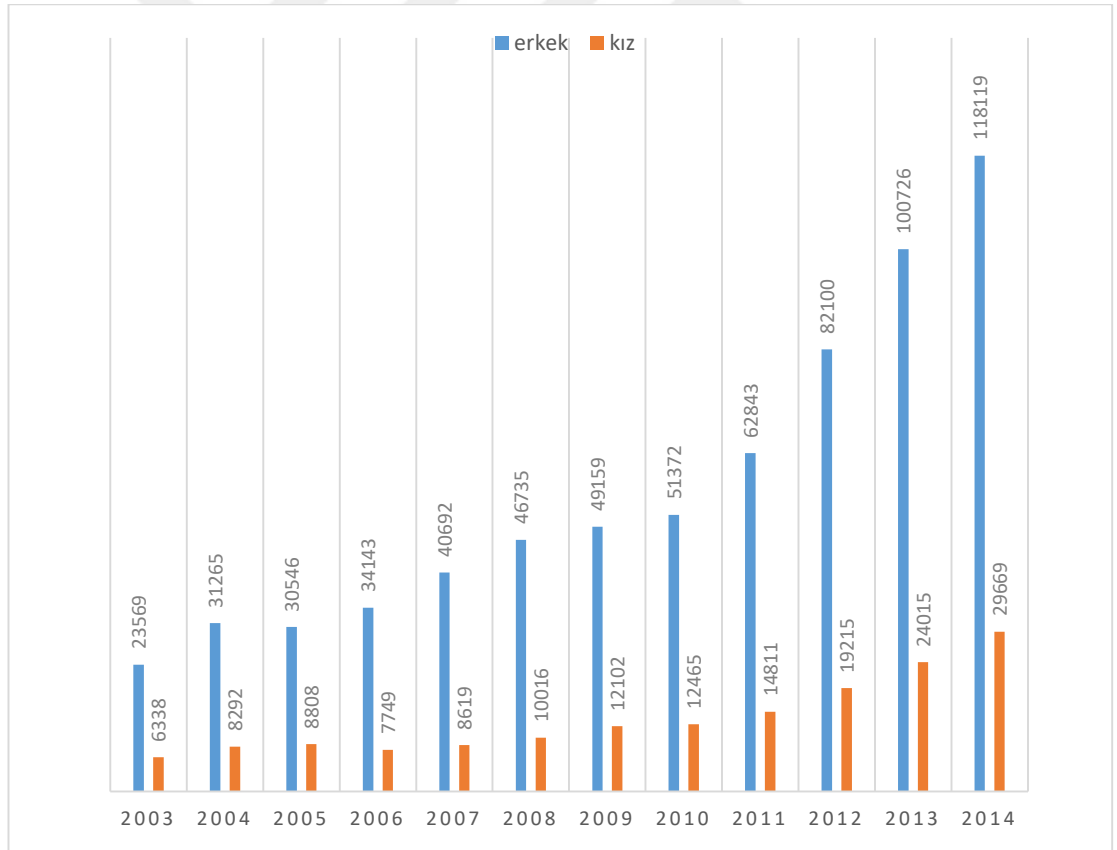
2002: Bu yıl başlangıç noktası olarak alındığında, 2003 yılına gelindiğinde erkek öğretmen sayısı 74,289 iken, kadın öğretmen sayısı 28,030'dur. Artan Trend: Sonraki yıllarda her iki cinsiyette de bir artış görülmektedir. Özellikle 2014 yılında erkek öğretmen sayısı 125,931'e, kadın öğretmen sayısı ise 62,086'ya ulaşmıştır. Bu grafik, Afganistan'daki eğitim sektöründeki öğretmenlerin cinsiyet bazında dağılımını göstererek eğitimdeki cinsiyet eşitsizliğinin ele alınmasına olanak sağlamaktadır.

3.2.1.3. Kamu üniversitelerinde Cinsiyete Göre öğrenciler

Kamu üniversitelerindeki kız ve erkek öğrenci durumu, eğitim sisteminin cinsiyet temelli dinamiklerini anlamak adına önemli bir noktadır. Bu bağlamda, kız ve erkek öğrencilerin sayısal dağılımını inceleyerek, üniversite eğitimine cinsiyet temelli bir bakış sunmayı amaçlıyorum. Bu inceleme, kız ve erkek öğrencilerin üniversiteye erişimindeki eşitsizlikleri belirlemek ve cinsiyet dengesini değerlendirmek için önemli bir temel sağlayacaktır.

Aşağıdaki grafikte, 2003-2014 yılları arasında kamu üniversitelerindeki kız ve erkek öğrenci rakamlarını inceleyebiliriz.

Şekil 3. 2003-2014 yılları arasında kamu üniversitelerindeki kız-erkek öğrenci sayıları

Kaynak: NSİA, 2002-2014 eğitim istatistikleri, erişim 4.12.2023 <http://nsia.gov.af/services>

Bu veriler devlet üniversitelerindeki kız ve erkek öğrenci sayılarını yıllara göre göstermektedir. şekilde görüldüğü üzere, 2003'ten 2014'e kadar olan dönemde hem erkek hem de kız öğrenci sayılarındaki artış dikkat çekicidir. 2003 yılında erkek öğrenci sayısı 23,569 iken, bu sayı 2014 yılında 118,119'a yükselmiştir. Benzer şekilde, kız öğrenci sayısı da 6,338'den 29,669'a yükselmiştir. Bu veriler, devlet üniversitelerindeki eğitim olanaklarına olan erişimin arttığını göstermektedir. Verilere göre, 2003-2014 yılları arasında devlet üniversitelerindeki öğrenci sayılarına baktığımızda, erkek öğrenci sayısının belirgin bir şekilde kız öğrenci sayısından daha yüksek olduğunu gözlemliyoruz. Bu durum, eğitimde cinsiyet temelli bir eşitsizlik olduğunu işaret edebilir. Özellikle 2014 yılında, erkek öğrenci sayısı kız öğrenci sayısına göre neredeyse dört kat daha fazla.

3.2.1.4. Okuryazarlık

Hamid Karzai döneminde Afganistan'daki yetişkin okuryazarlık durumu, çeşitli faktörlere bağlı olarak değişiklik göstermiştir. 2001-2014 yılları arasında devam eden dönemde, Afganistan'daki yetişkin okuryazarlık oranlarında artışlar kaydedilmiştir. Ancak, bu dönemde yetişkin okuryazarlık oranları genellikle düşük seviyelerde kalmıştır. Hamid Karzai'nin liderlik ettiği dönemde, Afganistan'da eğitim sisteminde bir dizi zorluk yaşanmıştır. Ülkede uzun süren çatışmalar ve istikrarsızlık, eğitim altyapısını olumsuz etkilemiş ve okullara erişimde zorluklar yaratmıştır¹³⁶. Özellikle kırsal bölgelerdeki topluluklarda eğitime ulaşım konusundaki sınırlamalar, yetişkin okuryazarlık oranlarını etkileyen faktörlerden biri olmuştur. Ayrıca, cinsiyet temelli eğitim eşitsizlikleri de bu dönemde gözlemlenmiştir. Kız çocuklarının eğitime katılımında belirli zorluklar yaşanmış ve genel olarak kız öğrenci sayıları, erkek öğrencilere göre daha düşük seviyelerde kalmıştır.

¹³⁶ NSIA, Afghanistan Living Conditions Survey 2013-14, s. 125-128.

Tablo 2 Okuryazarlık oranı, ikamet yeri ve cinsiyete göre (yüzdelerle); Cinsiyet eşitliği göstergeleri, ikamet yeri bazında.

Cinsiyet	Ulusal	Şehir	Kırsal	Göçebe(Kuchi)
Her iki cinsiyet	34.3	53.6	28.7	7.5
Erkek	49.1	68.2	44.4	13.4
Kadın	19	39.1	12.5	1.1

Kaynak: NSIA, Afghanistan Living Conditions Survey 2013-14, s.125

Yukarıdaki tablo, Afganistan'daki yetişkinlerin okuryazarlık durumunu cinsiyet ve yerleşim bölgelerine göre göstermektedir:

Tablodan görüldüğü üzere, ulusal düzeyde her iki cinsiyette toplam okuryazarlık oranı %34.3 olarak kaydedilmiştir. Bu oran, erkeklerde %49.1 iken kadınlarda %19.0'a kadar düşmektedir. Şehir ve kırsal bölgeler arasında önemli bir fark mevcuttur. Şehirlerdeki yetişkinlerde okuryazarlık oranı %53.6 iken, kırsal kesimde bu oran %28.7'ye gerilemektedir. Erkeklerde bu fark daha belirgin olarak %68.2'ye karşı %44.4 olarak görülmekte; kadınlarda ise şehirdeki okuryazarlık oranı %39.1 iken, kırsalda %12.5 seviyelerindedir. Göçebe (Kuchi) nüfusunda ise okuryazarlık oranları genel olarak diğer bölgelere göre oldukça düşüktür. Hem erkeklerde (%7.5) hem de kadınlarda (%1.1) bu oranlar oldukça sınırlı seviyededir. Bu analiz, Afganistan'da okuryazarlık seviyeleri arasında önemli farklılıklar olduğunu ve özellikle kadınların, kırsal bölgelerde ve göçebe topluluklarda eğitim olanaklarından daha sınırlı bir şekilde yararlandığını göstermektedir.

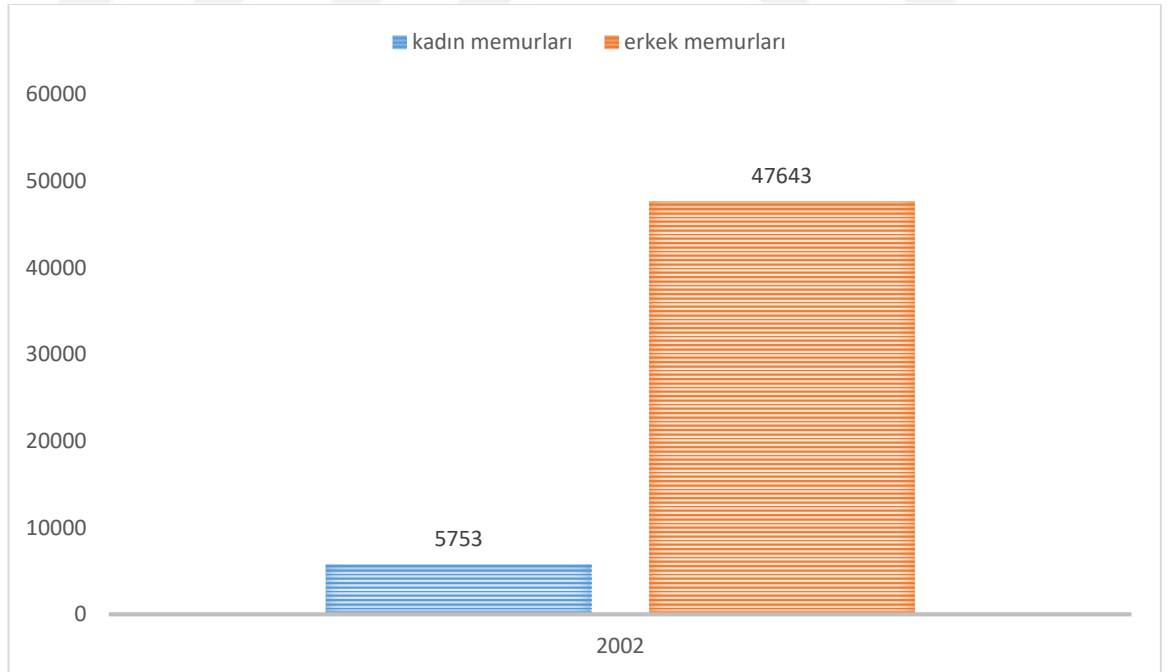
3.2.2. Hamid Karzai Döneminde Kamu Sektöründeki Kadın Memurlar

Hamid Karzai'nin liderliğindeki Afganistan'da kadınlar, kamusal alandaki varlıklarını güçlendirmeye yönelik önemli adımlar attılar. Kamu sektörü, kadınların

eğitime erişimi, istihdam olanakları ve sosyal hizmetlerde görev alma konularında artan bir rol oynadı. Özellikle kadınların kamu sektöründeki istihdamı, eğitim, sağlık ve sosyal hizmetler gibi alanlarda önemli bir şekilde arttı. Bu durum, kadınların toplumsal ve ekonomik hayata daha aktif bir şekilde katılımını sağlamak amacı taşıdı. Ancak, bu dönemde kadınlar hala bir dizi zorlukla karşılaştı. Güvenlik sorunları, geleneksel normlar ve cinsiyet temelli ayrımcılık gibi faktörler, kadınların kamusal alandaki etkinliklerini sınırlayan önemli engellerdi. Hamid Karzai dönemi, kadın hakları mücadelesinde bir dönüm noktası olarak değerlendirilebilir.

Afganistan'da 2002 yılından itibaren kadınların durumu üzerine yapılan analizde, hem olumlu gelişmeler hem de karşılaşılan zorluklar dikkate alınmalıdır. Hamid Karzai döneminde, özellikle kamu sektöründeki kadın memurların durumu incelendiğinde, kadınların istihdamda önemli bir artış yaşadığı görülmektedir. Bu değerlendirme ve geliştirmeleri anlamak ve göstermek amacıyla aşağıdaki grafiklere dikkatinizi çekmek isterim.

şekil 4. 2002 Yılı Kamu Sektöründe Kadın ve Erkek Memurların Dağılımı

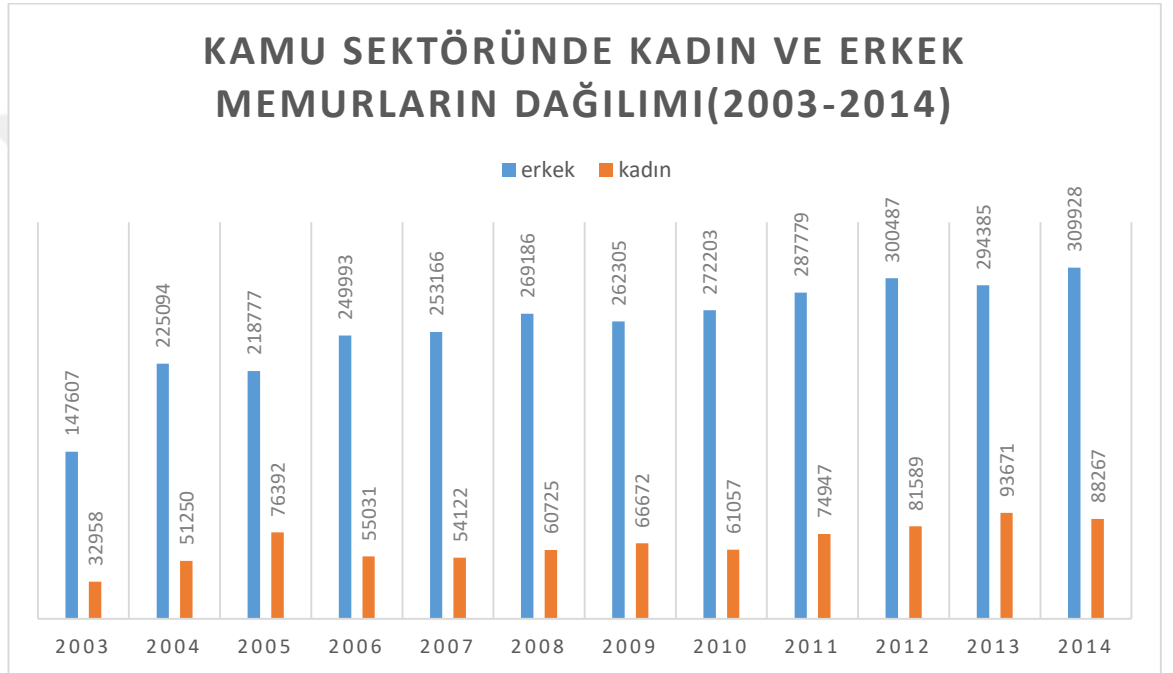

Kaynak: NSİA, 2002 İş statistikleri , <http://nsia.gov.af/services> erişim 21.11.2023

2002 yılında NSİA (Afganistan Ulusal İstatistik ve Bilgi Kurumu), kadın memurların sayısını 5753, erkek memurların sayısını ise 47643 olarak göstermektedir.

Bu verilere göre, NSİA'da kadın memurlar erkeklere kıyasla daha az temsil edilmekte olup, cinsiyet açısından bir eşitsizlik bulunmaktadır. Taliban döneminde kadınların kamusal görevlerde bulunması neredeyse sıfırdı, bu nedenle 2002'deki bu düşük sayı, Afganistan'daki kadınların kamusal sektördeki temsili açısından önemli bir artışı temsil edebilir.

Şekil 5. 2003-2014 Yıllar arasında Kamu Sektöründe Kadın ve Erkek Memurların Dağılımı

Kaynak: NSİA, 2003-2014 yılları arasındaki iş istatistikleri <http://nsia.gov.af/services>, erişim 27.11.2023

Afganistan'da 2003-2014 yılları arasındaki iş istatistikleri, ülkenin ekonomik evrimini ve cinsiyet temelli istihdam dinamiklerini anlamak açısından kapsamlı bir bakış sunmaktadır. İlk olarak, genel istihdam trendi değerlendirildiğinde, her yıl istihdamda artan bir eğilim görülmektedir. Bu durum, Afganistan'ın ekonomik büyüme potansiyeline işaret etmekle birlikte, sektörel dağılımın ve işin niteliğinin daha ayrıntılı bir şekilde incelenmesi gerekmektedir. Cinsiyet bazında istihdam farklılıkları, istihdamın genelde erkekler lehine dağıldığını göstermektedir. Geleneksel cinsiyet rollerinin devam ettiği ve belirli sektörlerde erkeklerin daha fazla istihdam edildiği anlaşılmaktadır. Özellikle dikkat çeken bir diğer nokta, 2005-2010 döneminde kadın istihdamında belirgin bir artış olmuş olmasıdır. Ancak, 2011-2013 yılları arasında bu

artışın düşüşe geçtiği gözlemlenmiştir. Bu düşüşün nedenleri üzerine derinlemesine bir analiz yapılmalıdır. Ayrıca, istihdamdaki dalgalanmaların incelenmesi, ülkenin ekonomik istikrarının zaman içinde değişebileceğini ortaya koymaktadır. 2011-2013 yılları arasındaki düşüş, ülkedeki belirli faktörlerin, ekonomik politikaların ve dış etkenlerin istihdam üzerindeki etkilerini yansıtmaktadır.

Hamid Karzai döneminde kadın istihdamında gözlenen artış, Afganistan'ın sosyoekonomik dinamiklerinde önemli bir evrimin bir göstergesidir. Özellikle 2003-2014 yılları arasında kadın istihdamında yaşanan büyük çaplı artış, cinsiyet eşitliği adına umut verici bir gelişme olarak değerlendirilebilir. Ancak, rakamlara daha yakından bakıldığında, bu artışın boyutları ve kadın istihdamının genel manzarası biraz daha karmaşık hale gelir. Önceki yıllara kıyasla kadınların istihdamının neredeyse sıfır olduğu bir dönemden gelen bu artış, kadınların iş piyasasına daha fazla dahil olduğunu göstermektedir. Ancak, bu artışın mutlak rakamlara odaklanması, kadınların hala işgücü piyasasında erkeklere kıyasla daha düşük bir oranda temsil edildiğini ortaya koymaktadır. Kadınların toplam istihdam içindeki payı, hâlâ erkeklere göre çok düşük seviyelerde seyretmektedir.

3.2.3. İşsizlik

Hamid Karzai dönemindeki işsizlik sorunu, Afganistan'ın genel ekonomik durumunu yansıtan önemli bir fenomendir. Afganistan, uzun yıllar süren iç savaş, Sovyet işgali ve Taliban yönetimi gibi zorlayıcı koşullarla karşılaşmıştır. Bu faktörler, ülkedeki ekonomiyi olumsuz etkileyerek işsizlik sorununu derinleştirmiştir. Karzai'nin liderliğindeki dönem, Afganistan'ın yeniden yapılanma ve kalkınma sürecine odaklanmıştır. Ancak, hükümetin bu dönemde işsizlikle mücadelede karşılaştığı zorluklar göz önüne alındığında, özellikle kadınları etkileyen ayrımcılık ve işsizlik konularının da vurgulanması önemlidir. Afganistan'daki kadınların işgücüne katılımı genellikle düşük olmuştur ve bu durum, kadınların eğitim ve istihdam fırsatlarına sınırlı erişimine bağlı olarak şekillenmiştir. İşsizlik oranları, özellikle kadınlar arasında yüksek olabilir ve bu durum, cinsiyet temelli ayrımcılığın işgücü piyasasındaki etkilerini yansıtabilir.

Hamid Karzai dönemindeki işsizlik sorununu daha iyi anlamak için aşağıda işsizlik oranlarını içeren bir tablo bulunmaktadır. Bu veriler, kadınların işsizlikle mücadelede karşılaştığı zorlukları ve cinsiyet temelli ayrımcılığın ekonomik katılımları üzerindeki etkilerini ortaya koymaktadır.

Tablo 3 İşsizlik Oranları: Cinsiyet ve İkamet Yeri Temelli Karşılaştırma

Cinsiyet	Ulusal	Şehir	Kırsal	Göçebe(Kuchi)
Her iki cinsiyet	22.6	24.9	22.7	12.2
Erkek	17.6	17.5	18.2	10.7
Kadın	36.8	51.1	35.1	15.4

Kaynak: NSIA, Afghanistan Living Conditions Survey 2013-14, s.49

Bu tablo, Afganistan'da işsizlik oranlarını cinsiyet ve ikamet yeri bazında detaylı bir şekilde göstermektedir. Ulusal düzeyde işsizlik oranı %22.6 olarak belirlenmiştir. Cinsiyet bazında analizde, kadın işsizliği genelde erkeklerden daha yüksektir; ulusal düzeyde kadın işsizlik oranı %36.8 iken, erkeklerde bu oran %17.6'dır. İkamet yeri bazında yapılan karşılaştırmada, şehirlerdeki işsizlik oranları genellikle kırsal ve göçebe bölgelerine göre daha yüksektir. Şehirlerdeki işsizlik oranı %24.9 iken, kırsalda bu oran %22.7 ve göçebe bölgelerde ise %12.2'dir. Özellikle şehirlerde, kadın işsizliği erkeklerle karşılaştırıldığında daha belirgin bir fark göstermektedir, bu durum cinsiyet temelli eşitsizlikleri vurgulamaktadır. Bu veriler, kadınların işgücü piyasasındaki zorlukları anlamak ve cinsiyet temelli eşitsizliklere karşı politika geliştirmek adına önemli bir bilgi sağlamaktadır.

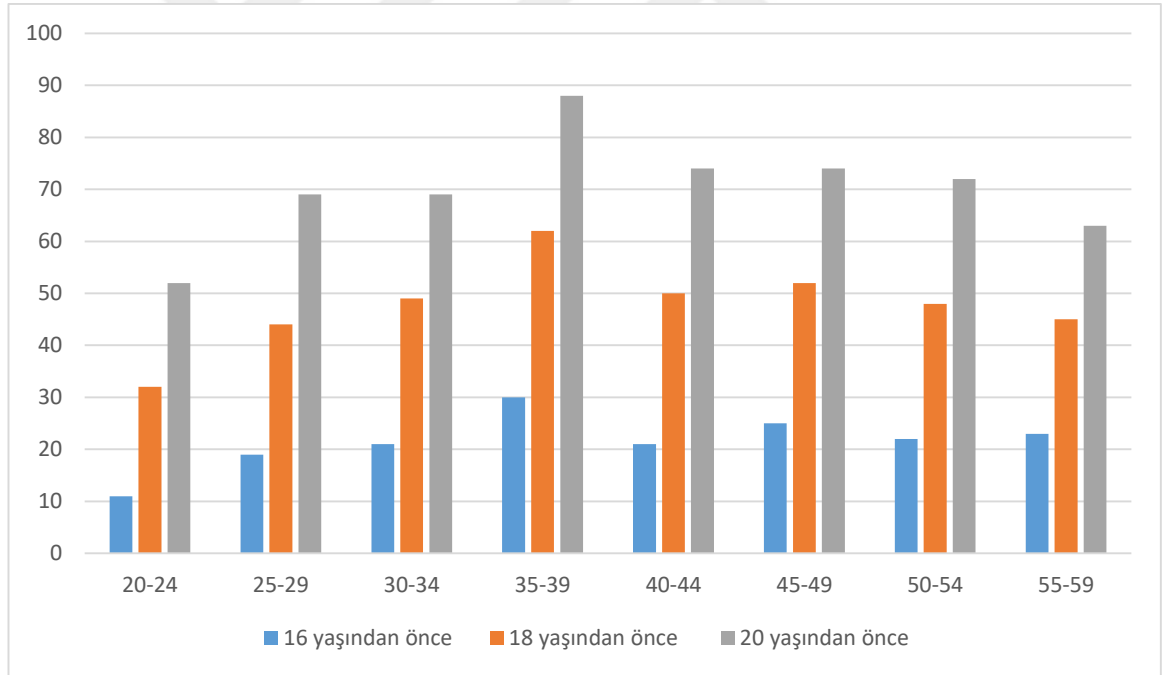
3.2.4. Erken Yaşta Evlilik

Çok genç yaşta evlendirilen kızlar, gençliklerinden mahrum bırakılarak aileleriyle koparılmış bir şekilde hayatlarına devam etmek zorunda kalırlar. Bu durum, sıklıkla sosyal izolasyon, eğitim eksikliği ve iş piyasasındaki kısıtlı fırsatlarla sonuçlanır. Eşleriyle aralarındaki geniş yaş farkları nedeniyle, bu genç kızlar aile içinde alt konumda bir rol üstlenmek zorunda kalır ve cinsellik ve doğurganlık konularında neredeyse hiç müzakere yetenekleri olmaz. Erken yaşta evlilik, doğum

komplasyonları, hem anne hem de çocuğun sağlığının olumsuz etkilenmesi ve maternal ölüm riskini artırarak ciddi sonuçlar doğurur. Çok genç yaşta kızların zorla evlendirilmesi, duygusal ve fiziksel sağlıklarını olumsuz etkileyen cinsiyet ayrımcılığının belirgin bir örneğidir. Bu durum, genç kadınların duygusal ve fiziksel refahları üzerinde önemli bir etkiye sahip olan cinsiyet eşitsizliğinin açık bir tezahürüdür¹³⁷.

Genç evlilik, toplumda önemli sorunlara yol açabilen ve genellikle cinsiyet eşitsizliği, eğitimsizlik, yoksulluk ve kültürel normlar gibi faktörlerle ilişkilendirilen bir konudur. Aşağıdaki grafik, farklı yaş gruplarındaki genç evlilik oranlarını ve buna bağlı olarak ortaya çıkan eğilimleri göstermektedir.

Şekil 6. 16, 18 ve 20 yaşlarından önce evlenen 20-59 yaş arasındaki kadınların yüzde oranları

Kaynak: NSIA, Afghanistan Living Conditions Survey 2013-14, s.151

Eldeki verilere göre, 16 yaşından önce evlenen kızların sayısında azalma olduğuna dair kanıtlar mevcut. En yüksek oranda çok genç gelinlerin bulunduğu yaş grubu ise 35-39 yaş aralığı; bu yaş grubundaki kadınların %29.4'ü anket yapıldığı dönemde 16 yaşından önce evlenmiş. Bu kadınlar, Taliban'ın ülke üzerindeki gücünü

¹³⁷ NSIA, , Afghanistan Living Conditions Survey 2013-14, s. 150.

sağladığı dönemde çok genç yaştaydılar. 20 ile 35 yaşları arasındaki üç ardışık beş yıllık yaş grubunda 16 yaşından önceki evliliklerde belirgin bir azalma görülüyor. Bu yaş gruplarında sırasıyla evliliklerdeki 16 yaş altı kızların oranı %21.4 (30-34 yaş) ve %19.4 (25-29 yaş). Son yıllarda önemli ilerlemeler kaydedilmiş gibi görünüyor. 16 yaşından önce evlenenlerin oranı içindeki 20-24 yaş grubundaki kişiler %12.1'e düşmüş.

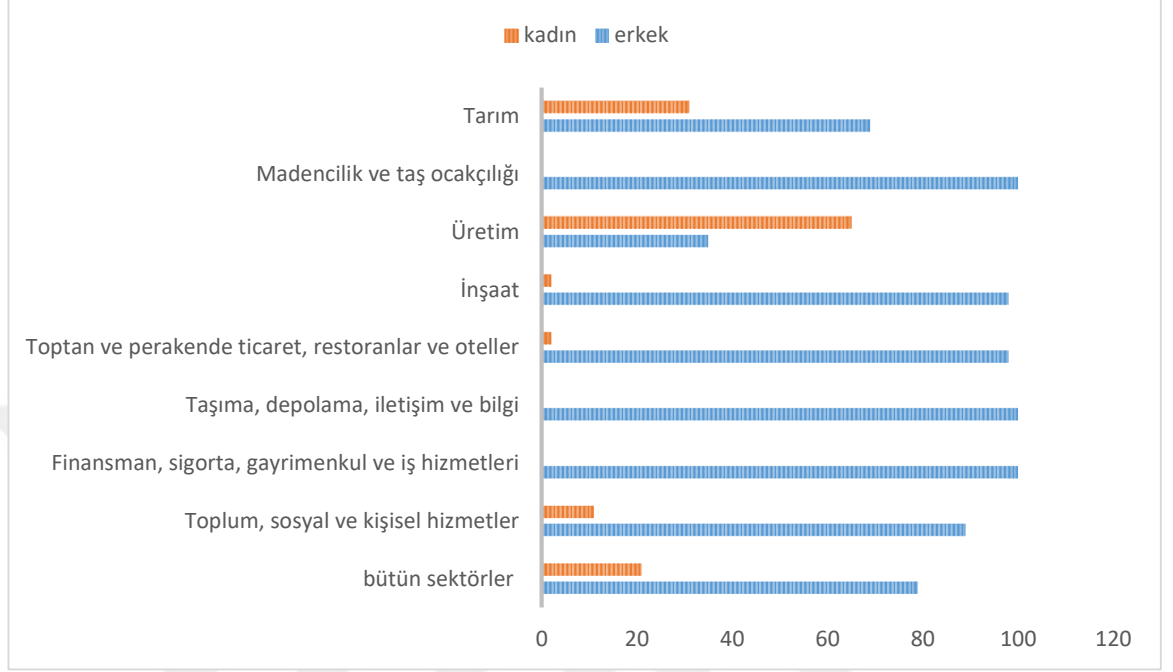
Benzer bir trend, 18 yaşından önceki çocuk yaşta evlilik oranlarında da gözlemlenebiliyor. Şu an 35-39 yaş aralığında olan kadınların %61.9'u 18 yaşından önce evlenmiş. ALCS 2013-14 döneminde 20-24 yaş aralığında olan kadınların ise %32.8'i bu yaşlarından önce evlenmiş. Bu da yaklaşık onbeş yıllık bir süreçte, çocuk gelin olarak evlenen kadınların oranının neredeyse yarı yarıya azaldığını gösteriyor¹³⁸. Ayrıca, son yıllarda 20 yaşından önce evlenen kadınların oranı da önemli ölçüde düşmüş gibi görünüyor.

3.2.5. Farklı Sektörlerde Çalışan Afgan Kadınlar

Afganistan'da kadınların istihdam durumu, Hamid Karzai dönemindeki sosyal ve politik değişimlere paralel olarak evrim geçirmiştir. Bu dönemde, kadınların işgücüne katılımında belirgin artışlar kaydedilmiş olsa da, bu katılım düzeyi sektörel bazda önemli farklılıklar arz etmektedir. Genellikle tarım, eğitim ve sağlık gibi sektörlerde yoğunlaşan kadınlar, erkeklerin daha fazla tercih ettiği inşaat, ulaştırma ve askeri işler gibi alanlarda daha düşük bir istihdam oranına sahiptir. Kadın-erkek istihdam farklılıklarındaki bu eğilimler, toplumsal normlar, eğitim seviyeleri, güvenlik koşulları ve kültürel beklentiler gibi çeşitli faktörlere bağlıdır. Gelişmiş bir anlayış için, aşağıdaki grafik, farklı sektörlerde kadın ve erkek istihdam paylarını görsel olarak temsil etmektedir.

¹³⁸ NSIA , Afghanistan Living Conditions Survey 2013-14, s. 151.

Şekil 7. Çalışan kişiler, istihdam sektörüne göre ve cinsiyete göre (yüzdelerle)

Kaynak: NSIA , Afghanistan Living Conditions Survey 2013-14, s.57

Ana ekonomik sektörlerdeki erkek ve kadınların görece yoğunluklarına baktıktan sonra, şimdi sıra bu sektörler içinde erkek ve kadınların dağılımına geldi. Şekil 7. açıkça görülüyor ki, sektörel cinsiyet dağılımında erkeklerin iş gücünde genel olarak baskın olduğu açıkça görülmektedir. Tüm sektörler genelinde erkeklerin oranı %79, kadınların oranı ise %21'dir. Özellikle finansman, sigorta, gayrimenkul ve iş hizmetleri ile madencilik ve taş ocakçılığı sektörlerinde erkeklerin %100 oranında temsil edildiği, yani kadınların hiç yer almadığı dikkat çekmektedir. Benzer şekilde, taşıma, depolama, iletişim ve bilgi sektöründe de kadın temsili %0'dır. İnşaat ve toptan ve perakende ticaret, restoranlar ve oteller sektörlerinde kadınlar %2 gibi oldukça düşük bir orana sahiptir. Buna karşın, kadınların en yüksek oranla temsil edildiği sektör ise %65 ile üretim sektörüdür, bu sektör aynı zamanda erkeklerin en az temsil edildiği alandır (%35). Tarım sektörü ise erkeklerin %69, kadınların %31 oranında çalıştığı ve kadınların görece daha fazla yer bulduğu bir sektördür. Genel tabloya bakıldığında, kadınların birçok sektörde ya hiç bulunmadığı ya da çok düşük oranlarda temsil edildiği, erkeklerin ise iş gücünde genel bir egemenlik kurduğu görülmektedir.

Eğitim, işsizlik, farklı sektörlerdeki istihdam ve küçük yaşta evlendirme gibi çeşitli veri setlerini analiz ederek Hamid Karzai dönemindeki durumu inceledim. Bu verilerin grafikler ve tablolar aracılığıyla görsel olarak sunulması, Afgan kadınlarının yaşadığı durumu anlamamızı sağladı. Bu dönemde eğitimde ilerleme kaydedilmiş olsa da, kadınların işsizlik oranları yüksek ve belirli sektörlerde istihdamda düşük oldukları görüldü. Özellikle tarım sektöründe kadınların yoğun istihdamı ve küçük yaşta evliliklerin oranı dikkat çekiciydi. Hamid Karzai döneminde, kadınların eğitim ve istihdamda daha fazla fırsat yakalaması için politika ve programlara ihtiyaç olduğu net bir şekilde ortaya çıktı. Bu veriler, Afganistan'daki kadınların yaşadığı zorlukları anlamak ve gelecekteki politika adımlarını belirlemek adına önemli bir temel oluşturuyor.

3.3. Ashraf Ghani Yönetiminde Afgan Kadınlar

Ashraf Ghani döneminde, Afganistan'daki kadınların durumu geniş bir perspektife sahip karmaşık bir tabloya ev sahipliği yapmıştır. Eğitim alanında bazı önemli adımlar atılmış, kadınlar okuma yazma becerilerini geliştirmiş ve bu alandaki fırsatlarını genişletmiştir. Ancak, özellikle kırsal bölgelerde eğitim hala erişilebilir değildi, bu da birçok kadının eğitime erişiminde zorluk yaşamasına sebep oldu. İstihdam ve siyasi katılım açısından, kadınlar daha fazla fırsat elde etmiş ve liderlik rollerinde daha görünür hale gelmiştir. Ancak, bu ilerlemeler genellikle büyük şehirlerle sınırlı kalmış ve kırsal bölgelerde etkisi az olmuştur. Toplumsal ve kültürel zorluklar, Afgan kadınlarının günlük yaşamlarını büyük ölçüde etkilemiştir. Geleneksel normlar ve değerler, kadınların karar alma süreçlerinde ve toplum içindeki rollerinde sınırlamalara neden olmuştur. Güvenlik endişeleri de kadınları etkileyen bir diğer önemli faktördür. Özellikle kırsal bölgelerde, Taliban ve diğer güvenlik tehditleri nedeniyle kadınlar, yaşamlarını devam ettirme konusunda büyük bir endişe içinde bulunmuşlardır. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği, Afganistan'daki kadınların karşılaştığı temel zorluklardan biri olmuştur. Kadınlar, ekonomik, sosyal ve politik alanlarda hala daha az temsil edilmekte ve bu alanlarda eşit fırsatlara ulaşmada zorluk çekmektedirler. Ashraf Ghani döneminde yaşanan bu süreç, kadınların toplumsal

cinsiyet eşitsizliği ile mücadelede karşılaştığı zorlukları ve elde ettikleri bazı kazanımları gözler önüne sermektedir.

Bu bölümde, Afgan kadınlarının durumunu daha ayrıntılı bir şekilde ele almak amacıyla, öncelikle eğitim alanındaki gelişmeleri inceleyeceğim. Eğitim, kadınların toplumsal ve ekonomik hayatta daha etkin bir rol oynamalarını sağlayan temel bir unsur olduğu için bu alandaki ilerlemeler, genel kalkınma sürecine önemli bir katkıda bulunabilir. Ardından, çalışma piyasasındaki durumu ve farklı sektörlerdeki kadın istihdamını ele alarak, Afgan kadınlarının ekonomik katılımlarını ve sektörel dağılımlarını değerlendireceğim. Bu, kadınların ekonomik bağımsızlık ve kariyer gelişimindeki ilerlemeleri anlamamıza yardımcı olacaktır. İşsizlik endeksi üzerinden gerçekleştireceğim inceleme, Afgan kadınlarının istihdam durumunu daha somut bir şekilde anlamamıza olanak tanıyacak. Bu sayede, iş gücüne katılım oranları, sektörel istihdam dağılımı ve işsizlik oranları gibi verilerle kadınların ekonomik zorluklarına daha yakından odaklanabileceğiz. Bu faktörlerin yanı sıra, rakamsal verileri kullanarak kadınların işgücü piyasasındaki durumunu nicel bir perspektiften değerlendirmeyi hedefliyorum. Bu analizlerle birlikte, Afgan kadınlarının eğitim, istihdam ve ekonomik katılımındaki mevcut durumu ve potansiyel gelişim alanlarını belirleyerek, kadın hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliği konularında sağlam bir temel oluşturmayı amaçlıyorum.

3.3.1. Eğitim Dengesi

Ashraf Ghani yönetimindeki Afganistan'da eğitimdeki cinsiyet dengesini değerlendirmek üzere genel okullardan kamu üniversitelerine kadar geniş bir perspektifte detaylı bir inceleme gerçekleştireceğiz. Genel okullardaki kız ve erkek öğrenci sayıları üzerinden cinsiyet eşitsizliğini analiz edeceğiz, aynı zamanda öğrencilere rehberlik eden öğretmenlerin cinsiyet dağılımını göz önüne alarak eğitimdeki ayrımcılık unsurlarını belirlemeye çalışacağız. Kamu üniversitelerindeki kız-erkek öğrenci dağılımını inceleyerek, hangi bölümlerde cinsiyet temelli eğitim eşitsizliklerinin daha belirgin olduğunu tespit etmeye çalışacağız. Bu bağlamda, kız ve erkek öğrenci oranlarındaki dengesizlikleri ele alarak eğitimdeki potansiyel ayrımcılık

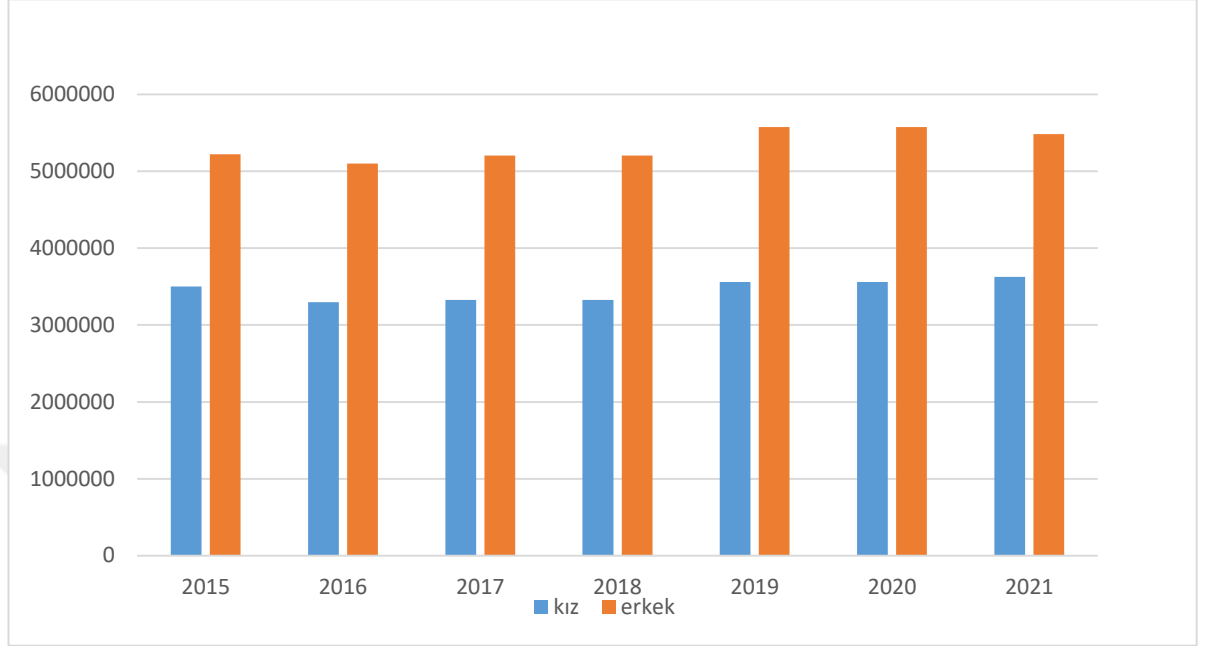
unsurlarını ortaya koymaya çalışacağız. Okuryazarlık oranları, Afganistan'daki eğitimdeki başarıyı ölçmede kritik bir gösterge olarak karşımıza çıkıyor. Kız ve erkek okuryazarlık oranları üzerinden kadınlara yönelik ayrımcılık olup olmadığını belirlemeye çalışarak eğitimdeki cinsiyet temelli eşitsizlikleri detaylı bir şekilde ele alacağız.

3.3.1.1. Genel okullarda Cinsiyete Göre Öğrenciler

Ashraf Ghani dönemindeki Afganistan'da genel okullardaki kız ve erkek öğrenci sayıları, eğitimde cinsiyet eşitsizliğini değerlendirmek adına önemli bir gösterge olarak karşımıza çıkıyor. Bu dönemde genel okullarda kaydedilen öğrenci profili, kız ve erkek öğrenci sayıları arasındaki dengeyi anlamamıza yardımcı olacak kritik verilere işaret ediyor. Eğitimde cinsiyet temelli eşitsizliklerin tespiti açısından bu verilerin detaylı bir şekilde analizi, Ashraf Ghani yönetiminin eğitim politikalarının ve cinsiyet eşitliği çabalarının etkinliğini değerlendirmemize imkan tanıyacaktır. Genel okullardaki kız-erkek öğrenci sayılarındaki değişimler, eğitimdeki cinsiyet temelli ayrımcılıkla mücadelede hangi alanlarda iyileşme sağlandığını ve nerede zorluklar yaşandığını belirleme konusunda bize rehberlik edecektir.

Ashraf Ghani dönemindeki genel okullarda kız ve erkek öğrenci sayılarını görselleştirmek amacıyla bir grafik oluşturmadan önce, bu verilerin anlamını ve önemini vurgulayan bir metin yazabiliriz. Bu dönemde genel okullarda kaydedilen kız ve erkek öğrenci sayıları, Afganistan'daki eğitim sistemindeki cinsiyet temelli eşitsizlikleri değerlendirmek adına kilit bir gösterge sunmaktadır. Eğitimde cinsiyet eşitsizliklerinin varlığı veya yokluğu, toplumsal kalkınma ve eğitimde fırsat eşitliği açısından önemlidir. Bu verilerin detaylı analizi, genel okullardaki kız ve erkek öğrenci sayıları arasındaki dengeyi inceleyerek, eğitimdeki cinsiyet temelli ayrımcılığı belirleme konusunda bize kapsamlı bir bakış sunacaktır. Aşağıdaki grafik, genel okullardaki kız ve erkek öğrenci sayılarını karşılaştıracak ve bu sayıların zaman içindeki değişimini görsel olarak ifade edecektir.

Şekil 8. 2015-2021 yılında kız ve erkek çocukların okullara katılım sayıları

Kaynak: NSİA, 2015-2021 eğitim istatistikleri, erişim 23.12.2023 <http://nsia.gov.af/services>

Bu şekil, genel okullardaki kız ve erkek öğrenci sayılarını 2015 ile 2022 yılları arasında karşılaştırmaktadır. Her bir yıl için ayrılan veriler, genel okullardaki cinsiyet temelli öğrenci dağılımındaki değişiklikleri görselleştirmektedir.

2015 yılında genel okullarda kaydedilen öğrenci sayıları şu şekildedir: Kız öğrenci sayısı 3,502,912 iken erkek öğrenci sayısı 5,223,475'tir. 2016 ve 2017 yıllarında, her iki cinsiyet için de bir azalma görülmektedir. Ancak, 2019 yılına gelindiğinde kız ve erkek öğrenci sayıları tekrar artmıştır. Özellikle, 2021 yılında kız öğrenci sayısında belirgin bir artış dikkat çekicidir. Bu artış, genel olarak genel okullardaki kız ve erkek öğrenci sayılarının zaman içindeki değişimini göstermektedir. Toplam öğrenci sayısına bakıldığında, genel olarak erkek öğrenci sayısının kız öğrenci sayısından biraz daha fazla olduğu görülmektedir.

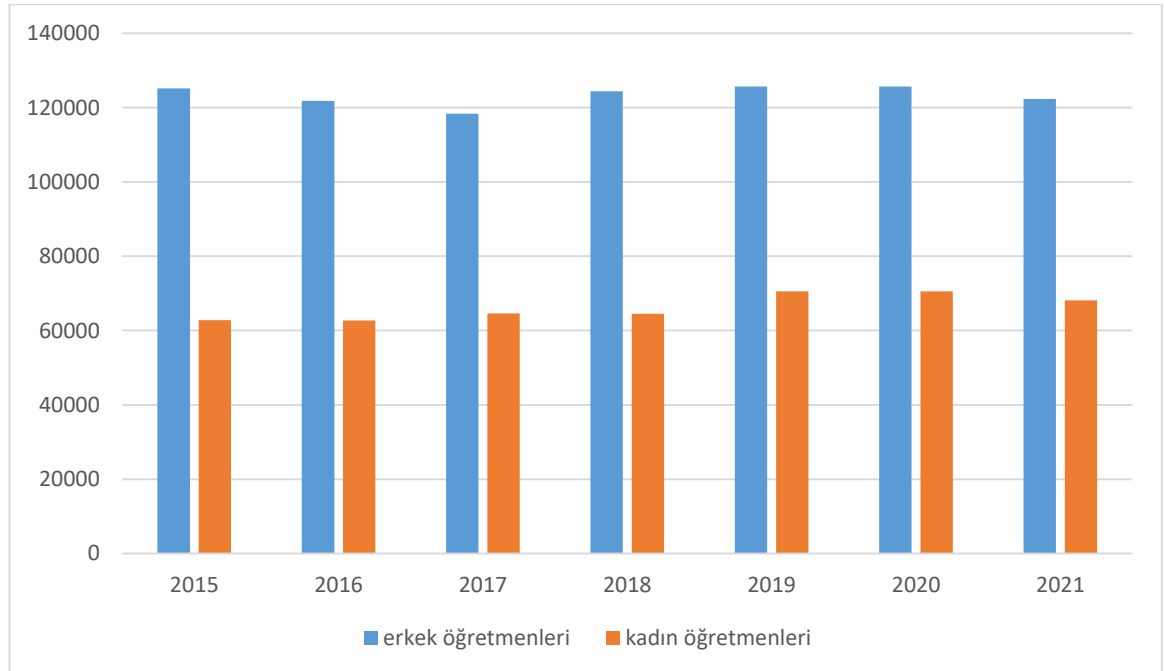
3.3.1.2. Genel Okullarda Cinsiyete Göre Öğretmenlik

Ashraf Ghani döneminde genel okullarda kadın ve erkek öğretmen sayıları, Afganistan'ın eğitim sistemini değerlendirmek açısından önemli bir gösterge olarak

karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde, genel okullarda görev yapan kadın ve erkek öğretmenlerin sayıları incelendiğinde, cinsiyet temelli eğitimdeki dengenin nasıl şekillendiği anlaşılmaktadır. Kadın öğretmen sayısının erkek öğretmen sayısına göre ne kadar olduğu, eğitimde cinsiyet temelli eşitsizliklerin varlığını veya yokluğunu belirleme konusunda önemli bir gösterge oluşturmaktadır. Ashraf Ghani döneminde genel okullarda görev yapan öğretmenlerin cinsiyet dağılımını analiz etmek, eğitimdeki kadın-erkek eşitsizliklerini anlamak ve bu alandaki potansiyel ayrımcılıkları belirlemek açısından kritik bir adımdır. Kadın öğretmenlerin sayısındaki değişimler, Afganistan'ın eğitim politikalarının ve cinsiyet eşitliği çabalarının etkinliğini değerlendirmede bize rehberlik edebilir. Bu bağlamda, genel okullarda kadın ve erkek öğretmen sayılarındaki evrimler, eğitimdeki cinsiyet temelli eşitsizliklerle mücadele konusunda atılacak adımları şekillendirmede önemli bir rol oynayabilir.

Aşağıdaki grafik, genel okullarda görev yapan kadın ve erkek öğretmen sayılarını yıllar itibariyle karşılaştırmaktadır.

Şekil 9. 2015-2021 yıllar arasındaki Genel Okullarda Kadın-Erkek Öğretmenlik Sayıları

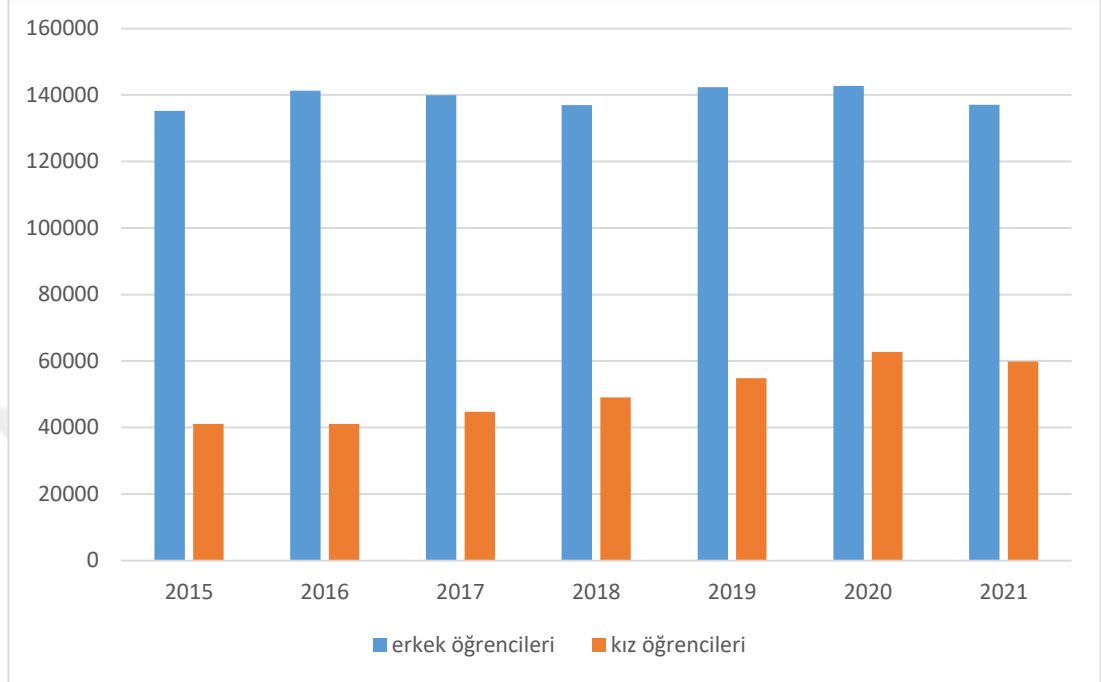
Kaynak: NSİA, 2015-2021 eğitim istatistikleri, erişim 23.12.2023 <http://nsia.gov.af/services>

Bu şekil, genel okullardaki kadın ve erkek öğretmen sayılarını 2015 ile 2022 yılları arasında göstermektedir. 2015 yılında genel okullarda görev yapan öğretmenlerin cinsiyet dağılımına baktığımızda, erkek öğretmen sayısı 125,241 iken, kadın öğretmen sayısı 62,796'dır. Yıllar içinde bu oranlarda değişiklik yaşanmıştır. Özellikle, 2019 yılında kadın öğretmen sayısında belirgin bir artış görülmüştür; erkek öğretmen sayısı 125,747'ye yükselirken, kadın öğretmen sayısı 70,585'e çıkmıştır. Ancak, 2021 yılında kadın öğretmen sayısında bir düşüş yaşanmış ve bu yıl itibariyle erkek öğretmen sayısı 122,353, kadın öğretmen sayısı ise 68,113 olarak kaydedilmiştir. Grafik, genel olarak erkek öğretmen sayısının kadın öğretmen sayısından biraz daha fazla olduğunu göstermektedir.

3.3.1.3. Kamu Üniversitelerinde Cinsiyete Göre Öğrenciler

Ashraf Ghani dönemindeki Afganistan kamu üniversitelerindeki kız ve erkek öğrenci sayılarını gösteren aşağıdaki grafik, cinsiyet temelli eğitimdeki dinamikleri analiz etmek amacıyla kullanılmıştır. Grafik, yıllara göre değişen öğrenci sayılarını net bir şekilde göstermekte ve cinsiyet temelli eğitimdeki olası eşitsizlikleri vurgulamaktadır. Yıllar arasındaki değişimleri anlamak adına, 2015 yılında başlayarak 2021 yılına kadar olan dönemi kapsayan bu grafik, kamu üniversitelerindeki kız ve erkek öğrenci sayılarını belirgin bir şekilde görselleştirmektedir. Bu verilere dayalı olarak yapılacak olan analiz, Ghani yönetiminin eğitim politikalarının cinsiyet temelli eşitsizliklere nasıl etki ettiğini anlamak adına önemli bir referans sağlayacaktır.

Şekil 10. Ashraf Ghani Döneminde Kamu Üniversitelerindeki Kız ve Erkek Öğrenci Sayıları

Kaynak: NSIA, 2015-2021 eğitim istatistikleri, erişim 23.12.2023 <http://nsia.gov.af/services>

Bu şekil, Ashraf Ghani döneminde Afganistan kamu üniversitelerindeki kız ve erkek öğrenci sayılarını yıllara göre göstermektedir. Verilere dayalı olarak bir analiz yapacak olursak:

2015 yılında erkek öğrenci sayısı 135,247 iken, kız öğrenci sayısı 41,041'dir. Bu durum, cinsiyet temelli bir eşitsizlik göstergesidir, çünkü erkek öğrenci sayısı önemli ölçüde daha yüksektir. 2016 ve 2017 yıllarında kız öğrenci sayısında belirgin bir değişiklik gözlenmemiştir, ancak 2018 yılında kız öğrenci sayısındaki artış dikkat çekicidir. Bu, cinsiyet temelli eğitimdeki eşitsizliklerin bir miktar azaldığını göstermektedir. 2019 yılında kız öğrenci sayısı daha da artarak 54,861'e çıkmıştır, ancak 2020 ve 2021 yıllarında bir düşüş yaşanmıştır. Bu düşüş, kız öğrenci sayısındaki dalgalanmanın devam ettiğini göstermektedir.

Son olarak, 2021 yılı itibariyle erkek öğrenci sayısı belirgin bir şekilde artarken, kız öğrenci sayısı 59,868'e gerilemiştir. Bu durum, cinsiyet temelli eğitimdeki

eşitsizliklerin devam ettiğini ve erkek öğrenci sayısındaki artışa rağmen kız öğrenci sayısındaki azalışın dikkat çekici olduğunu göstermektedir.

3.3.1.4.Okuryazarlık

Ashraf Ghani'nin yönetimindeki Afganistan'da okuryazarlık, özellikle kadınlar arasında ciddi bir sorundu. Ghani'nin liderliğindeki hükümet, eğitim alanında iyileştirmeler yapma çabaları gösterdi, ancak ülkenin karşı karşıya olduğu çeşitli zorluklar, özellikle de kadınların eğitime erişimi konusundaki engeller, bu çabaların etkinliğini sınırladı. Kadınların okuryazarlık seviyeleri, yıllarca süren çatışma, Taliban'ın önceki yönetimi ve geleneksel toplumsal normlar nedeniyle oldukça düşüktü. Ghani döneminde, kadınların eğitime erişimi üzerine odaklanan çeşitli programlar ve politikalar geliştirildi. Ancak, ülke genelinde güvenlik endişeleri, altyapı eksiklikleri ve kadınların eğitime katılımını engelleyen sosyal, kültürel ve ekonomik faktörler, bu çabaların etkisini azalttı. Kadınlar, özellikle kırsal bölgelerde, okula gitme imkanı bulamadılar veya erken yaşta eğitimlerini yarıda bırakmak zorunda kaldılar. Taliban'ın önceki yönetimi döneminde kadınların eğitim hakkı büyük ölçüde kısıtlanmış ve bazı durumlarda tamamen engellenmişti. Ghani yönetimi, kadınların eğitime daha fazla destek verme ve bu hakkı güvence altına alma çabaları içindeydi, ancak süregelen güvenlik ve istikrarsızlık sorunları bu hedefleri gerçekleştirmeyi zorlaştırdı.

Ashraf Ghani'nin liderliğindeki Afganistan'da okuryazarlık durumu, 2016-2017 yıllarını kapsayan verilerle incelendiğinde, ülkede önemli zorlukların olduğu görülmektedir. Ghani yönetimi döneminde elde edilen verilere göre, genel okuryazarlık oranlarının düşük seviyelerde seyrettiği gözlemlenmiştir. Özellikle kadınlar arasında eğitim erişiminde belirgin bir uçurum bulunmaktadır. Kadınların okuryazarlık düzeyi, genel nüfusa kıyasla anlamlı bir şekilde daha düşük olup, bu durum geleneksel toplumsal normlar, kırsal bölgelerdeki sınırlı eğitim altyapısı ve güvenlik endişeleri gibi çeşitli faktörlerden kaynaklanmaktadır. Ghani yönetiminin eğitim politikalarına rağmen, kadınların eğitime erişim konusundaki engeller hala etkili bir şekilde sürmektedir. Ayrıca, kırsal ve şehirsal bölgeler arasında okuryazarlık

oranlarında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Kırsal bölgelerdeki sınırlı altyapı, uzaklık ve diğer faktörler, bu bölgelerdeki okuryazarlık oranlarını olumsuz etkilemektedir. Ghani yönetimi dönemindeki eğitim politikalarının, özellikle kırsal bölgelerdeki eğitim eksiklikleriyle başa çıkmak adına ne kadar etkili olduğu önemli bir değerlendirme konusudur.

Bu bağlamda, aşağıda yer alan tablo, Afganistan'ın okuryazarlık konusundaki mevcut durumunu daha ayrıntılı bir şekilde incelememizi sağlayacaktır.

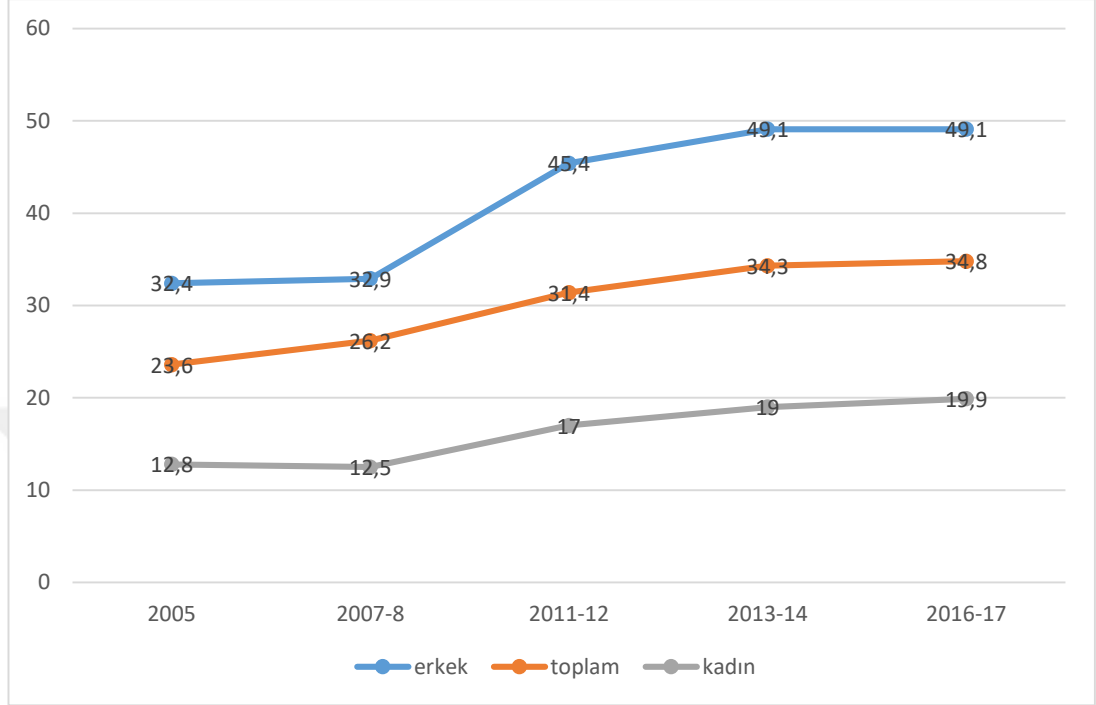
Tablo 4 Okuryazarlık oranı, ikamet yeri ve cinsiyete göre (yüzdelerle); Cinsiyet eşitliği göstergeleri, ikamet yeri bazında.

Cinsiyet	Ulusal	Şehir	Kırsal	Göçebe(Kuchi)
Her iki cinsiyet	34.8	53.7	29.6	5.8
Erkek	49.4.	66.8	45.6	10.6
Kadın	19.9	40.8	13.1	0.7

Kaynak: NSIA, Afghanistan Living Conditions Survey 2016-17, s.162

Tablodan elde edilen veriler, Afganistan'da okuryazarlık oranlarının cinsiyet, yerleşim yeri ve göçebe nüfus arasında belirgin farklılıklar gösterdiğini ortaya koyuyor. Ulusal düzeyde her iki cinsiyette toplam okuryazarlık oranı %34.8. Ancak, cinsiyet arasında büyük bir uçurum var; erkeklerde bu oran %49.4 iken, kadınlarda sadece %19.9. Şehirdeki okuryazarlık oranları genellikle kırsal bölgelerden daha yüksek görünüyor; şehirlerdeki toplam oran %53.7 iken, kırsal bölgelerde %29.6. Benzer şekilde, erkekler arasında şehirdeki okuryazarlık oranı kırsaldakinden daha yüksek (%66.8'e karşı %45.6), kadınlar arasındaki fark ise daha belirgin (%40.8 şehirde, %13.1 kırsalda). Göçebe nüfus, genel olarak okuryazarlık konusunda en düşük oranlara sahip; kadınların neredeyse hiçbiri okuma yazma bilmezken, erkeklerin oranı %10.6. Bu veriler, okuryazarlıkta ciddi eşitsizliklerin varlığını ve kadınların, kırsal bölgelerde yaşayan ve göçebe hayat süren toplulukların eğitimde daha büyük zorluklarla karşılaştığını gösteriyor.

Şekil 11. 2005-2017 Yılları Arasında Yetişkin Okuryazarlık Oranları: Kadınlar ve Erkekler

Kaynak: NSİA, Afghanistan Living Conditions Survey 2016-17 , s.165

Bu veriler, farklı yıllardaki yetişkin okuryazarlık oranlarını göstermektedir. 2005 yılında erkeklerde okuryazarlık oranı %32,4, toplamda %23,6, kadınlarda ise %12,8 olarak kaydedilmiştir. 2007-8 döneminde erkeklerde okuryazarlık oranı biraz artarak %32,9'a çıkmış, toplamda %26,2'ye yükselmiş ve kadınlarda %12,5 olarak kalmıştır. En belirgin artış 2011-12 döneminde görülmüştür; erkeklerde %45,4, toplamda %31,4, kadınlarda ise %17,0 okuryazarlık oranına ulaşılmıştır. Genel olarak, 2013-14 ve 2016-17 dönemlerinde tüm gruplarda bir artış devam etmiş, erkeklerde %49,1, toplamda %34,3 ve %34,8, kadınlarda ise %19,0 ve %19,9 olarak kaydedilmiştir.

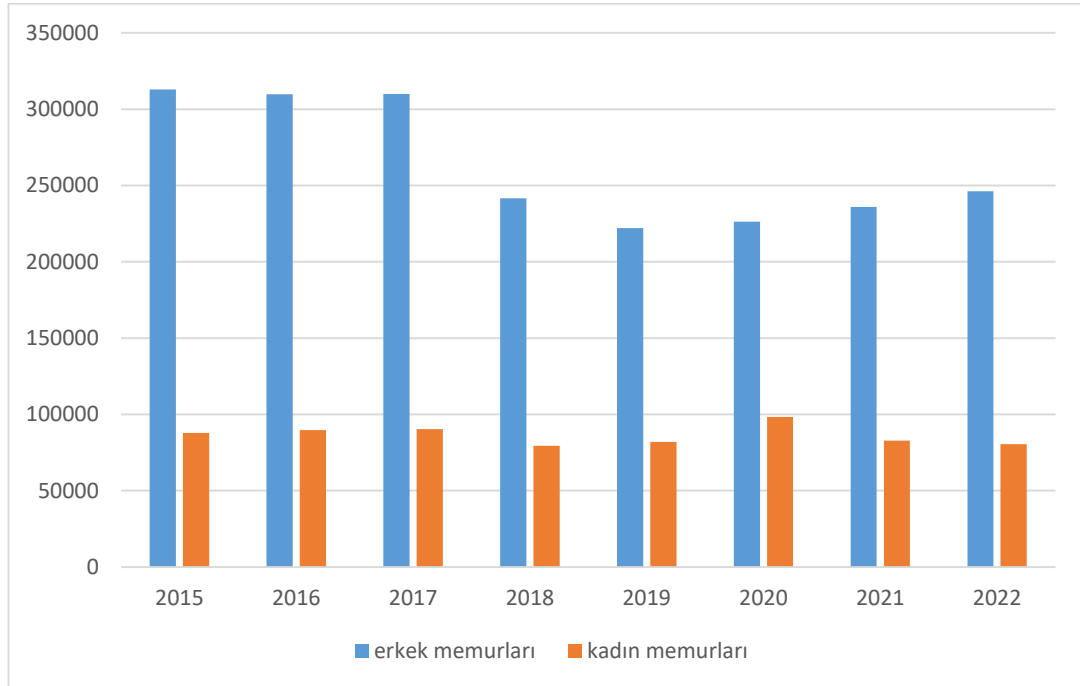
Analiz yapacak olursak, veriler genel olarak zaman içinde artan bir eğilimi yansıtmaktadır. Cinsiyet bazında, her yıl erkeklerde ve kadınlarda okuryazarlık oranlarında artışlar gözlemlenmiştir. 2011-12 dönemi, tüm gruplarda belirgin bir artışın yaşandığı dönem olarak öne çıkmaktadır. Bu veriler, yetişkin okuryazarlık düzeyindeki eğilimleri ve cinsiyet arasındaki farklılıkları anlamamıza yardımcı olmaktadır.

3.3.2. Kamu Sektöründe Kadın Memurlar

Ashraf Ghani döneminde, Afganistan'da kamu sektöründeki kadın memurların durumu incelendiğinde, cinsiyet temelli eşitsizliklerin varlığı ve değişimler göze çarpmaktadır. Bu dönemde kadın memurların sayısında belirgin bir artış gözlemlenmiş olup, Ghani'nin liderliğindeki yönetimin kadınların kamu sektöründeki rolünü güçlendirmeye yönelik adımlar attığı görülmektedir. Ancak, kamu sektöründeki kadın memurların maruz kaldığı zorluklar ve cinsiyet temelli ayrımcılık sorunları da hala mevcut olabilir. Bu durum, cinsiyet eşitliğini sağlamak ve kadınların kamu sektöründeki liderlik rollerini artırmak için daha fazla çaba gerektirdiğini göstermektedir.

Aşağıdaki grafik, Ashraf Ghani dönemindeki Afganistan kamu sektöründe görev yapan kadın ve erkek memurların sayılarını karşılaştırmaktadır. Grafik, yıllara göre değişen bu sayıları göstererek cinsiyet temelli eşitsizlikleri ve olası değişimleri ortaya koymaktadır.

Şekil 12. 2015-2022 Yıllar arasında Kamu Sektöründe Kadın ve Erkek Memurların Dağılımı

Kaynak: NSIA, 2015-2022 yılları arasındaki iş istatistikleri , erişim 23.12.2023

<http://nsia.gov.af/services>

Bu şekil, Ashraf Ghani döneminde Afganistan kamu sektöründe görev yapan erkek ve kadın memurların sayılarını yıllar itibariyle göstermektedir. Verilere dayalı olarak bir analiz yapacak olursak:

2015 yılında, erkek memurların sayısı 312,902 iken, kadın memurların sayısı 87,910'dur. Ancak, zaman içinde kadın memurların sayısında bir artış görülmektedir. Özellikle 2020 yılına gelindiğinde, kadın memurların sayısı 98,338'e yükselmiştir. 2022 yılı itibariyle ise erkek memurların sayısı 246,206'ya çıkarken, kadın memurların sayısı 80,436 olarak kaydedilmiştir. Bu verilere dayanarak, Ghani döneminde kamu sektöründe kadın memurların sayısında belirgin bir artış yaşandığı görülmektedir. Ancak, erkek memurların sayısı hala kadın memurların sayısından belirgin bir şekilde fazladır. Bu durum, cinsiyet temelli eşitsizlik sorunlarının devam ettiğini göstermektedir.

3.3.3. İşsizlik

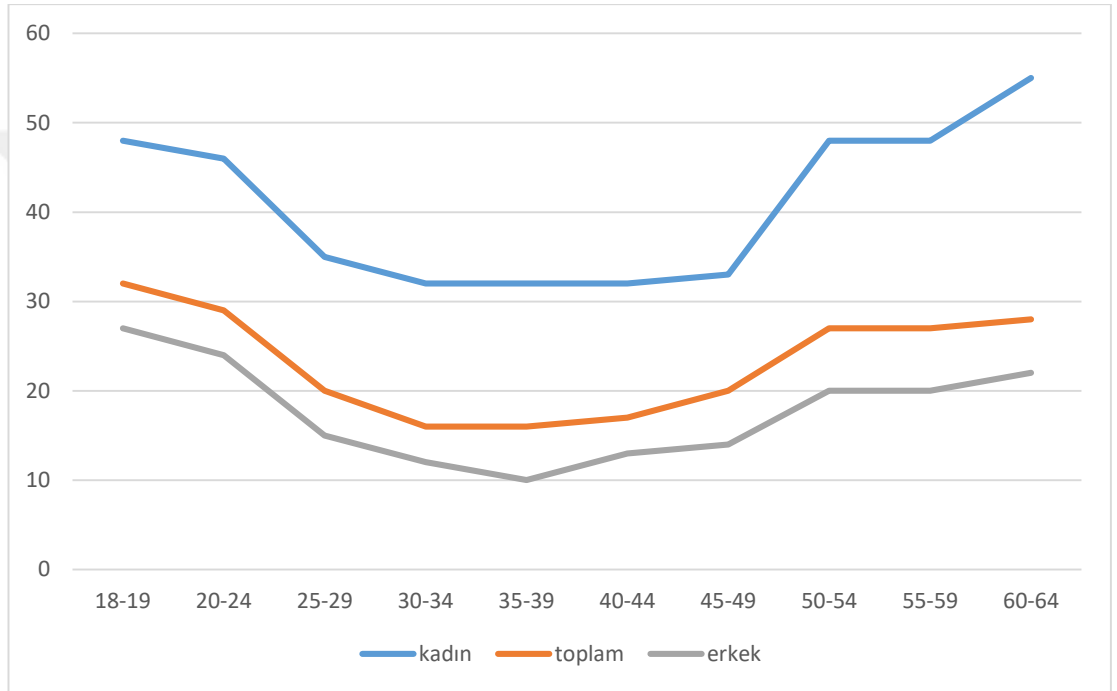
Ashraf Ghani'nin liderliğindeki Afganistan'da işsizlik, geniş kapsamlı ekonomik sorunlar ve güvenlik zorlukları ile birleşerek önemli bir mesele olmuştur. Ghani dönemi, ülkede istihdam yaratmada karşılaşılan zorluklar, altyapı eksiklikleri, yatırım çekme güçlükleri ve uzun süren çatışmaların olumsuz etkileri nedeniyle ekonomik bir durgunluk dönemine işaret etmiştir. Ghani'nin ekonomik reformlarına rağmen, işsizlik oranları genellikle yüksek seyretmiş, özellikle genç işgücü arasında belirgin bir sorun olarak¹³⁹ öne çıkmıştır. İşsizlik, ülkedeki ekonomik belirsizlik ve güvenlik tehditleri nedeniyle yatırımcı güvenini etkilemiş, bu da iş yaratma ve ekonomik büyüme çabalarını olumsuz etkilemiştir. Afganistan'ın işsizlik sorunu, sadece ekonomik faktörlerden kaynaklanmamakta; aynı zamanda siyasi belirsizlik, güvenlik zorlukları ve uzun süren çatışmaların yarattığı karmaşık bir ortamın bir sonucu olarak ortaya

¹³⁹ NSIA, Afghanistan Living Conditions Survey 2016-17 , s. 60.

çıkılmaktadır. Ghani dönemindeki işsizlik, ülkenin karşılaştığı çok katmanlı sorunlara işaret etmektedir.

Aşağıdaki grafikte, işsizlik oranlarının yaş grupları ve cinsiyet bazında nasıl dağıldığını görebilirsiniz. Bu veriler, işsizlik sorununun hangi gruplarda daha belirgin olduğunu göstermede yardımcı olacaktır.

Şekil 13. İşsizlik oranı, 5 yıllık yaş gruplarına ve cinsiyete göre

Kaynak: NSIA, Afghanistan Living Conditions Survey 2016-17 , s.60

Yaş gruplarına göre işsizlik oranları incelendiğinde, genel eğilimin yaşın artmasıyla birlikte işsizlik oranlarının arttığı görülmektedir. Özellikle 55 yaş ve üstü yaş gruplarında belirgin bir işsizlik artışı gözlemlenmektedir. Bu durum, yaşla birlikte iş bulma zorluklarının arttığını göstermektedir.

Cinsiyet bazında farklılıklar da dikkat çekmektedir. Kadınların işsizlik oranları, genel olarak yaş gruplarına bağlı olarak erkeklerden daha yüksektir. Bu durum, özellikle genç yaş gruplarından başlayarak yaşın ilerlemesiyle birlikte belirginleşmektedir. Genç yaş grupları, özellikle 18-24 yaş arasındaki gençler, işsizlik oranları açısından dikkat çekmektedir. Bu genç yaş grupları, işgücüne katılma sürecinde belirgin zorluklarla karşılaşmaktadır. Toplam işsizlik oranları

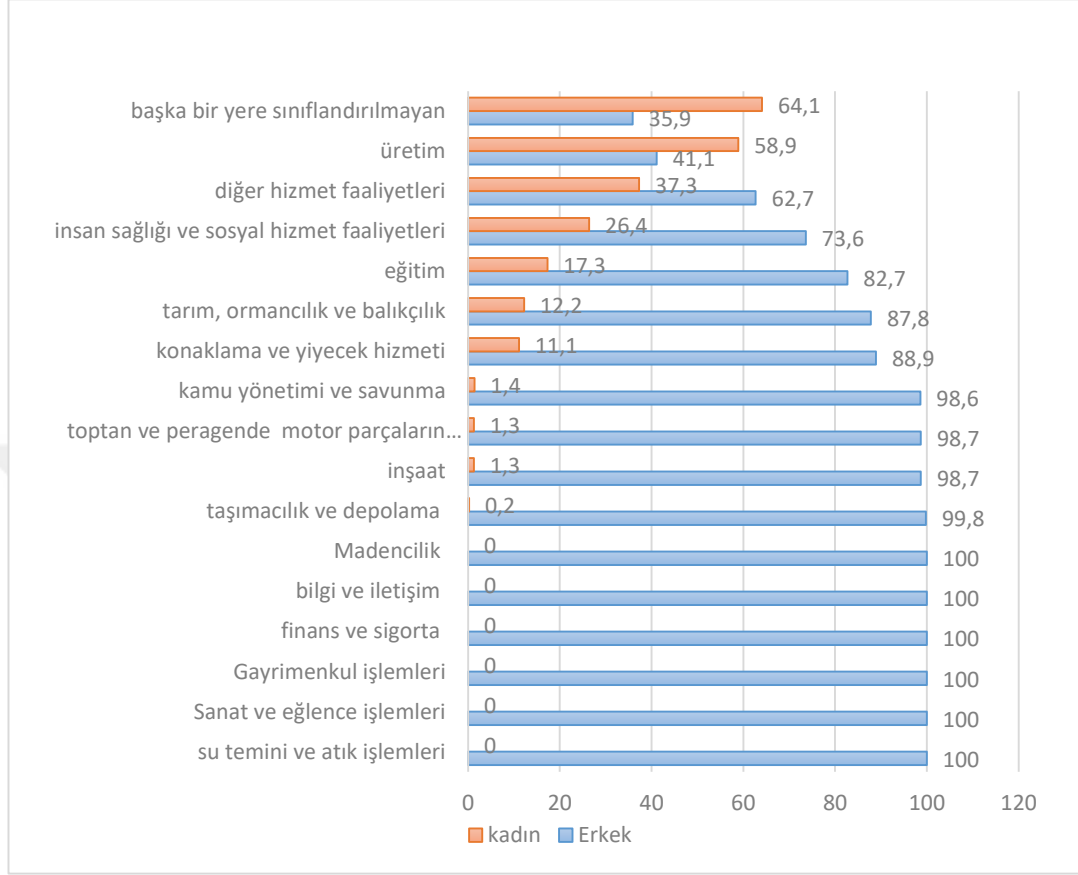
incelendiğinde, genellikle kadın işsizlik oranlarının daha yüksek olduğu bir eğilim göze çarpmaktadır. Bu durum, cinsiyet temelli işsizlik eşitsizliklerinin varlığını yansıtmaktadır.

3.3.4. Farklı Sektörlerde Kadın ve Erkek Payları

Farklı sektörlerde kadın ve erkek payları, Ashraf Ghani'nin liderliğindeki dönemde önemli bir inceleme konusu olmuştur. Ghani yönetimi sırasında, işgücü piyasasında cinsiyet temelli eşitsizlikleri anlamak ve bu konuda geliştirilen politikaların etkisini değerlendirmek adına sektörlere özgü kadın ve erkek istihdam oranlarına odaklanmak önem kazanmıştır. Ghani dönemi, Afganistan'daki işgücü piyasasında çeşitli sektörlerdeki cinsiyet dinamiklerindeki değişimleri anlamak açısından kritik bir dönemdir. Özellikle kadınların, geleneksel olarak erkek egemen olan sektörlerdeki varlıklarını artırma çabaları ve bu yönde alınan politika önlemleri dikkat çekmektedir.

İşgücü piyasasındaki kadın ve erkek payları, ekonomik büyüme, eğitim olanakları ve cinsiyet eşitliği politikalarının etkilerini değerlendirmek adına önemli bir gösterge olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu alt bölümde, farklı sektörlerdeki istihdam oranları üzerinden Ashraf Ghani dönemindeki cinsiyet temelli istihdam dinamiklerini detaylı bir şekilde ele alacağız.

Şekil 14. 2020 yılında Farklı Sektörlerdeki Kadın ve Erkek Payları

Kaynak: NSIA, Income and Expenditure & Labor Force Surveys Report Second Quarter 2020, s.18

Bu veriler, farklı sektörlerdeki erkek ve kadın istihdam paylarını yansıtmaktadır. şekilde yer alan oranlar şu şekildedir:

Su temini ve atık işlemleri, sanat ve eğlence işlemleri, gayrimenkul işlemleri, finans ve sigorta, bilgi ve iletişim, madencilik sektörlerinde kadın istihdam oranı %0'dır, yani bu sektörlerdeki istihdamın tamamı erkeklerden oluşmaktadır. Taşımacılık ve depolama sektöründe kadın istihdam oranı %0.2'dir. İnşaat, toptan ve perakende motor parçalarının ticareti, kamu yönetimi ve savunma, konaklama ve yiyecek hizmeti, tarım, ormancılık ve balıkçılık, eğitim, insan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri, diğer hizmet faaliyetleri, üretim, başka bir yere sınıflandırılmayan sektörlerinde ise kadın istihdam oranları sırasıyla %1.3, %1.3, %1.4, %11.1, %12.2, %17.3, %26.4, %37.3, %58.9 ve %64.1'dir.

Bu verileri görselleştirilen bir şekilde kullanarak, farklı sektörlerdeki cinsiyet temelli istihdam dağılımını açıklamak mümkündür. Analiz edildiğinde, özellikle konaklama ve yiyecek hizmeti, tarım, ormancılık ve balıkçılık, eğitim, insan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri gibi sektörlerde kadın istihdamının daha yüksek olduğu görülmektedir. Diğer yandan, üretim ve başka bir yere sınıflandırılmayan sektörlerde ise erkek istihdamının baskın olduğu dikkat çekmektedir. Bu veriler, cinsiyet temelli istihdam eşitsizliklerini belirlemek ve bu konuda alınacak önlemleri değerlendirmek adına önemli bir kaynak sağlamaktadır.

Ashraf Ghani döneminde kamu sektöründe gerçekleşen eğitim, istihdam, işsizlik ve cinsiyet ayrımıyla ilgili istatistiklere dair yapılan analiz, belirgin bir eşitsizliği gözler önüne sermektedir. Öncelikle, eğitim alanında, kamu sektöründe çalışan bireyler arasında belirgin farklılıklar tespit edilmiştir. Eğitim seviyelerine göre ayrılan veriler, Ashraf Ghani döneminde kamu sektöründe çalışanların eğitim düzeyinde önemli eşitsizlikler olduğunu göstermektedir. İşsizlik konusunda yapılan analizde ise, kamu sektöründe istihdam edilenler arasında işsizlik oranlarının belirli bir kesimde daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Bu durum, Ashraf Ghani döneminde kamu sektöründe istihdam edilenler arasında istikrarlı bir iş bulma konusunda yaşanan zorlukları yansıtmaktadır. Cinsiyet ayrımına odaklanıldığında, farklı sektörlerde kadın ve erkek çalışan sayıları arasında belirgin farklılıklar tespit edilmiştir. Kadınların genellikle belirli sektörlerde daha az temsil edildiği ve üst düzey pozisyonlarda erkek çalışanların daha fazla olduğu gözlemlenmiştir. Bu durum, Ashraf döneminde kamu sektöründe cinsiyet eşitsizliğinin varlığını göstermektedir.

3.4. Yeniden İktidara Gelen Taliban ve Kadın Hakları (2021-Günümüz) - Kadın haklarındaki evrilen durumlar ve karşılaşılan zorluklar.

Taliban'ın 2021'deki iktidara gelmesiyle birlikte¹⁴⁰, Afganistan'daki kadınlar üzerinde yaşanan bir dizi kısıtlama ve değişiklik, kadın hakları açısından endişe verici bir tabloyu ortaya koymaktadır. Öncelikle, kız öğrencilere yönelik eğitim haklarına getirilen kısıtlamalar, belirli bölgelerde kız çocuklarının okula gitmesini zorlaştırmış veya tamamen engellemiştir. İkinci olarak, kadınların iş hayatındaki varlıkları üzerindeki kısıtlamalar, birçok sektörde kadınların çalışmasını neredeyse imkansız hale getirmiştir¹⁴¹. Ayrıca, kadınların giyim tarzlarına getirilen zorunlu örtünme ve toplum içindeki rollerinin geleneksel normlara göre şekillendirilme çabaları da dikkat çekicidir. Bu durumlar, kadınların sosyal hayatlarını ve özgürlüklerini önemli ölçüde sınırlamaktadır. Son olarak, Taliban'ın iktidarı sürecinde kadın hakları savunucularına ve sivil toplum temsilcilerine yönelik baskılar artmış, birçok kişi güvenlik endişeleriyle karşı karşıya kalmıştır. Bu gelişmeler, Afganistan'daki kadınların yaşadığı zorlukları ve karşılaştıkları kısıtlamaları vurgulayarak, ulusal ve uluslararası düzeyde dikkate alınması gereken bir insan hakları sorununu ortaya koymaktadır.

Afganistan'da kadına karşı ayrımcılık ve insan hakları ihlalleri uzun yıllardır devam eden bir sorundur. Taliban'ın yeniden iktidara gelmesiyle birlikte kadınların haklarına ilişkin endişeler artmıştır.

Taliban'ın önceki iktidar döneminde kadınların eğitim ve çalışma haklarına sınırlamalar getirilmiş, kadınların yüzlerini örtmeleri zorunlu hale getirilmişti. Ayrıca, kadınlara karşı cinsel şiddet ve taciz olayları artmıştı¹⁴².

Afganistan'da kadınlar, iş yaşamında, siyasi katılım ve diğer birçok alanda hala ayrımcılığa maruz kalmaktadırlar. Örneğin, kadınların iş hayatında erkeklerden daha düşük ücretlerle çalıştırılmaları, kadınların sınırlı eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimi

¹⁴⁰ Amnesty Afghanistan ve International commission of Justice, The Talibani's War On Women, (erişim 29.12.2023) <https://www.amnesty.org/en/documents/asa11/6789/2023/en/>

¹⁴¹ Dr. Kalsoom Hanif ve Diğerleri, a.g.e, s. 320-321.

¹⁴² Nur Aziza ve Fahriya Noor Ahsana, **The Role of UN Women in Addressing Women's Rights in Afghanistan under Taliban**, cild 7, no 2, 2023, s. 141.

ve kadınların siyasi katılımındaki eksiklikler bu ayrımcılık örnekleri arasında yer almaktadır¹⁴³.

Ayrıca, Taliban'ın yeniden iktidara gelmesiyle birlikte kadınların haklarına yönelik endişeler artmıştır. Taliban, kadınların eğitim ve çalışma haklarına ilişkin konularda henüz net bir politika açıklamamıştır ve kadınların giyim ve davranış kurallarına uymaları konusunda uyarılarda bulunmuştur¹⁴⁴.

Kadınların haklarına yönelik bu endişeler, Afganistan'da ve uluslararası alanda insan hakları örgütleri tarafından sık sık gündeme getirilmektedir. Afganistan'da kadınların haklarının korunması ve ayrımcılıkla mücadele edilmesi için uluslararası toplumun desteği ve yardımı büyük önem taşımaktadır¹⁴⁵.

¹⁴³ Priyanka Singh, a.g.e, s. 34.

¹⁴⁴ A.e, s. 34

¹⁴⁵ Clython Thoma, Afghanistan: Background and U.S. Policy, Congressional Research Service, 2023, s. 6-7. (erisim 06.06.2023) <https://fas.org/sgp/crs/row/R45122.pdf>

Dönemlerin karşılaştırması

Afganistan'da kadın haklarına yönelik ayrımcılık ve uygulamalar, 1919'dan 2022'ye kadar olan dönemde önemli değişiklikler ve dalgalanmalar yaşamıştır. Bu dönemdeki gelişmeleri ana hatlarıyla dört ana dönem halinde inceleyebiliriz:

1919–1978: Reform Dönemleri ve Modernleşme Çabaları

1919'da Emir Emanullah Han'ın hükümeti, kadın hakları konusunda modernleşme reformlarına başladı. Kadınlara eğitim hakkı tanındı, peçe zorunluluğu kaldırıldı, ve bazı kadınlar iş gücüne katılabildi.

1923'te Emanullah Han, kadınlara miras ve boşanma hakkı gibi sınırlı yasal haklar verdi. Ancak, reformlar toplumun muhafazakâr kesimi tarafından tepki gördü ve 1929'da Emanullah Han devrildi.

1950'li ve 60'lı yıllarda Afganistan Kralı Zahir Şah döneminde kadın hakları yeniden ele alındı. Üniversiteye gitme, çalışabilme gibi haklar verildi ve kadınların toplumda daha fazla yer alması teşvik edildi.

1973'te Kral Zahir Şah'ın devrilmesiyle başlayan Cumhuriyet döneminde, özellikle eğitimde kadınlara yönelik bazı kazanımlar sağlandı. Ancak bu kazanımlar, toplumun bazı kesimlerinde büyük bir direnişle karşılaştı.

1978–1992: Sovyet İşgali ve Sosyalist Dönem

1978'deki komünist darbe ve ardından gelen Sovyet işgali (1978-1992), Afgan kadınlarının durumunda önemli değişikliklere neden oldu. Komünist hükümet, kadınlara geniş yasal haklar verdi; kadınların eğitim ve iş gücüne katılımı teşvik edildi.

Kadınlar, devlet tarafından desteklenen politikalar kapsamında kamu kurumlarında çalışmaya ve eğitime daha fazla erişim sağlamaya başladı. Bu dönemde, kadınların toplumsal hayata katılımı kısmen arttı, ancak kırsal kesimlerde bu uygulamalar yine tepkilere neden oldu.

Sovyet işgaline karşı direniş hareketlerinde kadın hakları üzerindeki bu reformlar geriledi ve köklü İslami değerlere geri dönüş başladı.

1992–2001: Taliban Dönemi ve Şiddetli Baskılar

1992’de Sovyet destekli hükümetin yıkılmasıyla başlayan iç savaşın ardından, 1996’da Taliban’ın iktidara gelmesi, kadın hakları konusunda ciddi bir gerilemeye yol açtı. Taliban rejimi, kadınların eğitim ve çalışma hakkını büyük ölçüde kısıtladı.

Kadınların kamusal alanda peçe giymeleri zorunlu hale getirildi ve refakatçi olmadan dışarı çıkmaları yasaklandı. Okul ve iş yerleri kadınlara kapatıldı, sağlık hizmetlerine erişimleri kısıtlandı.

2001–2022: ABD İşgali, Demokratik Reformlar ve Taliban’ın Yeniden Yükselişi

2001’de ABD’nin Afganistan’ı işgal etmesiyle Taliban yönetimi sona erdi ve kadın hakları konusunda yeni bir döneme girildi. Demokratik hükümetler, uluslararası desteğin de katkısıyla kadın hakları alanında önemli ilerlemeler kaydetti.

Kadınlar için eğitim ve iş gücüne katılım yeniden mümkün oldu; okullarda kız çocuklarının oranı arttı ve bazı kadınlar parlamentoya dahi girebildi. Bu dönemde kadınlar sağlık hizmetlerinden daha fazla yararlanmaya başladı ve bazı yerlerde yasal olarak korunmaya çalışıldı.

Ancak, kırsal alanlarda hâlâ muhafazakâr değerler etkisini sürdürdü ve bazı kadın hakları reformları bu bölgelerde sınırlı kaldı.

2021’de ABD’nin Afganistan’dan çekilmesi ve Taliban’ın yeniden iktidarı ele geçirmesiyle birlikte, kadın haklarına dair kazanımlar büyük ölçüde geri alındı. Taliban yeniden kadınların eğitim, çalışma ve kamusal alanlarda yer alma haklarını kısıtlamaya başladı. Üniversiteler kapatıldı, iş hayatına erişimleri ciddi şekilde sınırlandırıldı ve sosyal yaşamdaki rollerine yeni yasaklar getirildi.

Sonuç olarak, Afganistan’da kadın hakları, ülkenin siyasi ve ideolojik dalgalanmalarından en fazla etkilenen alanlardan biri olmuştur. Kadınlar her dönemde eğitim, çalışma ve sosyal yaşama katılım konusunda kazanımlar elde etse de, bu haklar genellikle kalıcı olmamış ve siyasi istikrarsızlık nedeniyle sürekli gerilemiştir. Modernleşme çabaları zaman zaman etkili olsa da, toplumsal yapının muhafazakâr karakteri kadınların haklarını güvenceye almaktan uzak kalmış, kadınlar pek çok dönemde ayrımcılığın en ağır sonuçlarını yaşamaya devam etmiştir.

AFGHANİSTAN'DA KADINLARA KARŞI AYRIMCILIK NEDENLERİ:

Toplumsal normlar ve kültürel inançlar, Afganistan'da kadınlar üzerindeki ayrımcılığın temelini oluşturur. Bazı bölgelerde, kadınların eğitim ve istihdam olanakları sınırlanmış, aynı zamanda miras ve mülkiyet hakları gibi konularda cinsiyete dayalı ayrımcılık görülebilir. Bu durumlar, toplumun genel normları ve kültürel inançlarıyla yakından ilişkilidir. Örneğin, belirli bir bölgede kadınların sosyal rollerine ilişkin kabul gören normlar, eğitim ve iş fırsatlarına erişimlerini kısıtlayabilir. Aynı şekilde, mülkiyet ve miras haklarında cinsiyet temelli ayrımcılık, kültürel inançların etkisi altında ortaya çıkabilir. Bu durum, Afganistan'daki kadın hakları mücadelesinde karşılaşılan önemli zorluklardan birini oluşturur.

Savaş ve Çatışma: Afganistan'daki uzun süren savaş ve çatışma ortamı, kadınların yaşamını etkileyen birçok sorunu beraberinde getirmiştir. Savaş ortamında kadınlara yönelik şiddet ve istismar artmakta, evlerini terk etmek zorunda kalan kadınlar mülteci veya yerinden edilmiş kişi statüsüne düşmektedir.

Eğitim ve istihdam fırsatlarındaki eşitsizlikler, Afganistan'da kadınlar için genellikle kısıtlamalar içermektedir. Düşük okuryazarlık oranları, erken yaşta evlilikler ve toplumsal baskılar gibi faktörler, kadınları eğitim ve işgücüne katılım konusunda dezavantajlı bir konumda bırakmaktadır. Özellikle, düşük okuryazarlık oranları, kadınların eğitim seviyelerini artırmalarını zorlaştırabilir. Erken yaşta gerçekleşen evlilikler, genç kızların eğitimlerini tamamlamadan aile yaşamına girmelerine yol açabilir. Toplumsal baskılar da kadınların eğitim ve iş hayatına katılmalarını sınırlayabilir; bu baskılar, geleneksel cinsiyet rollerine dayalı normlardan kaynaklanabilir. Bu koşullar, kadınların potansiyellerini tam anlamıyla gerçekleştirmelerini engelleyebilir ve toplumun genel ekonomik kalkınmasına olumsuz etki edebilir. Afganistan'da kadınların eğitim ve istihdam alanında karşılaştığı bu eşitsizliklerin giderilmesi, kadın haklarına yönelik güçlü bir destek ve toplumsal değişim gerektirmektedir.

Şiddet ve Güvenlik Sorunları: Afganistan'da kadınlara yönelik şiddet ve güvenlik sorunları yaygındır. Kadınlara yönelik aile içi şiddet, tecavüz, zorla evlilik

ve kamusal alanda güvende olma sorunları kadınların yaşamını olumsuz etkilemektedir.

Afganistan'da, kadınların hukuki ve idari haklara erişimi genellikle sınırlıdır. Kadınlara karşı ayrımcılığı teşvik eden düzenlemeler ve yetersiz hukuki koruma mekanizmaları, kadınların haklarını savunmalarını güçleştirebilir ve ekonomik güçlerini sınırlandırabilir. Özellikle, hukuki düzenlemelerin kadınlara yönelik ayrımcılığı içermesi, kadınların eşit haklara erişimini engelleyebilir. Yetersiz hukuki koruma, kadınların maruz kaldığı ayrımcılık veya şiddet durumlarında etkili bir hukuki savunma sağlama konusunda zorluklar yaratabilir. Bu hukuki ve idari engeller, kadınların toplumda eşit ve adil bir şekilde yer almalarını zorlaştırabilir. Kadın haklarına yönelik hukuki düzenlemelerin güçlendirilmesi ve etkili uygulanması, ayrımcılıkla mücadelede önemli bir adım olabilir ve kadınların ekonomik, sosyal ve hukuki açıdan daha güçlü bir konuma gelmelerine yardımcı olabilir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Afganistan'da 1919 ile 2022 arasındaki dönemde kadınlara yönelik uygulanan ayrımcılık, derinlemesine incelendiğinde, üzücü bir tablo ortaya çıkmaktadır. Bu süre zarfında, kadınlar temel insan haklarından yoksun bırakılmış, eğitim, iş imkanları ve sosyal hayatta yer alma konusunda önemli engellerle karşılaşmışlardır. Özellikle Taliban'ın iktidar dönemlerinde, kadınlar adeta toplumun gözlerden uzak tutulmaya çalışılmış, temel özgürlükleri ellerinden alınmıştır. Ancak, 2021'deki son dönemde kadın hakları için umut verici adımlar atılmış olup, uluslararası toplumun desteğiyle kadınların daha fazla seslerini duyurabilmeleri sağlanmıştır. Bununla birlikte, bu süreçte kadınların maruz kaldığı ayrımcılığın izleri derin ve uzun soluklu olacaktır. Gelecekte, kadın hakları konusundaki çabaların sürdürülmesi ve kadınların toplumsal yaşamda tam ve etkin bir şekilde yer almaları için devam eden destek ve çözümler hayati önem taşımaktadır.

Yasal ve Kurumsal Düzenlemeler: Afganistan'da kadınlara yönelik ayrımcılığın azaltılması için, ilk adım olarak güçlü yasal düzenlemeler yapılmalı ve mevcut yasaların etkin bir şekilde uygulanması sağlanmalıdır¹⁴⁶. Yasal altyapının güçlendirilmesi, kadın haklarını koruma ve destekleme noktasında kritik bir rol oynar. Bu bağlamda, cinsiyet temelli şiddeti, eğitim ve istihdam gibi alanlarda ayrımcılığı engelleyen ve cezalandıran net hükümler içeren yasal düzenlemeler yapılmalıdır. Ayrıca, bu yasaların toplum genelinde yaygın bir şekilde bilinirliği artırılmalı ve toplumda cinsiyet eşitliği bilincinin gelişmesine katkı sağlanmalıdır. Yasal düzenlemelerin yanı sıra, toplumsal cinsiyet eşitliğini destekleyen kurumlar ve mekanizmalar da güçlendirilmelidir. Bu kurumlar, cinsiyet eşitliğini teşvik etmek, kadın hakları konusunda farkındalığı artırmak ve ayrımcılığı önlemek adına etkin politikalar geliştirmelidir. Aynı zamanda, kadınların toplumsal, ekonomik ve siyasi yaşamda daha aktif bir rol oynamalarını sağlamak için çeşitli alanlarda projeler ve programlar uygulamalıdır. Örneğin, kadın girişimcileri destekleyen ekonomik projeler veya kız çocuklarının eğitimine odaklanan programlar gibi. Bu bağlamda, eğitim

¹⁴⁶ Sebghatullah Qazi Zada, "Legislative, institutional and policy reforms to combat violence against women in Afghanistan", **Indian Journal of International Law**, Cilt: 59, 2021, s. 263-264.

kurumları, kamu sektörü, sivil toplum kuruluşları ve özel sektör arasında işbirliği ve iletişimi güçlendirmek de önemlidir. Toplumsal cinsiyet eşitliği için çalışan bu kurumlar, ortak hedeflere ulaşmak ve sürdürülebilir değişiklikler sağlamak adına birlikte çaba göstermelidirler.

Eğitim ve Bilinçlendirme: Kadınların eğitime erişiminin artırılması ve kız çocuklarının okula devam etmelerinin teşvik edilmesi, cinsiyet eşitliği ve kadın hakları konusunda toplumsal farkındalığı artırmak için temel bir adımdır. Bu amaçla, öncelikle eğitim sistemi daha kapsayıcı hale getirilmelidir. Okulların fiziksel olarak erişilebilir olması, eğitim malzemelerine erişim, nitelikli öğretmenlerin istihdamı ve kız çocuklarının eğitime katılımını teşvik eden politikalar oluşturulması önemlidir. Eğitim ve bilinçlendirme kampanyaları, toplum genelinde cinsiyet eşitliği ve kadın hakları konusunda farkındalığı artırmak için etkili araçlardır. Bu kampanyalar, televizyon, radyo, sosyal medya gibi geniş kitlelere ulaşan mecralarda yayınlanabilir. Aynı zamanda, yerel topluluklarda, köylerde ve şehirlerde düzenlenecek seminerler, paneller, eğitim etkinlikleri ve bilinçlendirme çalışmalarıyla doğrudan etkileşim ve bilgi paylaşımı sağlanabilir. Bu kampanyaların etkinliği, toplumsal liderlerin, din adamlarının ve eğitimcilerin desteğiyle artırılabilir. Bu figürler, topluma örnek olabilir ve cinsiyet eşitliği konusundaki önemli mesajları iletebilirler. Ayrıca, kadınların kendi topluluklarında liderlik rollerini üstlenmelerini teşvik etmek ve onların seslerini duyurabilmeleri için platformlar oluşturmak da bu süreci destekleyebilir. Eğitim ve bilinçlendirme kampanyaları, sadece kız çocuklarının eğitime erişimi artırmakla kalmaz, aynı zamanda toplumun genelinde cinsiyet eşitliği ve kadın hakları konusunda olumlu bir değişim yaratır. Bu çabalar, kadınların potansiyellerini tam olarak kullanabilmeleri için gerekli olan toplumsal yapıda dönüşümü destekler.

İstihdam Fırsatları: Kadınların iş bulma şanslarını artırmak ve daha iyi işlere girebilmelerini sağlamak için, onlara uygun beceri kazandıran eğitim programları çok önemli. Bu programlar, kadınların farklı işlerde daha iyi rekabet edebilmelerine yardımcı oluyor. Mesela, bilgisayar kullanma, iletişim becerileri gibi pratik yetenekler kazanmalarına yardımcı oluyorlar. Ayrıca, kadınların kendi işlerini kurabilmeleri için fırsatlar yaratmak da önemli. Girişimcilik eğitimleri ve destek programları, kadınların kendi iş fikirlerini geliştirmelerine ve başarılı bir şekilde iş dünyasına adım atmalarına

yardımcı olabilir. Bunların yanında, kadınların iş bulma süreçlerini kolaylaştırmak için esnek çalışma modelleri gibi düzenlemeler yapılması gerekiyor. Örneğin, evden çalışma imkanları veya çocuk bakım hizmetleri gibi destekler, kadınların iş ve aile hayatını daha iyi dengelemelerine yardımcı olabilir. Bu çabaların başarılı olabilmesi için iş dünyası, devlet, sivil toplum ve eğitim kurumları arasında işbirliği yapılmalı. Hep birlikte, kadınların iş dünyasında daha fazla yer bulabilmeleri için uzun vadeli ve etkili çözümler bulabiliriz.

Şiddetle Mücadele: Kadınlara yönelik şiddetle mücadelede etkili adımlar atmak için öncelikle güçlü yasal düzenlemeler yapılmalı ve bu düzenlemelerin uygulanması sağlanmalıdır. Bu düzenlemeler, cinsiyet temelli şiddeti önlemeyi, mağdurların korunmasını ve suçluların adalet karşısında hesap verebilirliğini sağlamayı hedeflemelidir. Cinsiyet temelli şiddeti net bir şekilde tanımlayan, cezaları belirleyen ve suçluların yargılanmasını kolaylaştıran yasal düzenlemeler bu süreçte kritik önem taşır. Güçlü bir hukuk ve güvenlik sistemi oluşturulması da şiddetle mücadelede hayati bir rol oynar. Bu sistem, şiddet mağduru kadınların güvenliğini sağlamak için etkili bir koruma mekanizması sunmalıdır. Polis ve adli makamların cinsiyet duyarlılığı eğitimlerinden geçmesi ve mağdurlara karşı hassas bir yaklaşım sergilemesi de önemlidir. Şiddetle mücadele için destek hizmetleri ve sığınma evleri gibi kaynakların sağlanması da acil bir ihtiyaçtır. Bu kaynaklar, şiddet mağduru kadınlara barınma, danışmanlık, hukuki destek gibi temel ihtiyaçlarını karşılayacak imkanlar sunmalıdır. Ayrıca, toplumda şiddetle mücadele konusunda farkındalık yaratılması ve yardım hatları gibi erişilebilir destek mekanizmalarının oluşturulması da büyük önem taşır. Bu adımların etkin olabilmesi için sivil toplum kuruluşları, hükümet, adalet sistemleri ve sağlık hizmetleri gibi çeşitli paydaşların işbirliği içinde olması gerekmektedir. Birlikte hareket ederek, kadınlara yönelik şiddeti engellemek ve şiddet mağdurlarına yardım etmek için daha kapsamlı ve etkili bir mücadele yürütebiliriz.

Toplumsal Cinsiyet Eşitliğini Teşvik Etmek: Toplumsal cinsiyet eşitliğini teşvik etmek, toplum liderleri, dini liderler ve medya gibi etkili aktörlerle işbirliği yapmayı gerektiren bir süreçtir. Bu bağlamda, öncelikle toplum liderleri ve siyasi figürler, cinsiyet eşitliği konusundaki önemli mesajları toplumlarına ileterek farkındalık oluşturmalarıdır. Toplum liderleri, kadınların toplumun her alanında aktif rol almalarını

teşvik ederek, pozitif bir örnek oluşturabilirler. Dini liderlerin de bu konuda önemli bir rolü vardır. Dinî liderler, cinsiyet eşitliği ilkesini destekleyen yorumlar yaparak, toplumlarında eşitlik bilincini artırabilirler. Ayrıca, dini liderler, kadınların eğitime, iş hayatına katılımlarına ve toplumsal hayatta etkin rol almalarına yönelik teşvik edici söylemlerle toplumsal cinsiyet eşitliğine katkı sağlayabilirler. Medya da toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda önemli bir araçtır. Medya, kadınları güçlendiren, eğiten ve toplumsal cinsiyet eşitliğini destekleyen içerikleri daha fazla yayarak pozitif bir etki yaratabilir. Aynı zamanda, medya aracılığıyla cinsiyet eşitliği konusundaki toplumsal normların sorgulanması ve değiştirilmesi de mümkündür. Kadınların siyasi katılımını artırmak için ise kadınların liderlik rollerine ve karar alma süreçlerine katılımlarını teşvik eden politikalar geliştirilmelidir. Bu politikalar, kadınların siyasi arenada daha fazla yer almalarını destekleyecek, seçimlere katılımlarını artıracak ve kadın liderlere eşit fırsatlar sunacaktır. Aynı zamanda, toplumda cinsiyet eşitliği bilincini artırmak adına eğitim ve kampanya programları da uygulanabilir. Bu çabaların bir arada yürütülmesi, toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda kalıcı ve sürdürülebilir değişimlerin gerçekleşmesine katkı sağlayabilir. Bu süreçte, toplumun tüm katmanlarının bir arada çalışması, cinsiyet eşitliği mücadelesini daha etkili ve kapsamlı kılacaktır.

KAYNAKÇA

Abbasy, Freshta Bahar , **Women’s Political Representation in Afghanistan Between 2001 and 2021**, (Basılmamış Yüksek lisans tezi), İstanbul Aydın Üniversitesi, Yüksek Lisans Enstitüsü, İstanbul, 2023.

Acar, Elif , **Kadın İşgücüne Yönelik Ayrımcılık Sorunu**, (Basılmamış yüksek Lisans Tezi), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale, 2017.

Ahmad, Aisha, “Afghan Women: The State Of Legal Rights And Security”, **Pluto Dergisi**, Cilt: 3, Vol: 1, s. 26, 2006.

Ahmed, Mehboob, **Women in Changing Afghan Society 1979-2010**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kashmir üniversitesi, Centre of Central Asian Studies, Srinagar, 2013.

Alvi-Aziz, Hayat, “A Progress Report on Women’s Education in Post-Taliban Afghanistan”, **Int. J. Of Lifelong Education**, Cilt: 27, Sayı: 2, Amerika Birleşik Devletleri, s. 177, 2008.

Amnesty Afghanistan ve International commision of Justice, The Talibani’s War On Women, (erişim 29.12.2023)

<https://www.amnesty.org/en/documents/asa11/6789/2023/en/>

Aziza, Nur ve Fahriya Noor Ahsana, **The Role of UN Women in Addressing Women's Rights in Afghanistan under Taliban**, cild 7, no 2, s. 141, 2023.

Bamik, Hamidullah, Women in Afghanistan: From Queen Soraya Tarzi to Rola Ghani, Missouri-Columbia üniversitesi, Columbia, 2018.

Banerjee, Anushree, **Violence And Female Inclusion: Elections And Female Political Participation İn Afghanistan**, (Basılmış Yüksek Lisans Tezi), Georgetown Üniversitesi, Basım Evi: ProQuest, Washington, D.C., 2017.

Barakat, Sultan ve Gareth Wardell, **Exploited By Whom? An Alternative Perspective On Humanitarian Assistance To Afghan Women**, **Journal of Third World Quarterly**, Cilt: 23, Sayı: 5, s. 911, 2002.

Bashiri, İraj, **Afghanistan: An Overview**, 2002.

Batoor, Qari feriaghun , “Afganistan’da Cumhuriyetin Kuruluşu”, **ANASAY, Süreli Dergi**, sayı 5, ss. 20-21, 2018.

Berry, Kim, “The Symbolic Use Of Afghan Women In The War On Terror”, **Humboldt journal of social relations**, Cilt: 27, Sayı:2, s. 137, 2003.

Brodsky , Dr. Anne, (Education, Community, and Feminism in Afghanistan), **Community ve Psychology Dergisi**, cilt: 4, sayı: 1, s. 160, 2012.

Brown, James D. J., “Oil Fueled? The Soviet Invasion of Afghanistan”, **Post-Soviet Affairs**, Cilt 29, sayı 1, 56-94, s. 56, 2013.

Bustreo, Flavia ve arkakaşlar , WHO, Global and regional estimates of violence against women, 2013, (erişim 23.05.2023)

https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/85239/9789241564625_eng.pdf;jsessionid=0F7F16758039E06B87D0E8C9D82A0F8C?sequence=1

Can Aktan, Coşkun, **Sosyal Devlet, Gelir Dağılımı ve Yoksulluk**, Ankara, BER Ajans , 2019.

Chua, Andrew, **The Promise and Failure of King Amanullah’s Modernisation Program in Afghanistan** ,**The ANU Undergraduate Research Journal**, cilt 5, Yayın yeri: Australia, Yayın evi: ANU eView, s. 35, 2013.

Çopuroğlu, Y.Cemalettin ve Abdurrahman Mengi, Toplumsal Dışlanma ve Ötizm, **İnernational Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Cilt:9, Sayı: 5, s. 609, 2014.

Demir, Mahmut, “İş Yaşamında Ayrımcılık: Turizm sektörü örneği”, **Ulaşlararası İnsan Bilimleri Dergisi**, cilt 8, Sayı 1, ss. 761-762, 2011.

Doğan, E. Muhsin ve Halim Tatlı, “İnsani Gelişme Ve İnsani Yoksulluk Bağlamında Türkiye'nin Dünyadaki Yeri”, **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt: 28, Sayı: 1, s. 118, 2014.

Emre, Onur, **İş Alanlarında Ayrımcılık Kocaeli İli Örneği**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Y.T.Üniversitesi, İstanbul, 2010.

Ghosh, Huma Ahmed, “A History of Women in Afghanistan: Lessons learnt for the future or Yesterdays and tomorrow: Women in Afghanistan”, **Journal of International Women's Studies**, Sayı 4, Cilt 3, ss. 4-7, 2003.

Grenfell, Laura , **The Participation of Afghan Women in the Reconstruction Process, Human Rights Brief**, Cilt 12, sayı 1, ss. 22-23, 2004.

Hanif , Dr. Kalsoom ve Diğerleri, “Women's Rights In Afghanistan Under Taliban Rule 1996-2001 And 2021-2022: A Comparative Study”,**Journal of Namibian Studies**, ss. 319-321, 2020.

Hasan Zada, Basir Ahmad , BBC NEWS, 2009, (erişim 17.07.2023) https://www.bbc.com/persian/afghanistan/2009/01/090113_dn_habibullah_kalakani

Hashimi, Sayed Mobin, **Afganistan'da Kadınların Sosyo-Kültürel Ve Dini Durumu**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Necmettin Erbakan ÜNİ, Konya, 2013.

Heath, Jennifer ve Ashraf Zahedi, **Land Of Unconquerable: The Lives Of Contermporary Afghan Women**, Basım Yeri: Berkely/Los Angeles/London, Basım Evi: University Of California Press, 2011.

Hirshking, C., & Mahmood, Feminism, the Taliban and Politics of counter insurgency' Den Aktaran, Hilda Gregorian, The Notion of and Afghan Woman in Society: Moving beyond Foreign Aid, College of social and Behavioral Sciences, Walden University, 2016.

İkhlasi, Ahmad Bahsh , Barrasi Tarihi Moarif Zanan Az Dawre Zahir Şah Ta Dawre Taliban(Tarihî Dönemde Zahir Şah'dan Taliban Hükümetine Kadınların Statüsü Üzerine Bir İnceleme), Kabil, 2019.

Kazim, Sayyid Abdullah, **Yek Barrassi Tahlili, Tarikhi Zanan-Afghan Zer Fishar Ananat ve Tajaddüt**(Afgan Kadınlarının Geleneksel Baskılar Altında Moderniteyle Mücadelesi: Tarihi ve Analitik Bir İnceleme), Californiai, 2005.

Khvajamir, Mehtarkhan, “History and Problems of Education in Afghanistan”, **SHS Web of conferences**, Cilt: 26, sayı: 01124, s. 2, 2016.

Kutaniş, Rana Özen ve Seher UIU, “İşgücü piyasalarında ayrımcılığın kaynakları”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, s. 361, 2016.

Maqsoodi , D.R. Mujtaba ve Sahera Ghaladar, **Afganistan'da 11 Eylül olayının ardından Kadınların Yeni Güç Yapısındaki Siyasi Katılımı**, 4.baskı, no 17, 2011.

Mashwani, Hazrat Usman, **Female Education in Afghanistan: Opportunities and Challenges**, **International Journal For Innovative Research In Multidisciplinary Field**, Cilt: 11, Sayı: 3, Kunar, s. 48, 2017.

Naji, Dawod , Qissaya-Yi Sad Sallayi Zanan-I- Afghan (Afgan Kadınlarının Yüz Yıllık Hikayesi), Aasoo, 2021 (Erişim 27.07.2023)
<https://www.aasoo.org/fa/notes/3634>

Necmettin, Faryad Afghan, **Nigares Ber Tarih Maaser Afganistan**(Afganistan'ın Çağdaş Tarihine Yazı), Kabil, Daniş Yayınları, 2006.

NSIA, Income and Expenditure & Labor Force Surveys Report, Second Quarter 2020

NSIA , Afghanistan Living Conditions Survey, 2013-14.

NSIA, 2015-2021 eğitim istatistikleri, (erişim 23.12.2023) <http://nsia.gov.af/services>

NSIA, 2002 İş istatistikleri, (erişim 21.11.2023) , <http://nsia.gov.af/services>

NSIA, 2002-2014 eğitim istatistikleri, (erişim 21.11.2023) <http://nsia.gov.af/services>

NSIA, 2003-2014 yılları arasındaki iş istatistikleri, (erişim 27.11.2023)
<http://nsia.gov.af/services>

NSIA, 2015-2022 yılları arasındaki iş istatistikleri , erişim 23.12.2023
<http://nsia.gov.af/services>

NSIA, Afghanistan Living Conditions Survey, 2013-14.

NSIA, Afghanistan Living Conditions Survey, 2016-17.

Qazi Zada, Sebghatullah, “Legislative, institutional and policy reforms to combat violence against women in Afghanistan”, **Indian Journal of International Law**, Cilt: 59, ss. 263-264, 2021.

Rasekh , Zohra ve diğeri, “Women’s Health and Human Rights in Afghanistan”, **JAMA dergisi**, cilt: 280, sayı: 5, s. 455, 1998.

Rezaee, Ali Mohammad , **11 Eylül Sonrası Afganistan’daki Savaş Ve Savaş Mağdurları**, (Basılmamış yüksek lisans Tezi), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahraman Maraş, 2020.

Rostami-Povey, Elaheh, **Afghan Women: İndentity and İnvation**,Yayın Yeri: London/New York, Yayın evi: Zed books, 2007.

S. Smith, Scott , Loya Jirgas and Political Crisis Management in Afghanistan Drawing on the Bank of Tradition, US Institute of Peace, Special Report 457, Washington DC, 2019.

Saba, Sahar ve Farooq Sulehria, “Afghan Women: Beyond Binaries”, **South Asian Survey Dergisi**, Cilt: 24, Sayı: 1, ss. 24-25, 2018.

Shams-ur-Rehman, Ghulam, “The Educational And Socio-Constitutional Reforms And Emergence Of Religious Authority Under The Pashtun Monarchy In Modern Afghanistan”, **Zia-e-Tahqeeq dergisi**, Cilt: 13, sayı: 25, s. 9, 2023.

Singh, Priyanka, “Challenges Faced by Women Under theTaliban Regime in Afghanistan”, **Polity ve Society dergisi**, cilt:15, sayı:1, ss. 28-34, 2015.

Sinha, Prachi, “Socio-Political Conditions in Afghanistan”, **Cape Comorin Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 1, Bihar, s. 43, 2020.

Skaine, Rosemarie, **Women of Afghanistan in the Post-Taliban Era**, Basım Yeri: Amerika Birleşik Devletleri, Basım Evi: McFarland, 2008.

Şener, Ülker, “Kadın Yoksuluğu”, **Mülkiye Dergisi**, Cilt: 36, Sayı: 4, ss. 55-57, 2012.

Şener, Ülker, Kadın Yoksuluğu, TEPAV Değerlendirme Notu, Eylül 2019.

Tanay Aksaç, Gizem ve Arzu Şenyurt Akdağ, “Ayrımcılık ve Engelli Hakları”, **Engelli kadın derneği ve Sabancı Vakfı**, 1.baskı, Ankara 2015.

Taslaman, Caner ve Feryal Taslaman, **İslam ve Kadın**, 1.Baskı, İstanbul, İstanbul Yayınevi, s. 56, 2019.

Taş, Asst. Prof. Dr. H. Yunus ve Asst. Prof. Dr. Selami Özcan, Türkiye’de ve Dünya’da Yoksulluk Üzerine Bir Araştırma, **International Conference On Eurasian Economies**, ss. 4-424, 2012.

Thoma, Clython , Afghanistan: Background and U.S. Policy, Congressional Research Service, 2023. (erisim 06.06.2023) <https://fas.org/sgp/crs/row/R45122.pdf>

Topgül, Seda, Türkiye’de yoksulluk ve yoksulluğun kadınlaşması, 2013.

Yaşaar, Sema ve Mehmet Okan Taşar, “Kavramsal Olarak Yoksulluk Ve Türkiye’de Yoksullukla İlgili Mücadele Politikalarının Etkileri”, **Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 19, Sayı: 38, s. 121, 2019.

Yazar yok, Nimrokh Media, <https://nimrokhmedia.com/2023/03/07/the-first-women-appearance/> (erişim 14.07.2023)

Yazar Yok, Son Elli Yılda Afganistan, 1968, Den Aktaran Ahmad Bahsh İkhlası.

Yazdani, Hafiza, “History of Formal Education and Influence of Politics in Afghanistan”, **Journal of Peace Education and social Justice**, Cilt: 14, Sayı: 2, ss. 124-126, 2020.